

Universiteit Utrecht

Schrijven voor luisteraars

Een inventariserend onderzoek naar de formulering van radionieuwsberichten, met speciale aandacht voor de openingszin.

Hoogblokland, 24 januari 2011

Caroline de Vor, 3150607
Universiteit Utrecht
Masterscriptie Communicatiestudies
Begeleider: Bregje Holleman
Tweede begeleider: Frank Jansen
Externe adviseur: Bart Alberink

Voorwoord

Na een intensieve studieperiode ligt hij dan eindelijk voor u: mijn scriptie over de formulering van radionieuwsberichten. Vooraf werd ik door medestudenten gewaarschuwd dat het schrijven van een scriptie een eenzame bezigheid is. Maar zo heb ik het allerm minst ervaren vanwege de steun en hulp die ik de afgelopen maanden heb gehad. Hiervoor wil dan ook graag een aantal personen bedanken.

Een belangrijk deel van dit scriptieonderzoek vormt interviews met vijftien radiojournalisten van verschillende nieuwsredacties. In eerste instantie dacht ik: "Gaat het mij wel lukken om zoveel journalisten te vinden die mee willen werken?" Deze twijfel bleek ongegrond. Vele journalisten waren enthousiast om mij een kijkje in de keuken van het schrijven van radionieuwsberichten te geven. Ik wil dan ook in willekeurige volgorde de volgende journalisten bedanken: Joeri Stubenitsky, Peter Taal, Mark Beekhuis, Marjan van den Berg, Peter van Oudheusden, Renee Postma, Angelo van Leemput, Gerhard Verduijn, Robert Blom, Huib de Moll, Ton Smith, Biem Buijs, Mustafa Marghadi, Berry Brinkhorst en Richard Schuurman. Zonder jullie medewerking was deze scriptie er niet geweest!

Wiens hulp ik ook zeker niet had willen missen, is die van mijn begeleidster Bregje Holleman. Wanneer ik dreigde vast te lopen in mijn onderzoek, kon ik altijd bij haar terecht. Ook waren de steuntjes in mijn rug op de momenten dat ik twijfelde en onzeker was, een goede stimulans om door te gaan. Verder wil ik mijn extern adviseur Bart Alberink danken. Hij gaf niet alleen goede raad, maar zijn enthousiasme werkte ook zeer aanstekelijk. Hij liet mij keer op keer inzien waarom dit onderzoek zo leuk was! Daarnaast wil ik Frank Jansen, tweede corrector, bedanken voor zijn feedback en het meedenken over het corpusonderzoek.

Tot slot gaat mijn dankwoord uit naar uit naar al degenen die mij tijdens deze vermoeiende, doch ook leerrijke maanden hebben moeten verdragen. In het bijzonder mijn vriend voor het lijdzaam ondergaan van mijn humeurwisselingen met hoge pieken en soms diepe dalen en mijn familie voor de steeds bemoedigende woorden. Naast hen hebben ook tal van vriendinnen mij aangemoedigd en gezorgd voor de nodige ontspanning. In het bijzonder wil ik Elin en Desiree bedanken. Elin, bedankt dat jij voor mij door weer en wind literatuur hebt opgezocht in de bibliotheek van de Universiteit van Tilburg. En Desiree, voor het nalezen en corrigeren van mijn scriptie ben ik jou eeuwig dankbaar. Het was altijd weer een feest om naar aanleiding van jouw humorvolle commentaar veranderingen door te voeren!

Caroline de Vor

Hoogblokland, 24 januari 2011

Samenvatting

Binnen de journalistiek is het schrijven van radionieuwsberichten een specialisme. Het is bijvoorbeeld heel anders dan schrijven voor een krant, omdat de tekst niet voor een lezer, maar voor een luisteraar bedoeld is. En in tegenstelling tot televisie kan een radionieuwsbericht niet worden ondersteund met beeld. Daarbij komt nog dat een radionieuwstekst meestal niet onder ideale omstandigheden wordt beluisterd. Luisteraars zijn namelijk vaak iets anders aan het doen. Het schrijven van radioteksten vereist daarom grote zorg (Van Schaardenburg, 2005).

Maar hoe gaat het schrijven van radionieuwsberichten eigenlijk in de praktijk? Welke stilistische keuzes worden gemaakt? Met dit scriptieonderzoek zijn de eerste stappen gezet met het in kaart brengen van hoe het schrijven van radioteksten gaat, en wat eventueel interessant is voor vervolgonderzoek.

Hiervoor zijn allereerst adviesboeken waarin tips op tekst-, zins- en woordniveau worden gegeven, geanalyseerd. Deze tips zijn namelijk een indicatie voor wat belangrijk is bij het schrijven van radionieuwsbericht. Vervolgens zijn aan de hand van deze adviezen mondelinge interviews afgenomen bij journalisten van het ANP, Novum, NOS, NOS Headlines, BNR, Wereldomroep, RTV Utrecht en Omroep Flevoland. Uit deze interviews kwam naar voren dat het schrijven van radionieuwsberichten op basis van intuïtie en ervaring gebeurt. Hierdoor waren er verschillen tussen en binnen redacties waarneembaar. Desondanks waren er ook bepaalde algemene voorkeuren zichtbaar. Zo begint een radionieuwsbericht bij voorkeur met een zin waarin het belangrijkste nieuws staat (summary lead) en in spreektaal geformuleerd is. De algemene voorkeuren stemmen grotendeels overeen met wat in de adviesliteratuur wordt aanbevolen. Maar veelal blijkt de adviesliteratuur ook te ongenueanceerd en incompleet om te beschrijven hoe redacteurs radionieuwsberichten maken. Er spelen namelijk bepaalde randvoorwaarden en overwegingen een rol die ervoor zorgen dat keuzes op tekst-, zins- en woordniveau niet zo eenduidig zijn als in de adviesliteratuur wordt voorgesteld. Dit geldt onder meer voor wanneer welke beginszin wordt gebruikt, hoe de bron moet worden genoemd en of synoniemen, de lijdende vorm en (dubbele) ontkenningen gebruikt mogen worden.

Voor de volledigheid zijn de adviezen uit de literatuur en de antwoorden van de geïnterviewden naast datgene dat in het stijlboek van de redacties staat, gelegd. Dit levert weinig nieuwe inzichten op over het schrijven van radionieuwsberichten, omdat veel tips te herleiden zijn naar wat tijdens de interviews naar voren kwam. Ook vertonen de tips overlappings met wat in de adviesliteratuur staat, alleen staan in de stijlboeken meer tips en zijn ze in sommige gevallen minder absoluut geformuleerd.

Na geïnventariseerd te hebben hoe het schrijven van radionieuwsberichten volgens de boeken zou moeten en wat journalisten zeggen te doen, is één specifiek onderdeel van een radiobericht in de praktijk getoetst, namelijk de openingszin. Aan de hand van een corpus van 372 radionieuwsberichten

werd aangetoond dat de adviezen op dit gebied specificatie behoeven. Zo bleek dat meer openingszinnen moeten worden onderscheiden dan de geïnterviewden en de advies- en stijlboeken aangeven. En hoewel de meeste berichten beginnen met een zin waarin het belangrijkste nieuws staat, moet onderscheid worden gemaakt tussen hard en zacht nieuws. Hard-nieuwsberichten beginnen namelijk significant vaker met een nieuwszin dan zacht nieuws, terwijl zacht nieuws juist vaker met een niet-nieuwszin opent dan hard nieuws. Tot slot bleek nog de nieuwsredactie van invloed op de mate waarin een bepaalde openingszin gebruikt wordt.

Door middel van vervolgonderzoek zou nog meer aandacht aan de openingszin van een radionieuwsbericht kunnen worden besteed. Want hoe zit het bijvoorbeeld met de woordvolgorde in de beginzin? Maar het is ook verstandig om andere onderwerpen nader te onderzoeken vanwege onder andere de discrepantie tussen wat voorgeschreven wordt en wat geïnterviewden zeggen te doen. Hierbij moet onder meer worden gedacht aan de referentiële en relationele samenhang in een bericht, het gebruik van (dubbele) ontkenningen en de lijdende vorm, de gehanteerde werkwoordstijden, de inbedding van een gesproken quote en het noemen van de bron.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	7
2.	Adviezen voor het schrijven van radionieuwsberichten	10
2.1	Verschil tussen luisteren en lezen	10
2.2	Kenmerken die de beluisterbaarheid beïnvloeden	12
2.3	Hoe moeten radionieuwsberichten worden vormgegeven?	13
2.3.1	De structuur van een radionieuwsbericht	14
2.3.2	De zinsconstructie in een radionieuwsbericht	15
2.3.3	De woordkeuze in een radionieuwsbericht	18
2.4	Slotbeschouwing	19
3.	Redacteurs aan het woord over het schrijven van radionieuwsberichten	21
3.1	Inleiding	21
3.2	Verantwoording keuze nieuwsredacties	22
3.2.1	Wie verzorgt waar het nieuws?	22
3.2.2	Medewerking nieuwsredacties	24
3.3	Verantwoording semi-gestructureerde vragenlijst	25
3.3.1	Algemene vragen	25
3.3.2	Specifieke vragen aan de hand van concreet voorbeeld	26
3.4	Pretest vragenlijst	28
3.5	Afnameprocedure	30
3.6	Hoe worden radionieuwsberichten geschreven?	31
3.6.1	Nieuwsselectie	31
3.6.2	De globale route van kopij tot radionieuwsbericht	33
3.6.3	Externe factoren	34
3.6.3.1	<i>Doelgroep</i>	34
3.6.3.2	<i>Nieuwslezer</i>	35
3.6.3.3	<i>Stijlboek of redactierichtlijnen</i>	36
3.6.4	Uitgangspunten voor het schrijven van een radionieuwsbericht	37
3.6.5	Het begin van een radionieuwsbericht	37
3.6.6	Het verdere verloop van een radionieuwsbericht	40
3.6.6.1	<i>Radionieuwsberichten zonder quote</i>	40
3.6.6.2	<i>Radionieuwsberichten met quote</i>	42
3.6.7	Concrete formuleringstips	42
3.6.7.1	<i>Tips die bij de literatuur aansluiten</i>	43
3.6.7.2	<i>Tips die niet bij de literatuur aansluiten</i>	44
3.6.7.3	<i>Tips die niet in de literatuur voorkomen</i>	44
3.6.8	Bespreking adviezen	45
3.6.8.1	<i>Gebruik spreektaal</i>	45
3.6.8.2	<i>Gebruik geen synoniemen</i>	46
3.6.8.3	<i>Wissel korte en lange zinnen af</i>	46
3.6.8.4	<i>Beperk het aantal bijzinnen</i>	47
3.6.8.5	<i>Vermijd tangconstructies</i>	47
3.6.8.6	<i>Vermijd de lijdende vorm</i>	48
3.6.8.7	<i>Vermijd ontkenningen</i>	48
3.6.9	Vooropleiding en bijscholing van redacteurs	49
3.7	Slotbeschouwing	50
4.	De stijlboeken nader bekeken	54
4.1	Inleiding	54
4.2	Bespreking stijlboeken	55
4.2.1	De structuur van een radionieuwsbericht	55
4.2.2	De zinsconstructie in een radionieuwsbericht	56

4.2.3 De woordkeuze in een radionieuwsbericht	58
4.3 Slotbeschouwing	60
5. De openingszin van een radionieuwsbericht	61
5.1 Inleiding	61
5.2 Methode	61
5.2.1 Samenstelling corpus	61
5.2.2 Operationele definities	63
5.2.2.1 <i>Definities openingszinnen</i>	63
5.2.2.2 <i>Definities type nieuws</i>	64
5.2.3 Aanpassing operationele definities	66
5.2.3.1 <i>Summary lead</i>	67
5.2.3.2 <i>Overige zinnen</i>	68
5.2.4 Beslismethode	71
5.2.4.1 <i>Openingszinnen</i>	71
5.2.4.2 <i>Soorten nieuws</i>	74
5.3 Resultaten	76
5.3.1 Met welk type zin begint een radionieuwsbericht het meest?	76
5.3.2 Verschil openingszin per type nieuws	77
5.3.3 Verschil openingszin per nieuwsredactie	80
5.3.4 Verschil openingszin per doelgroep van de zender waarop het radionieuws wordt uitgezonden	82
5.4 Slotbeschouwing	84
6. Algehele slotbeschouwing over de formulering van radionieuwsberichten	90
7. Agendapunten voor toekomstig onderzoek	94
8. Bibliografie	99
Bijlage 1: Semi-gestructureerde vragenlijst	2
Bijlage 2: Lijst met voorbeelden voor bij semi-gestructureerde vragenlijst	6
Bijlage 3: Medewerking nieuwsredacties	8
Bijlage 4: Uitwerking interviews	10
Bijlage 5: Analyse interviews	77
Bijlage 6: Corpus radionieuwsberichten	90
Bijlage 7: Kopij horend bij radionieuwsberichten	143
Bijlage 8: Analyse radionieuwsberichten	198
Bijlage 9: Cd-rom met SPSS-datafile	205
Bijlage 10: Cd-rom met opnames interviews	206

1. Inleiding

Met het radionieuws zijn we allemaal vertrouwd. We worden ermee wakker en gaan ermee slapen. Het volgt ons in de auto, op de werkvloer en tijdens de lunch. Onbewust luisteren we ernaar in de supermarkt, in de kantine en het café om de hoek. Radio luisteren is dan ook voornamelijk een nevenactiviteit. Uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (2005) blijkt dat de Nederlandse bevolking ongeveer negen uur per week naar de radio luistert, terwijl ze ondertussen bezig is met werk, studeren of iets dergelijks.

Als de radio de nieuwsbron is, komt het via het auditieve kanaal binnen. Wanneer het nieuws wordt verkregen via televisie, internet of gedrukte media worden meerdere en/of andere kanalen gebruikt: zowel auditief en visueel als alleen visueel. Op de inhoud van het nieuwsbericht heeft het type medium relatief weinig invloed. Uiteraard zijn bepaalde onderwerpen meer geschikt voor televisie dan radio, maar qua inhoud zijn nieuwsberichten grotendeels vergelijkbaar. Zo proberen alle media in nieuwsberichten de vijf w-vragen (wie, wat, waar, wanneer en waarom) en één h-vraag (hoe) te beantwoorden (Simons, 2004). Op de vormgeving van het nieuws oefent het medium wel invloed uit. Voor elk medium moeten afzonderlijke nieuwsteksten geschreven worden. Uit onderzoek van Petrič (1992) blijkt namelijk dat leesteksten niet geschikt zijn om te beluisteren.

In de jaren twintig, toen nieuwsbulletins voor het eerst op de Nederlandse radio werden uitgezonden, hielden radiomakers hier geen rekening mee. Er werden geen speciale radionieuwsberichten geschreven. De voorgelezen nieuwsberichten waren voornamelijk ANP-berichten, die in eerste instantie geschreven werden voor de gedrukte media. De nieuwslezers lazen in feite pure schrijftaal voor. Gedurende de jaren zestig veranderde dit. Het besef drong door dat radionieuwsberichten op het luisterpubliek afgestemd moesten worden. Zinnen in berichten werden eenvoudiger en korter, het voorleestempo ging omhoog en de uitspraak klonk natuurlijker. Vanaf de jaren tachtig vond het echte omslagpunt plaats en gebruikten nieuwslezers steeds meer natuurlijke taal om luisteraars te informeren. Tegenwoordig klinken nieuwsberichten nog weer sneller en lossere. Jingles, quotes, interviews en muziekjes worden in de journaals gevlochten en het taalgebruik gaat steeds meer richting spreektaal ("85 jaar radionieuws", 2010).

Aan welke stilistische eisen radionieuwsberichten moeten voldoen, is de laatste tijd steeds meer onderwerp van gesprek. Zo zijn er diverse adviesboeken op de markt (o.a. Kiekebosch, 2005; Van Schaardenburg, 2005; Simons, 2004) waarin tips worden gegeven over onder meer zinsconstructies en woordgebruik. Ook een aantal ervaren radioredacteuren doet een duit in een zakje. In *Onze Taal* (2010) stelt ANP-nieuwslezeres Renee Postma dat het taalgebruik in radionieuwsberichten nog best meer richting gesproken taal mag. Als reactie hierop voegt Peter Taal, eindredacteur en lid van de NOS-taalcommissie, hieraan toe dat gesproken taal alleen niet genoeg is. Het taalgebruik moet ook de

nieuwsgierigheid prikkelen (Taal, 2010). Kortom, er zijn voldoende adviezen voor handen om radionieuwsberichten vorm te geven.

Maar hoe gaat het schrijven van radionieuwsberichten nu eigenlijk in de praktijk? Coppens, d'Haenens en Saeys (1997) hebben hier onderzoek naar gedaan door te kijken of het nieuwsbulletin op Belgian Radio & Television Network-radio (BRTN-radio, nu VRT-radio) aansluit bij het stijlboek dat de redactie hanteert. In het stijlboek staan allerlei richtlijnen op tekst-, zins- en woordniveau waar de radioredactie zich aan moet houden. Zo staat er onder meer in dat tangconstructies en passieve vormen vermeden moeten worden. Door 64 nieuwsitems te toetsen aan het stijlboek is gekeken hoe nieuwsberichten worden vormgegeven. Uit de resultaten bleek dat de richtlijnen van het stijlboek goed werden gevolgd: er waren nauwelijks afwijkingen.¹

In dit scriptieonderzoek borduur ik voort op het onderzoek van Coppens et al. (1997) door na te gaan in hoeverre de tips uit adviesliteratuur corresponderen met de praktijk. Hierbij heb ik de volgende vraag als leidraad genomen:

Welke keuzes op het gebied van tekst-, zins- en woordniveau maken journalisten van verschillende nieuwsredacties bij het schrijven van radionieuwsberichten?

Aan de hand van deze vraag probeer ik in kaart te brengen hoe radionieuwsberichten tot stand komen om zo uiteindelijk adviezen voor het schrijven van radionieuwsberichten te kunnen formuleren, dan wel specificeren. Tevens is een belangrijk doel om aanbevelingen voor (experimenteel) vervolgonderzoek op te stellen, zodat onder andere kan worden nagegaan of bepaalde tekstkenmerken van invloed zijn op de begrijpelijkheid, herrineren en aandacht van een radiobericht.

Om bovenstaande vraag te beantwoorden zijn verschillende deelonderzoeken uitgevoerd. Allereerst is een literatuuronderzoek uitgevoerd waarmee is geïnterpreteerd welke adviezen voor het schrijven van radionieuwsberichten worden gegeven. In hoofdstuk 2 wordt hier verslag van gedaan. Vervolgens is een tweede deelonderzoek uitgevoerd waarbij redacteuren van acht verschillende nieuwsdiensten aan de hand van een semi-gestructureerde vragenlijst zijn geïnterviewd over de totstandkoming van een radionieuwsbericht. Welke stappen doorlopen zij bij het schrijven van zo'n bericht? Welke talige keuzes maken zij en waarop zijn deze gebaseerd? Deze vragen spelen een belangrijke rol bij dit onderzoeksgedeelte. Tevens is nagegaan of de gemaakte keuzes van de redacteuren aansluiten bij de adviezen uit de literatuur. Een uitwerking van dit onderzoek is te vinden in hoofdstuk 3. In hoofdstuk 4 zijn de stijlboeken van verschillende redacties nader bekeken. Na de afname van de interviews was het mogelijk om de stijlboeken of iets dergelijks van enkele nieuwsredacties in te zien. De adviezen met betrekking tot het schrijven van radionieuwsberichten zijn hieruit besproken en vergeleken met de adviesliteratuur en de antwoorden van de geïnterviewden. Tot slot is door middel van een

¹ Coppens, d'Haenens en Saeys (1997) hebben naast het onderzoek dat zich richtte op de vraag of de radionieuwsberichten aan het stijlboek van de VRT voldoen, ook nog gekeken of de begrijpelijkheid afneemt naarmate berichten minder aan de richtlijnen van het stijlboek voldoen. Omdat dit voor dit scriptieonderzoek niet relevant is, wordt hiervan geen verslag gedaan.

corpusonderzoek één specifiek schrijfadvis dat veel discussie opleverde onder de loep genomen. Het gaat om de openingszin van het radionieuwsbericht. Er is gekeken hoe hiermee in de praktijk om wordt gegaan. Daarbij is onder andere nagegaan of de openingszin verschilt tussen nieuwsredacties en type berichten. Hoofdstuk 5 is geheel aan dit corpusonderzoek gewijd waarna in hoofdstuk 6 de algehele conclusie volgt en in hoofdstuk 7 suggesties voor vervolgonderzoek worden gedaan.

2. Adviezen voor het schrijven van radionieuwsberichten

2.1 Verschil tussen luisteren en lezen

Zouden nieuwsberichten uit kranten ook kunnen worden voorgelezen op de radio? En zouden ze dan even goed begrepen worden? Om op deze vragen antwoord te kunnen geven, moet allereerst een onderscheid tussen het proces van lezen en luisteren (datgene wat er tijdens het lezen/luisteren gebeurt) en het product van lezen en schrijven (dat wat na afloop van het lezen en luisteren is ontstaan) gemaakt worden.

Wat het lees- en luisterproces betreft, kan men constateren dat luisteraars een aantal nadelen hebben in vergelijking met lezers. Een luisteraar wordt gedwongen om de woordenstroom van de spreker te volgen om optimaal begrip te creëren. Hij moet het tempo van de spreker aanhouden. Dit houdt in dat hij tijdens het luisterproces niet kan stoppen of bepaalde delen kan terugluisteren. Een lezer daarentegen kan op elk moment stoppen, bepaalde stukken herlezen of vooruitkijken op zoek naar verheldering. Ook kan hij zijn eigen leestempo bepalen (Coopmans, 1988).

Een ander elementair verschil tussen luisteren en lezen betreft het feit dat woorden in geschreven tekst begrensde eenheden zijn, maar in een gesproken tekst niet. In een gesproken tekst moet de luisteraar namelijk zelf woordgrenzen aanbrengen in een constante woordenstroom (Petrič, 1992). Het aanbrengen van woordgrenzen kan meestal pas als een woord herkend is. Woordgrenzen dragen dan ook niet zozeer bij aan herkenning van woorden, maar zijn eerder het resultaat van woordherkenning.

Aan de andere kant kan worden vastgesteld dat de luisteraar in zekere zin ook in een gunstige positie verkeert. Bij het uitspreken van een tekst zal een ervaren spreker de syntactische grenzen aangeven door pauzes, ademhalingen, verandering in snelheid, intonatie et cetera, de zogenaamde "prosodic cues" (Henderson, Goldman-Eisler en Skarbek, 1965; in Coopmans, 1988). Deze prosodiemiddelen helpen de luisteraar een tekst verwerken en interpreteren. Door beklemtoning en tempowisselingen kan bijvoorbeeld belangrijke, nieuwe informatie (beklemtoond en langzaam uitgesproken) worden onderscheiden van onbelangrijke, oude informatie (onbeklemtoond en snel uitgesproken). Een geschreven tekst levert niet zulke aanwijzingen, afgezien van het gebruik van leestekens. De lezer zal zelf een interpretatie aan het geschrevene moeten toekennen.

Hebben deze globale verschillen tussen het lees- en luisterproces ook invloed op de representatie van de lezer/luisteraar? Voordat hiernaar gekeken wordt, is het belangrijk om aan te geven dat op drie verschillende niveaus een representatie van een tekst kan worden gemaakt. Een lezer/luisteraar kan een tekst verwerken op het niveau van *oppervlakestructuur* (decoderen van woorden), het niveau van *tekstbetekenis* (semantische informatie op globaal en lokaal niveau verwerken tot een coherent netwerk van proposities) en het niveau van *situatiemodel* (tekstuele informatie integreren met voorkennis, wereldkennis en contextinformatie) (Land, 2009). Wanneer een tekst op situatiemodel-niveau is begrepen, is de cognitieve representatie van een tekst het sterkst.

Hildyard en Olson (1982; in Coopmans, 1988) hebben onder meer onderzoek gedaan naar het product van lezen en luisteren op het niveau van tekstbetekenis. Zij keken of 9- tot 14-jarige scholieren die een kort verhaaltje hoorden of lazen, evenveel proposities konden herinneren. Dit bleek niet het geval te zijn. De lezers reproduceerden meer niet-essentiële informatie dan de leerlingen die hetzelfde verhaaltje hoorden. Deze luisteraars besteedden hun aandacht voornamelijk aan het thema van het verhaal. Tevens werd nagegaan of op het niveau van situatiemodel er een verschil tussen lezers en luisteraars was. Hieruit bleek dat lezers accurater waren in het onderscheiden van wat er aan de ene kant expliciet in het verhaal vermeld stond en wat aan de andere kant door hen zelf uit de tekst geïnfereerd had moeten worden. Met andere woorden, luisteren resulteert in het onthouden van alleen het thema of de belangrijkste onderdelen van de tekst, terwijl lezen resulteert in een geheugen voor alle onderdelen die in de geschreven tekst voorkomen.

Ook Petrič (1992) toonde in haar promotieonderzoek over de toepassing van het 'tekst-naar-spraak-systeem' aan dat het luister- en leesproduct niet hetzelfde is. Dit liet zij zien aan de hand van een experiment waarbij aan een groep lezers en luisteraars dezelfde woordenboekdefinities werden aangeboden. Deze definities waren op twee kenmerken gemanipuleerd: concreetheid en tekstlengte. Nadat een woordenboekdefinitie oraal of geschreven was gepresenteerd, kreeg de proefpersoon twee minuten om op te schrijven wat hij zich ervan herinnerde. Het percentage correct herinnerde proposities werd gemeten. Aan het einde werd nog een begripstest afgenomen waarbij de respondent twee zinnen met hetzelfde woord kreeg voorgelegd. Hij moest aangeven welke zin semantisch juist was. Uit de resultaten kwam naar voren dat luisteraars zowel op tekstbetekenis- als situatiemodelniveau slechter presteerden dan lezers. Kortom, luisteraars reproduceerden minder proposities en waren minder goed in staat om aan te geven welke zin semantisch juist was. Daarbij bleek ook dat luisteraars zich minder herinnerden, naarmate de tekst langer en abstracter was. Kortom, wanneer teksten die bedoeld zijn om gelezen te worden, aangeboden worden aan luisteraars, resulteert dat in slechtere prestaties dan wanneer dezelfde teksten gelezen worden.

Onderzoek van Kintsch en Kozminsky (1977) lijkt op het eerste gezicht in strijd te zijn met het werk van Hildyard en Olson (1982) en Petrič (1992) als zij stellen dat "a common core of comprehension processes underlie both listening and skilled reading".

Kintsch en Kozminsky (1977) keken in hun onderzoek of de samenvattingen van 48 studenten qua propositionele inhoud verschilden nadat zij drie verhalen oraal of geschreven aangeboden hadden gekregen; het begrip op het niveau van tekstbetekenis werd gemeten. Hiervoor maakten zij gebruik van een objectieve scoringstechniek ontworpen door Kintsch (1974; in Kintsch en Kozminsky, 1977). Wat betreft herinnering van de proposities die in de teksten gebruikt werden, waren zowel de samenvattingen van de gehoorde als gelezen teksten gelijk. Ook was het aantal gereproduceerde proposities gelijk. Naar aanleiding van hun onderzoek stelden Kintsch en Kozminsky dan ook dat leesteksten aan zowel luisteraars en lezers aangeboden kunnen worden zonder dat de prestaties erop achteruitgaan.

De hierboven geciteerde uitspraak van Kintsch en Kozminsky (1977) lijkt niet langer onverenigbaar met de bevindingen van Hildyard en Olson (1982) wanneer men bedenkt dat beide studies zich voornamelijk richten op de 'grove structuur' die de tekst (na lezen of luisteren) zou voortbrengen. Ook bij Hildyard en Olson scoren lezers en luisteraars beiden hoog op items die relevant zijn voor de structuur van het verhaal, alleen scoren de luisteraars slechter dan lezers als het gaat om details. Petrič (1992) ondersteunt dit maar deels. Volgens haar bevindingen onthouden luisteraars zowel de details als de 'grove' structuur van een tekst slechter. Dat dit niet overeenkomt is wellicht te wijten aan het gebruikte onderzoeksmateriaal: abstracte woordenboekdefinities (Petrič, 1992) versus concrete verhalen (Kintsch en Kozminsky, 1977).

Op grond van bovenstaande informatie kunnen we nu grofweg concluderen dat de representatie van de tekst volgend op zowel luisteren als lezen structureel gelijk is wanneer het wordt gedefinieerd in termen van proposities en belangrijke onderdelen van de tekst (thema en dergelijke) die herinnerd worden. Anders gezegd, op het niveau van de betekenisrepresentatie is er nauwelijks verschil. Maar wat betreft het onthouden van details en het begrijpen van een tekst op situatiemodelniveau lijkt het erop dat het onmogelijk is om leesteksten aan te bieden aan luisteraars zonder dat dit tot informatieverlies leidt (Coopmans, 1988). Voor optimaal begrip moeten voor luisteraars dus andere teksten geschreven worden.

2.2. Kenmerken die de beluisterbaarheid beïnvloeden

Beluisterbaarheid is een belangrijke voorwaarde voor teksten die oraal worden gepresenteerd. Twee belangrijke karakteristieken van beluisterbaarheid zijn het gemak waarmee teksten begrepen worden en het gemak waarmee het gehoorde herinnerd kan worden (Petrič, 1992). Maar welke tekstkenmerken beïnvloeden nu eigenlijk de beluisterbaarheid van een tekst?

In de wetenschappelijke literatuur is hier weinig over bekend; het is vooral toegespitst op de leesbaarheid van teksten en niet zo zeer op de beluisterbaarheid ervan. Volgens Petrič (1992) is dit echter geen probleem, omdat veel tekstkenmerken zowel de lees- en beluisterbaarheid van een tekst beïnvloeden, zij het niet op identieke wijze. In een deelonderzoek voor haar proefschrift is zij nagegaan welke tekstkenmerken de meeste invloed hebben op luisterprestaties om zodoende een beluisterbaarheidsformule voor teksten te kunnen opstellen. Hiervoor heeft zij de volgende elf tekstkenmerken gekozen die inhoudsonafhankelijk en gemakkelijk te meten zijn: gemiddelde woordlengte, gemiddelde fraselengte uitgedrukt in proposities, gemiddelde zinslengte, het percentage complexe zinnen in een tekst, het percentage passieve zinnen in een tekst, tekstlengte, het aantal coherentie-eenheden in een tekst, gemiddelde grootte van coherentie-eenheden en de vorm van een coherentieboomstructuur.²

² In het onderzoek van Petrič staan coherentie-eenheden gelijk aan tekstsegmenten (een uiting met een eigen mededeling). Op basis van hun relatie kunnen tekstsegmenten aan elkaar verbonden worden. Een voorbeeld hiervan is: We blijven thuis [segment 1], omdat het regent [segment 2]. Een coherentieboom is een hiërarchische weergave van de tekstsegmenten.

Als tekstmateriaal gebruikte zij zes krantenberichten en zes radionieuwsberichten. De radionieuwsberichten zijn herschreven krantenberichten aan de hand van de elf tekstkenmerken. Eén groep respondenten kreeg alleen de krantenberichten te horen, één groep kreeg uitsluitend de radioberichten voorgeschoteld en tot slot was er één groep waarbij zowel kranten- als radioberichten ten gehore werden gebracht.

Alle respondentengroepen moesten nadat zij elk bericht hadden gehoord, aangeven hoe begrijpelijk en geschikt ze het bericht vonden en begripsvragen beantwoorden. De vragen bestonden uit twee delen: respondenten moesten aangeven of zij op basis van het gelezene of gehoorde de vraag konden beantwoorden. Indien dat kon, moesten zij de vraag beantwoorden. Nadat alle teksten beluisterd waren, moesten de respondenten een herinneringstaak uitvoeren. Alles wat de luisteraar zich kon herinneren, werd gescoord op het percentage correct herinnerde proposities.

Op basis van de persoonlijke oordelen van de respondenten over de begrijpelijkheid en geschiktheid van de tekst konden geen sluitende conclusies getrokken worden, maar aan de hand van begrips- en herinneringstaak wel. Allereerst toonde Petrič (1992) aan dat het herschrijven van teksten beter beluisterbare teksten opleverde. Daarbij konden de verschillen in prestaties voor de kranten- en radioberichten voor een groot deel verklaard worden in termen van de geselecteerde kenmerken. Vier tekstkenmerken hadden namelijk een negatief effect op luisterbegrip en herinnering. Het ging om de volgende kenmerken: tekstlengte, zinslengte, woordlengte en percentage passieve zinnen. Oftewel hoe langer de tekst, zinnen en woorden, hoe slechter de tekst te beluisteren is. En hoe groter het percentage passieve constructies, hoe slechter de luisterprestatie. In tegenstelling tot deze vier kenmerken had fraselengte juist een positieve invloed op de prestaties. Uit hoe meer proposities een zin bestaat, hoe beter het begrip. De overige kenmerken hadden geen of geen stabiele invloed op de luisterprestaties. In de beluisterbaarheidsformule zijn dan ook vijf kenmerken opgenomen.

Hoewel tekstuele moeilijkheid de beluisterbaarheid van radionieuwsberichten kan aantasten, moet ook rekening worden gehouden met niet-tekstuele factoren. Uit onderzoek van de afdeling Kijk- en Luisteronderzoek (KLO) van de NOS (Langenberg, 1986; in Kaashoek en Simons, 1991) blijkt dat geïnteresseerde luisteraars over moeilijkheden in een tekst heen kunnen stappen. Coppens et al. (1997) voegen daaraan toe dat voorkennis ook een grote rol speelt. Als een luisteraar veel voorkennis over een onderwerp heeft, dan zal hij, ongeacht de moeilijkheidsgraad van de tekst, feiten gemakkelijker kunnen begrijpen, duiden en reproduceren. Hierbij merken ze nog op dat voorkennis doorgaans samenhangt met opleidingsniveau en interesse. De bevindingen van Coppens et al. zijn ook terug te zien in het onderzoek van Belson (1967; in Gunter, 1987) naar de begrijpelijkheid van het radioprogramma 'Topic of Tonight'. De determinanten voorkennis, opleidingsniveau en interesse hebben een positieve invloed op luisterbegrip.

2.3 Hoe moeten radionieuwsberichten worden vormgegeven?

Gezien het feit dat luisteren en lezen niet twee identieke processen zijn, en dat bepaalde tekstkenmerken de beluisterbaarheid van teksten beïnvloeden, is het niet verwonderlijk dat er

verscheidene adviesboeken zijn waarin tips worden gegeven voor het schrijven van radionieuwsberichten (o.a. Hilliard, 1976; Kaashoek en Simons, 1991; Kiekebosch, 2005; Noordhoek en van der Wal, 1990; Schaardenburg, 2005; Schonenberg, 1993; Simons, 2004).³ De adviezen in deze boeken kunnen worden ingedeeld op drie niveaus: tekstniveau, zinsniveau en woordniveau. Van alle niveaus zullen de belangrijkste adviezen worden besproken. De belangrijkste adviezen zijn in dit geval de adviezen die het meest voorkomen in de literatuur. Waar nodig zullen de tips worden ondersteund met voorbeelden en/of wetenschappelijke evidentie.

2.3.1 De structuur van een radionieuwsbericht

Het doel van radionieuws is de maatschappij te informeren over wat er in de wereld speelt. Om mensen via radio te informeren moet allereerst de aandacht worden getrokken zodat mensen het nieuws horen. Radio luisteren is namelijk vooral een nevenactiviteit waardoor er niet met volle aandacht naar het nieuws wordt geluisterd (Schonenberg, 1993).

Om radionieuwsberichten te beginnen worden daarom twee manieren voorgesteld. Allereerst stellen velen dat het raadzaam is om met een summary lead te beginnen. In de summary lead wordt aan de hand van de w-vragen het belangrijkste nieuws in één zin behandeld. Niet alle w-vragen moeten in de lead aan bod komen, omdat hij dan te vol raakt waardoor luisteraars de draad kwijt raken. Bij voorkeur worden er dan ook drie w-vragen in de lead behandeld. Welke dat zijn, hangt af van het nieuws (Hilliard, 1976; Kaashoek en Simons, 1991; Kiekebosch, 2005; Noordhoek en van der Wal, 1990; Van Schaardenburg, 2005; Schonenberg, 1993; Simons, 2004).

De tweede manier om de aandacht op het nieuws te vestigen is om te beginnen met een pakkende introductie waarna het belangrijkste nieuws volgt. Een pakkende introductie is bijvoorbeeld een teaser of een retorische vraag. Een teaser is een indikking van het nieuws, die vragen bij de luisteraar oproept. Een voorbeeld hiervan is 'Chaos in veel bedrijven' waarna de lead volgt: 'Loonadministraties van veel bedrijven raken in de knoop doordat de Tweede Kamer op het laatste moment nog allerlei wijzigingen aanbracht in de belastingherziening die op 1 januari ingaat' (Van Schaardenburg, 2005, p. 150). Een retorische vraag is bijvoorbeeld 'Wat zal er gebeuren met de Mars-ruimtecapsule?' De luisteraar zal over de vraag gaan nadenken om ervoor zichzelf een antwoord op te kunnen geven. De elaboratie van het bericht wordt verhoogd (Ahluwalia & Burnkrant, 2004). Hilliard (1976) merkt echter wel op dat het mooier is om een retorische vraag in te leiden: 'De vraag die in elke stad van de wereld gonst, is: wat zal er gebeuren met de Mars-ruimtecapsule?' Na de retorische vraag volgt dan het belangrijkste nieuws in de vorm van een lead.

Nadat de voornaamste nieuwsfeiten zijn gepresenteerd, moeten de overgebleven w-vragen in de rest van het bericht worden uitgewerkt en de nieuwsbron worden genoemd. Kaashoek en Simons (1991) en Pelgrims (2005) stellen dat het verstandig is om in de zin na de lead te vermelden van welke bron het nieuws afkomstig is. Het beantwoorden van de w-vragen en aanvullende gegevens

³ Alleen het adviesboek van Van Schaardenburg (2005) richt zich specifiek op radiojournalistiek. De rest richt zich op zowel radio- als televisiejournalistiek. Hiervan heeft het merendeel een apart hoofdstuk voor schrijfadvisen voor radionieuwsberichten ingeruimd. Alleen Simons (2004) heeft het tekstschrijven voor radio en televisie samengenomen.

worden daarna in volgorde van afnemende belangrijkheid aan de orde gesteld. Het minst belangrijke nieuws staat dan onderaan het bericht waardoor, indien nodig, het bericht zonder enige moeite kan worden ingekort. Het bericht wordt met andere woorden 'oprolbaar' geschreven (Kaashoek en Simons, 1991; Schonenberg, 1993).

2.3.2 De zinsconstructie in een radionieuwsbericht

Aangezien de lead van een radionieuwsbericht alom als belangrijkste onderdeel van een radionieuwsbericht wordt beschouwd, zijn voor de vormgeving daarvan aparte adviezen opgesteld. Daarnaast worden in de adviesliteratuur ook algemeen geldende adviezen gegeven die van toepassing zijn op het gehele nieuwsbericht.

Volgens Kaashoek en Simons (1991) heeft een radio-redacteur in principe twee opties om een lead vorm te geven. De eerste optie is volgens het links-rechtsprincipe. Dit principe houdt in dat de informatief minder belangrijke elementen voor de elementen met een grote informatieve waarde geplaatst worden. Het minst belangrijke nieuws staat links van de persoonsvorm en fungeert als thema voor de zin en het belangrijkste nieuws staat rechts van de persoonsvorm. Door deze volgorde aan te houden wordt de luisteraar optimaal voorbereid op het nieuws dat aan het eind van de lead wordt genoemd. Onderstaand voorbeeld illustreert het links-rechtsprincipe:

1. Oud-Feyenoorder Ulrich van Gobbel [links; minst belangrijke nieuws] heeft de fiscus voor drie miljoen euro opgelicht [rechts; belangrijkste nieuws].

Optie twee is het gebruiken van een vooropplaatsing. Vooropplaatsing is dat een bepaalde woordgroep aan het begin van een zin wordt geplaatst waardoor de nadruk erop valt. Uit onderzoek van Haak (1987; in Kaashoek en Simons, 1991) blijkt dat vooropplaatsing van een voorzetselgroep vaak voorkomt in radionieuwsteksten. Het gaat dan vooral om plaatsbepalingen. Allerlei soorten berichten kunnen een eerste zin met een plaatsbepaling bevatten, maar in overlijdensberichten komt het met grote regelmaat voor. Beginnen met een plaatsnaam wordt als service aan de luisteraar gezien, omdat hij dan voorbereid wordt op minder prettig nieuws (Taal, 2010). Hieronder staan drie voorbeeldzinnen waarin met een plaatsbepaling wordt begonnen:

2. Bij de Libische hoofdstad Tripoli [vooropplaatsing voorzetselgroep] is een vliegtuig van Afriqyah Airways neergestort.
3. In Lexmond [vooropplaatsing voorzetselgroep] is een jonge zeehond aangespoeld.
4. In een ziekenhuis in Los Angeles [vooropplaatsing voorzetselgroep] is vannacht Heath Ledger overleden.

Volgens Haak (1987) leidt een vooropplaatsing van een voorzetselgroep tot een doorkruising van het links-rechtsprincipe. De nadruk op de voorzetselgroep leidt de aandacht weg van het belangrijkste nieuws aan het eind. Kaashoek en Simons (1991) zijn echter van mening dat vooropplaatsing en het links-rechtsprincipe wel samen kunnen gaan, omdat het eerst noemen van de plaats de aandacht trekt van de luisteraar die de plaats kent of er dichtbij woont (principe van nabijheid). Hij is dan gefocust op de rest van het nieuws.

Haak (1987) stelt dat ook zelfstanding naamwoordgroepen aan het begin van de lead geplaatst kunnen worden. Hierbij geeft hij het volgende voorbeeld:

5. De nieuwe Flevospoorlijn tussen Amsterdam en Almere [vooropplaatsing zelfstandig naamwoordgroep] heeft vandaag een stormloop van nieuwsgierigen te verwerken gekregen (Kaashoek en Simons, 1993; p. 55).

Het onderwerp van de zin is 'De nieuwe Flevospoorlijn tussen Amsterdam en Almere' en door deze voorop te plaatsen in de zin wordt aangegeven wat het thema van het bericht is. Hoewel Haak (1987) van mening is dat zo'n vooropplaatsing het links-rechtsprincipe doorkruist, zetten Kaashoek en Simons (1991) daar hun vraagtekens bij. In voorbeeldzin 5 maakt vooropplaatsing volgens hen het thema van de zin duidelijk waardoor de luisteraar wordt klaargestoomd op de belangrijkste nieuwsfeiten: stormloop van nieuwsgierigen. Om het standpunt van Haak (1987) te ondersteunen is voorbeeld 5 dus ongelukkig gekozen. Voor een doorkruising van het links-rechtsprincipe moet de vooropgeplaatste zelfstandig naamwoordgroep ook meteen het prominentste nieuws zijn. Voorbeeldzin 6 lijkt daarom beter te voldoen:

6. Stukjes glas [vooropplaatsing zelfstandig naamwoordgroep] hebben consumenten gevonden in flesjes appelsap van Appelsientje.

In dit voorbeeld wordt van de standaard zinsvolgorde afgeweken door het lijdend voorwerp 'stukjes glas' voor op te plaatsen. In tegenstelling tot zin 5 staat het element met de grootste informatie-waarde vooraan, terwijl informatief minder belangrijke elementen achteraan staan.

Afgeraden wordt om met een citaat te beginnen. Dit geldt vooral voor citaten waarin een duidelijke mening verpakt zit. De luisteraar hoort geen aanhalingstekens en kan daardoor denken dat het citaat afkomstig is van de nieuwslezer. Dit komt de objectiviteit van het bericht niet ten goede. Volgens Van Schaardenburg (2005) is het dan ook beter om zin 7 te vervangen voor 8:

7. Balkenende is de slechtste minister-president sinds de Tweede Wereldoorlog, vindt zijn voorganger Kok.
8. Ex-premier Kok heeft fors uitgehaald naar zijn opvolger. Volgens Kok is Balkenende de slechtste minister-president sinds de Tweede Wereldoorlog.

Voor het resterende deel van een radionieuwsbericht worden geen specifieke adviezen gegeven met betrekking tot formulering. Alleen algemeen geldende schrijfadviezen worden opgesomd. Dit zijn adviezen die zowel voor het begin, midden als einde van een bericht gelden. Bij deze adviezen geldt dat begrip van het radionieuwsbericht centraal staat. De luisteraar heeft namelijk maar één moment om het bericht te begrijpen (Coopmans, 1988).

Voor optimaal begrip van een nieuwsbericht moeten zinnen niet te lang zijn. Dit is vanwege de beperkte verwerkingscapaciteit van het werkgeheugen. Uit onderzoek blijkt namelijk dat maar zeven objecten in het werkgeheugen onthouden kunnen worden (Miller, 1956). Maar omdat te veel korte zinnen tot een staccatostijl leidt, wat niet prettig in het gehoor ligt, is het raadzaam om te

streven naar een ritmische afwisseling tussen lange en korte zinnen (Kaashoek en Simons, 1991; Noordhoek en van der Wal, 1990; Van Schaardenburg, 2005; Schonenberg, 1993).

Indien er lange zinnen worden gebruikt, moeten deze vrij zijn van complexiteit. Ze moeten zoveel mogelijk enkelvoudig zijn. De informatie dient in hapbare brokken verdeeld te zijn, zodat de toehoorder het in één keer kan doorslikken. Anders dringt er te weinig door (Simons, 2004). Dit betekent dat slechts één gedachte in een zin moet worden verwerkt. Het gebruik van bijzinnen (zowel aan het begin, als midden, als einde van een zin) en tangconstructies wordt daarom ook afgeraden (Kaashoek en Simons, 1991; Kiekebosch, 2005; Noordhoek en van der Wal, 1990; Van Schaardenburg, 2005; Schonenberg, 1993; Simons, 2004). Het vergt namelijk te veel inspanning van de luisteraar om de tekst in één keer te begrijpen. Dit komt onder meer omdat de luisteraar bepaalde elementen van de zin in het werkgeheugen vast moet houden om de zin grammaticaal compleet te maken (Gibson, 2000).

Een ander advies is om actieve taal te gebruiken, zodat de luisteraar betrokken blijft bij het nieuws. De luisteraar moet iets dat nu aan de gang is kunnen meebelevén (Van Schaardenburg, 2005). Daardoor moet het gebruik van passieve zinsconstructies met *worden* en *zijn* vermeden worden. Daarbij moet het bericht zo min mogelijk nominaliseringén bevatten als '*Het staken* van de werknemers duurt nu al 24 uur'. Ook is het beter om de (voltooid) tegenwoordige (toekomstige) tijd te gebruiken dan de onvoltooid verleden tijd. Zo stellen onder andere Van Schaardenburg (2005) en Kiekebosch (2005) dat 'komt aan' beter is dan 'kwam aan', omdat de toehoorder dan het gevoel krijgt dat iets vers van de pers is. Daarnaast krijgt het bericht meer vaart.

Tot slot is een veelgehoord advies 'gebruik geen ontkenningen'. Dit geldt zowel voor enkelvoudige als dubbele ontkenningen. Als luisteraars een zin horen als 'In Engeland is het vlees niet besmet met BSE', dan zal namelijk alleen beklijven dat 'er iets met besmet vlees in Engeland was'. Het negatieve blijft hangen (Noordhoek en Van der Wal, 1990; Van Schaardenburg, 2005; Schonenberg, 1993). Dubbele ontkenningen zijn helemaal uit den boze, omdat de luisteraar het aantal minnen en plussen tegen elkaar moet wegstrepen, om te begrijpen wat er bedoeld wordt (Schonenberg; 1993). Vergelijk bijvoorbeeld zin 9 en 10:

9. De VVD staat *niet* afwijzend tegenover het *niet* aanleggen van nieuwe autosnelwegen om de files te bestrijden [dubbele ontkenning].
10. De VVD staat *positief* tegenover het aanleggen van nieuwe autosnelwegen om de files te bestrijden [geen ontkenning].

Hoewel het advies 'gebruik geen (dubbele) ontkenningen' duidelijk is, is het niet helder wat in de adviesliteratuur allemaal onder ontkenningen verstaan wordt. Volgens Van der Wouden (2007) kan niet alleen met het negatief bijwoord *niet* en het negatief lidwoord *geen* negatie worden uitgedrukt, maar ook met negatieve onbepaalde voornaamwoorden als *niemand*, *nergens*, *niks* of idioom als *geen bal* en *de ballen* als in 'Hij heeft er de ballen verstand van'.

2.3.3 De woordkeuze in een radionieuwsbericht

Redacteuren die radionieuwsberichten maken, moeten zich ervan bewust zijn dat zij voor een medium schrijven waarnaar wordt geluisterd. Dit vergt aanpassing van het soort taalgebruik. Zo stellen Van Schaardenburg (2005) en vele anderen dat schrijftaal taboe is in radionieuwsberichten. Een radiojournalist moet schrijven zoals hij spreekt. Dit betekent dat typische schrijftaalwoorden als *reeds*, *aanvankelijk*, *ten gevolge van* en *desondanks* niet gebruikt mogen worden. En dat het taalgebruik best wat informeler mag zijn, op een manier die past bij de situatie waarin de tekst beluisterd gaat worden: binnenshuis of in de auto et cetera.

Uit dit advies vloeit voort om geen moeilijke woorden te gebruiken. Onder andere Kaashoek en Simons (1991) en Van Schaardenburg (2005) scharen hier jargon, infrequente woorden, lange samengestelde woorden en abstracte woorden onder. Vaak valt een woord in meerdere categorieën. Een vakterm als *interdepartementale* is namelijk abstract. Het concept erachter is immers niet duidelijk. Daarnaast wordt het weinig gebruikt. Tevens is het woord met acht lettergrepen erg lang, doordat het uit verschillende delen is samengesteld.

Wat betreft de woordkeuze in een radionieuwsbericht, is een van de meest voorkomende adviezen om geen synoniemen te gebruiken (Kaashoek en Simons, 1991; Kiekebosch, 2005; Noordhoek en Van der Wal, 1990; Van Schaardenburg, 2005; Schoonenberg, 1993; Simons, 2004). Door verschillende woorden voor hetzelfde concept te gebruiken, bestaat het risico dat het bericht onduidelijk wordt (Oversteegen en Van Wijk, 2003). De luisteraar kan in verwarring raken, zeker als hij/zij op een later moment inschakelt. Het is daarom beter om herhalingen te gebruiken. Als bijvoorbeeld in de lead *minister-president Balkenende* gebruikt wordt, moet dit in de rest van het bericht doorgevoerd worden. De luisteraar hoeft dan niet meer na te gaan of bijvoorbeeld *premier* naar dezelfde referent verwijst als *minister-president*.

Hoewel Schoonenberg (1993) voorstander is om geen synoniemen te gebruiken, spreekt hij dit advies in zijn eigen boek tegen. Omwille van de onthoudbaarheid is het volgens hem goed om soms onopzettelijke herhaling toe te passen bij informatie waarin getallen voorkomen. Hij geeft als voorbeeld dat in plaats van telkens 'achttiende eeuw' te herhalen, ook 'tweehonderd jaar geleden' en 'twee eeuwen geleden' gebruikt kunnen worden. Deze opzettelijke herhaling lijkt tevens bedoeld om informatie voorstelbaar te maken en te duiden.

Terugverwijzen met een persoonlijk voornaamwoord *hij* naar een antecedent als *minister-president Balkenende* is geen probleem, mits het met mate gebeurt (Schoonenberg, 1993). Met terugverwijzingen moet verstandig worden omgegaan, omdat luisteraars het bericht niet kunnen terugluisteren en mogelijk later kunnen inschakelen. Mannen aanduiden met *hij* en vrouwen aanduiden met *zij* zal geen problemen opleveren. Echter, bij zelfstandig naamwoorden waarvan het geslacht onduidelijk of onbekend is, treden wel moeilijkheden op als met een persoonlijk voornaamwoord wordt terugverwezen. In dat geval is het raadzaam om het antecedent te herhalen. Voorbeeldzin 11 zou begripsproblemen kunnen opleveren:

11. De binnenlandse omroep wordt niet uit de algemene middelen betaald. *Hij* wordt gefinancierd uit een bestemmingsheffing, het luister- en kijkgeld, en uit de opbrengsten van de STER-reclame (Schoonenberg, 1993; p. 26).

Volgens onder andere Noordhoek en Van der Wal (1990) vormen ook terugverwijzende woorden als *eerstgenoemde* of *dat tweede punt* een belemmering in radionieuwsberichten. Als een lezer in een krantenartikel zo'n woord tegenkomt, kan hij in het bericht opzoeken om wie of wat het ook alweer ging. Een luisteraar heeft deze mogelijkheid niet.

Met het noemen van cijfers en afkortingen moeten radiojournalisten voorzichtig zijn (Kaashoek en Simons, 1991; Kiekebosch, 2005; Noordhoek en Van der Wal, 1990; Van Schaardenburg, 2005; Schoonenberg, 1993; Simons, 2004). Deze spreken namelijk niet altijd tot de verbeelding.

Afkortingen die algemeen bekend zijn, of in ieder geval regelmatig gebruikt worden, zoals CDA, KNMI en AOW kunnen zonder problemen in een radiobericht worden opgenomen. Maar van een afkorting als WBZ, Wet Bouwbeheersing Zorgvoorziening, is de betekenis onbekend. De volledige naam moet dan ook gegeven worden bij de eerste keer dat de afkorting geïntroduceerd wordt. Het is beter om dit te doen voordat de afkorting wordt genoemd vanwege de inbedding in de zin (Simons, 2004).

Net als afkortingen roepen cijfers ook wel eens vragen op. Want hoe moet men sommige getallen inschatten? In welke verhouding staan bepaalde getallen? Om het voor de luisteraar behapbaar te maken, moeten allereerst cijfers worden afgerond. Daarnaast is het in sommige gevallen goed om cijfers te concretiseren door een vergelijking te trekken. In plaats van te zeggen dat er voor de aanleg van een nieuwe woonwijk 60.000 vierkante meter grond nodig is, kan ook worden gezegd dat voor de aanleg een oppervlakte van tien voetbalvelden nodig is (Kiekebosch, 2005).

2.4 Slotbeschouwing adviesliteratuur

De adviesboeken lopen nauwelijks uiteen wat betreft de tips die zij geven op tekst-, zins- en woordniveau; de adviezenboeken zijn consistent in hun raad. Ze spreken elkaar niet tegen en zijn op sommige punten complementair aan elkaar. Waar bijvoorbeeld in sommige adviesboeken staat dat het belangrijkste nieuws in de eerste zin gezet moet worden, stellen andere adviesboeken dat naast het gebruik van de summary lead ook aandachttrekkende openingen als teasers en retorische vragen gebruikt kunnen worden. Daarnaast staat in sommige adviesliteratuur alleen de tip om de lijdende vorm te vermijden, terwijl in andere adviesboeken daaraan toegevoegd wordt dat ook nominalisering beter niet gebruikt kunnen worden.

Maar is er eigenlijk wetenschappelijke evidentie voor de tips uit de adviesboeken? In de adviesliteratuur wordt in ieder geval niet gerefereerd aan wetenschappelijk onderzoek. Hierdoor lijken de tips vooral op basis van ervaring en intuïtie geschreven. Daarbij zijn een aantal adviezen voor het schrijven van radionieuwsberichten terug te vinden in handboeken voor het schrijven van leesteksten, zoals krantenberichten. In onder andere *Basisboek journalistiek schrijven* (Asbreuk & de Moor, 2007)

zijn veel dezelfde adviezen op zins- en woordniveau te vinden. Zo worden tips aangehaald om de lijdende vorm te vermijden, tegenwoordige tijd te gebruiken en de lengte van zinnen te wisselen. Ook over het gebruik van tangconstructies en bijzinnen wordt hetzelfde gezegd: gebruik ze bij voorkeur niet. Op het gebied van woordgebruik raadden Asbreuk en De Moor (2007) eveneens aan om naamwoordstijl en lange, moeilijke woorden te ontwijken. Tevens adviseren zij om onbekende afkortingen te omschrijven en cijfers af te ronden en voorstelbaar te maken.

Hoewel in de radiotekstadvisieboeken geen wetenschappelijk bewijs wordt aangevoerd, sluiten een aantal tips aan bij het onderzoek van Petrič (1992) over welke tekstuele factoren de luisterbaarheid van een tekst beïnvloeden. Uit dit onderzoek bleek dat zinslengte de luisterprestaties negatief beïnvloedt. Dit houdt in dat zinnen kort moeten zijn voor een goed begrip van het radionieuwsbericht. Aan dit resultaat kunnen de adviezen 'minimaliseer het aantal bijzinnen' en 'vermijd tangconstructies' gekoppeld worden. Het advies 'wissel lange en korte zinnen af' is hiermee in strijd. Ook het advies 'vermijd de lijdende vorm' en 'gebruik geen nominalisering' is te herleiden naar Petrič's onderzoek. Er bleek immers dat passieve constructies een negatieve uitwerking hebben op de begripsprestaties van de luisteraar. Tot slot kan het advies om geen lange samengestelde woorden te gebruiken, voortvloeien uit het feit dat lange woorden tot een verminderd luisterbegrip leiden. De overige twee determinanten, tekstlengte en fraselengte, die significant invloed hebben op de luisterprestaties, kunnen niet gekoppeld worden aan schrijfadvisen. Tijdens het interview met tekstschrijvers zal dieper op een aantal van deze adviezen worden ingegaan (zie hoofdstuk 3).

Van Berkel (2008) heeft naar aanleiding van de adviezen over de formulering van de beginzin van een radionieuwsbericht onderzoek gedaan. Zij heeft gekeken hoe die zin het beste vormgegeven kan worden om zodoende de meeste aandacht van de luisteraar te genereren. Ze heeft drie soorten beginzinnen met elkaar vergeleken: (1) een teaser (2) een summary lead waarbij een zelfstandig naamwoordgroep voorop geplaatst is, en (3) een 'reguliere' summary lead. Aandacht werd gemeten door middel van twee herinneringstaken, free recall en aided recall, en kennisvragen over de berichten. Immers, als aandachtig geluisterd wordt, zal men zich meer herinneren en de kennisvragen beter kunnen beantwoorden. De resultaten lieten zien dat de respondenten met evenveel aandacht geluisterd hadden naar de berichten met een reguliere summary lead, teaser als zelfstandig naamwoordgroep aan het begin. De berichten met verschillende beginzinnen werden namelijk even goed gereproduceerd.⁴ Hierdoor kan worden geconcludeerd dat het voor een radionieuwsbericht niet uitmaakt met welke zin wordt begonnen om zo de aandacht van de luisteraar te genereren.

⁴ Het onderzoek van Van Berkel (2008) toonde geen duidelijk verschil tussen de drie soorten beginzinnen aan. Dit is wellicht te wijten aan een aantal factoren zoals niveauverschil tussen teksten, niet geslaagde manipulatie en ongeschikte nevenactiviteit. In dit scriptieonderzoek zal hier verder geen aandacht aan worden besteed. Maar voor eventueel vervolgonderzoek is het wel van belang om hiermee rekening te houden.

3. Redacteuren aan het woord over het schrijven van radionieuwsberichten

3.1 Inleiding

De zojuist besproken adviesliteratuur voor het schrijven van radionieuwsberichten lijkt vooral opgesteld op basis van onderbuikgevoelens, omdat wetenschappelijke evidentie voor de adviezen grotendeels ontbreekt. Kaashoek en Simons (1991) ondersteunen deze constatering door in de inleiding van hun adviesboek te zeggen dat bij het opstellen van de regels voor de kant van de journalist is gekozen. Zij hebben opvattingen, mede opgedaan door praktijkervaring, die de basis voor de adviezen vormen. Interessant is dan ook om te kijken in hoeverre deze adviezen in de praktijk terugkomen.

In *Onze Taal* (2010) bieden Taal, eindredacteur van NOS-radionieuws, en Postma, eindredacteur van ANP-radio, al enig inzicht in hoe het er in de praktijk aan toegaat. Taal (2010) laat zien dat sommige adviezen enigszins genuanceerd moeten worden. Hij vindt bijvoorbeeld dat de tangconstructie en de lijdende vorm geoorloofd zijn als de spanning in de zin moet worden gehouden. Bij de lijdende vorm gebeurt dat vooral bij (prijs)winnaars in de wereld van sport en cultuur. Taal (2010) meent dat een zin als 'De Tour de France is gewonnen door Alberto Contador' de aandacht langer vasthoudt dan 'Alberto Contador heeft de Tour de France gewonnen'. Het gebruik van tangconstructies is niet verbonden aan een bepaald type bericht; het kan in principe in elk bericht. Een voorbeeld van een goede tangconstructie vindt Taal (2010) de volgende zin:

12. Het kabinet *heeft* met het VVD-voorstel voor afschaffing van de hypotheekrenteaftrek *ingestemd* (Taal, 2010: p. 253).

In deze zin blijft de spanning bewaard tot het laatste woord. In plaats van 'ingestemd' had bijvoorbeeld ook nog 'de vloer aangeveegd' kunnen komen.

Postma (2010) vindt het advies dat redacteuren moeten schrijven zoals ze spreken, niet alleen beperkt moet blijven tot woordgebruik. Wat haar betreft gaat het ook over de constructie van zinnen. Zij stelt dat spreektaal in radionieuwsberichten benaderd wordt als zinnen worden vormgegeven aan de hand van het volgende recept: 'Neem als basis tekstelementen die we gebruiken wanneer we praten, met maar één stuk nieuwe informatie per element. Deze elementen zijn automatisch rond de zes woorden lang. Verbind ze met elkaar met nevenschikkende voegwoorden als *en, of, maar* en *want*. Zet voor het ritme hier en daar punten, komma's en andere leestekens (p. 19)'

Hoewel dit al enigszins laat zien wat redacteuren in de praktijk belangrijk vinden bij het schrijven van radionieuwsberichten, kunnen er geen verregaande conclusies aan worden verbonden. Het is beperkt tot individuele voorkeur en draait om specifieke formuleringskwesties. Om dat wel te kunnen doen is het van belang om algemeen inzicht te krijgen in de totstandkoming van een radionieuwsbericht. Met het oog daarop is een onderzoek opgezet waarbij redacteuren van verschillende nieuwsredacties aan de hand van een semi-gestructureerde vragenlijst zijn geïnterviewd over het schrijven van radionieuws. Doel van het onderzoek is het verkrijgen van inzicht in a) de

werkwijze bij het schrijven van radionieuws, en b) welke talige keuzes redacteuren maken bij het schrijven. Daarbij zal ook worden nagegaan of de stilistische keuzes van radiojournalisten aansluiten bij de adviesliteratuur.

3.2 Verantwoording keuze nieuwsredacties

Om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de werkwijze van radiojournalisten, is het belangrijk om nieuwsredacties te interviewen die op verschillende soorten zenders actief zijn. Met andere woorden, zowel nieuwsredacties die verantwoordelijk zijn voor de nieuwsbulletins op commerciële als publieke als regionale radiozenders moeten geïnterviewd worden. Hierbinnen moet ook onderscheid gemaakt worden tussen muziek- en nieuwszenders. Maar hoe zit dit eigenlijk in Nederland? Welke nieuwsredacties zijn er? En waar verzorgen zij het nieuws?

3.2.1 Wie verzorgt waar het nieuws?

In Nederland zijn er vier (radio)nieuwsdiensten die aan verschillende zenders hun nieuws afzetten: NOS, NOS Headlines, ANP en Novum Nieuws.

De NOS behoort tot de publieke omroep en is met 650 medewerkers een van de grootste nieuwsorganisaties van Nederland. Haar doel is om de primaire informatiebron te zijn op het gebied van nieuws, sport en evenementen ("Profiel NOS", 2010). Een aparte redactie van de NOS maakt nieuwsbulletins voor enkele regionale en lokale omroepen én de publieke radiostations die zich op volwassenen richten: Radio 1, Radio 2, Radio 4, Radio 5 en Radio 6. Elk radiostation heeft haar eigen specifieke doelgroep en signatuur. Radio 1 kan worden gekenmerkt als een echte nieuwszender, terwijl Radio 4, Radio 5 en Radio 6 muziekzenders zijn met ieder hun eigen genre. Radio 2 bevindt zich enigszins in het midden van dit continuüm: zij profileert zich als een full-service muziekzender. Dit houdt in dat op Radio 2 hedendaagse muziek wordt gecombineerd met veel hits uit de jaren zestig, zeventig en tachtig, terwijl de luisteraar ook wordt bijgepraat over de belangrijkste en opmerkelijkste nieuwsfeiten ("Profiel Radio 2", 2010)

De jongerentak van de NOS, NOS Headlines, neemt het nieuws voor 3FM en FunX voor haar rekening. Beide muziekzenders worden gefinancierd door de overheid en richten zich speciaal op jongeren. Dit uit zich onder andere in de vormgeving (Peeters, Bokma, van Merwijk, 1997). Aan het begin van het bulletin worden meestal één headline genoemd, de nieuwsberichten worden van elkaar gescheiden door een afscheidingstone en bijna elk nieuwsbericht wordt met een quote aangevuld. Dit bulletin is ook nog bij enkele regionale omroepen, zoals Simone FM, te horen (Buijs, persoonlijke communicatie, 6 oktober 2010).

Het ANP is het grootste onafhankelijke persbureau van Nederland en distribueert persberichten van bedrijven, organisaties, de overheid en instellingen aan de media, in zowel binnen- als buitenland ("Profiel ANP", 2010). Daarnaast heeft zij een eigen radionieuwsdienst die nieuwsbulletins verzorgt voor voornamelijk commerciële muziekzenders als Q-music, Radio 538, Sky Radio en Kink FM. Ook lokale en regionale omroepen zijn afnemers van het bulletin van het ANP. Afgestemd op de doelgroepen van radiostations biedt het ANP vier soorten bulletins aan: het flash-

bulletin (jongeren), news-bulletins (heterogene doelgroep), bizz-bulletin (zakelijke mens) en quote-bulletin (jongeren/heterogeen). Hierbij moet worden opgemerkt dat het quote-bulletin pas sinds eind september 2010 bestaat. Om te kijken of het bij de luisteraar aanslaat, geldt voor dit bulletin een proefperiode (Van Oudheusden, persoonlijke communicatie, 7 oktober 2010).

Ook het persbureau Novum Nieuws heeft een eigen redactie die nieuwsbulletins maakt. De radiobulletins van Novum zijn te horen op lokale en regionale radiostations, maar ook op de twee commerciële muziekzenders Radio Decibel en SLAM! FM. Op de lokale en regionale zenders is een ander bulletin te horen dan op de commerciële muziekzenders. Het bulletin voor de muziekzenders is meer op jongeren gericht (Smith, persoonlijke communicatie, 5 oktober 2010).

Daarentegen zijn er ook radiostations die hun eigen nieuwsredactie hebben en daardoor zelf verantwoordelijk zijn voor het nieuwsbulletin. De commerciële nieuwszender BNR Nieuwsradio is hier een voorbeeld van. Overdag wordt op deze zender geen muziek gedraaid; alle tijd wordt gevuld met reportages, interviews en nieuwsrubrieken. Twee keer per uur verzorgt de redactie een nieuwsbulletin. Echter, in het weekend, 's avonds en 's nachts zendt BNR Nieuwsradio het bizz-bulletin van het ANP uit (Beekhuis, persoonlijke communicatie, 21 september 2010).

Ook publieke radiozender Wereldomroep schreef tot voor kort haar eigen radionieuwsberichten. De Wereldomroep is bedoeld voor Nederlanders in het buitenland, zowel vakantiegangers als expats. Daarnaast is het een taak van de zender om landen met een informatieachterstand te voorzien van onafhankelijke informatie. Hierdoor zendt zij in negen talen uit. Sinds maart 2010 werken de NOS en de Wereldomroep intensief samen. In alle Nederlandstalige radio-uitzendingen van de Wereldomroep is het NOS Journaal te beluisteren. In ruil daarvoor zal de NOS meer gebruik maken van de internationale expertise van de Wereldomroep ("Wereldomroep krijgt nieuwsbulletin NOS", 2010).

Tot slot maken regionale omroepen als RTV Utrecht en Omroep Flevoland overdag voornamelijk zelf de radionieuwsbulletins. De bulletins zijn toegespitst op het nieuws uit de regio, maar bij sommige regionale omroepen wordt ook regelmatig binnenlands nieuws behandeld. In de avonden en in het weekend hebben regionale omroepen doorgaans een abonnement op het nieuwsbulletin van het ANP, Novum of de NOS. In tegenstelling tot de meeste nieuwsredacties hebben veel regionale omroepen geen aparte redactie die zich uitsluitend focust op het schrijven van radionieuwsberichten. Bij RTV Utrecht is er sprake van een zogeheten geïntegreerde redactie. Deze redactie maakt berichten voor teletekst, internet én het radionieuws (De Moll, persoonlijke communicatie, 8 oktober 2010). Bij Omroep Flevoland is er een grote algemene redactie. Dit heeft als gevolg dat verslaggevers na terugkomst van een reportage eerst een radionieuws-, teletekst-, en internetbericht maken. In principe maakt iedereen radionieuwsberichten (Brinkhorst, persoonlijke communicatie, 12 oktober 2010).

3.2.2 Medewerking nieuwsredacties

Verreweg de meeste redacteuren die aan het onderzoek hebben deelgenomen, zijn benaderd met behulp van Bart Alberink, docent radiojournalistiek aan de School voor Journalistiek. Bij het benaderen van radioredacteuren is niet expliciet rekening gehouden met werkervaring. Enige voorwaarde was dat de redactieleden intensief betrokken moesten zijn bij het schrijven van radionieuws, bijvoorbeeld als eindredacteur, redacteur, nieuwslezer of een combinatie van deze drie functies. Ook een verslaggever die regelmatig radionieuwsberichten schrijft, mocht worden geïnterviewd. Een belangrijk doel was om een zo compleet mogelijk beeld te schetsen van hoe verschillende nieuwsredacties te werk gaan bij het schrijven van radionieuwsberichten. Het benaderen van de vier nieuwsdiensten - NOS, NOS Headlines, ANP en Novum Nieuws – en commerciële, publieke en regionale radiostations die hun eigen nieuwsredactie hebben, was dan ook noodzakelijk. Daarnaast was de intentie om van elke redactie twee personen te interviewen, omdat dan bepaald kon worden of de gemaakte talige keuzes toe te schrijven zijn aan de geïnterviewde of aan de interne regels van de redactie. Met andere woorden, bestaat er interne variëteit binnen de redactie of werkt iedereen precies hetzelfde? Om deze reden moesten ook minimaal twee regionale omroepen aan het onderzoek meedoen. De werkwijze van de ene nieuwsredactie van een regionale omroep, hoeft namelijk niet representatief te zijn voor de werkwijze van de andere omroep. Ze kunnen totaal andere opvattingen hebben over het maken van radionieuwsberichten.

Met Alberinks hulp is door middel van een e-mailbericht contact gelegd met één of meerdere personen binnen een nieuwsredactie. Zo heeft hij oud-studenten en andere bekenden bij de NOS, BNR, Wereldomroep, RTV Utrecht, Omroep Flevoland en RTV Noord-Holland geïnformeerd over het onderzoek en gevraagd of zijzelf en/of een collega wilden meewerken. Op dit verzoek reageerde alleen RTV Noord-Holland negatief. Als reden gaf zij niet de juiste personen te kunnen leveren voor een interview. De overige vijf redacties waren wel positief. Na intensief contact zijn van deze redacties dan ook telkens twee personen geïnterviewd. Dit waren of redacteuren die persoonlijk door Alberink benaderd waren, of redacteuren die door een collega naar voren waren geschoven als goede gesprekspartners met veel ervaring met het schrijven van radionieuwsberichten.

Op eigen initiatief is één redacteur van het ANP, NOS Headlines en Novum schriftelijk benaderd om deel te nemen aan het onderzoek. Bij NOS Headlines en Novum was deze redacteur willekeurig gekozen, terwijl bij het ANP de selectie tot stand kwam naar aanleiding van een artikel in Onze Taal (2010) over spreektaal in radionieuwsberichten. Nadat een positieve reactie kwam op het verzoek om medewerking aan het onderzoek, is er telefonisch contact geweest om eventuele vragen te beantwoorden, een datum voor het interview te prikken en te informeren welke collega's geïnterviewd zouden willen worden over het schrijven van radionieuwsberichten. Dit leidde ertoe dat van het ANP en NOS Headlines twee redacteuren zijn geïnterviewd: één persoonlijk benaderde redacteur en één redacteur die werd aanbevolen vanwege zijn goede schrijfstijl en duidelijke visie. Wegens tijdgebrek en een krappe redactiebezetting heeft van Novum slechts één iemand deelgenomen aan het onderzoek.

Samenvattend houdt het in dat vijftien radiojournalisten van acht verschillende nieuwsredacties zijn geïnterviewd. De werkervaring varieert van één tot negentien jaar; de gemiddelde werkervaring is acht jaar (zie bijlage 3). Zes van de vijftien geïnterviewde personen combineren redactiewerk met het lezen van nieuws. Twee geïnterviewden vervullen een taak als eindredacteur, maar lezen daarbij ook het nieuws. Verder zijn nog vier eindredacteurs, één verslaggever en één redacteur geïnterviewd, zoals in onderstaande tabel te zien is:

Nieuwsdienst	Functie geïnterviewde
NOS	Nieuwslezer gecombineerd met redacteurschap Eindredacteur
NOS Headlines	Nieuwslezer gecombineerd met redacteurschap Nieuwslezer gecombineerd met redacteurschap
ANP	Nieuwslezer gecombineerd met eindredacteurschap Nieuwslezer gecombineerd met eindredacteurschap
Novum Nieuws	Eindredacteur
BNR Nieuwsradio	Nieuwslezer gecombineerd met redacteurschap Nieuwslezer gecombineerd met redacteurschap
Radio M Utrecht	Nieuwslezer gecombineerd met redacteurschap Nieuwslezer gecombineerd met redacteurschap en verslaggeving
Omroep Flevoland	Redacteur Verslaggever
Wereldomroep	Eindredacteur Eindredacteur

Tabel 1: Weergave van de functies van de geïnterviewden per nieuwsdienst

Wegens privacyredenen zijn de namen van de geïnterviewden gefingeerd. Bij de bespreking over hoe journalisten te werk gaan bij het schrijven van radionieuwsberichten leidt dit ertoe dat citaten en meningen anoniem zijn. Wel zal een mening of citaat worden toegeschreven aan de organisatie. Dit gebeurt bijvoorbeeld op de volgende manier: redacteur X van NOS Headlines of een redacteur van NOS Headlines. In bijlage 3 kunt u wel de namen van de geïnterviewden vinden.

3.3 Verantwoording semi-gestructureerde vragenlijst

De methode die werd gebruikt om meer inzicht te krijgen in de achterliggende procedures bij het schrijven van radionieuwsberichten was die van een semi-gestructureerd interview met open vragen. Net als bij het onderzoek naar de constructie van opinie vragenlijsten van Van den Berg, Mehciz, Houtkoop-Steenstra en Holleman (2002) is er bij de opzet van het interview van uitgegaan dat het voor de geïnterviewden lastig is om aan te geven welke stilistische keuzes ze maken en waarom ze dat doen. Daarom werd het interview in twee gedeeltes opgesplitst. Het eerste gedeelte bestond uit algemene vragen en in het tweede gedeelte konden de geïnterviewden aan de hand van een zelfgeschreven radionieuwsbericht aangeven wat ze exact doen (zie bijlage 1 voor gebruikte semi-gestructureerde vragenlijst).

3.3.1 Algemene vragen

De onderzoeksvragen (Welke formuleringkeuzes maken radioredacteurs? Hoe schrijft men radionieuwsberichten?) worden het best beantwoord als er zicht is op de hele procedure van het

maken van een radionieuwsbericht. Tijdens het interview wordt daarom de globale nieuwsroute doorlopen om inzicht te krijgen in wat er allemaal bij komt kijken voordat aan het daadwerkelijk schrijfproces kan worden begonnen. Waar wordt het nieuws vandaan gehaald? Op basis waarvan vindt nieuwsselectie plaats? En welke stappen worden doorlopen om vanuit de kopij tot een radionieuwsbericht te komen? Tevens wordt de rol van het publiek en de nieuwslezer aangehaald. Beiden kunnen namelijk een rol spelen bij de formulering en/of inhoudskeuze van radionieuwsberichten. Daarnaast wordt er gevraagd of er een stijlboek is van waaruit redacteurs werken. Zodoende kunnen de belangrijkste uitgangspunten per redactie worden nagegaan. Ook wordt gevraagd naar wat redacteurs een goed en slecht radionieuwsbericht vinden. Hiermee wordt inzicht verkregen in wat zij belangrijk vinden bij het schrijven van radionieuwsberichten. Aan het eind van de vragenlijst (na het tweede gedeelte) is een vraag opgenomen of het soort nieuwsbericht van invloed is op hoe journalisten schrijven. Ook wordt nog aandacht besteed aan de opleiding van radioredacteurs: hoe heeft men het schrijven van radionieuwsberichten geleerd? Onderhoudt men het schrijven van nieuwsberichten nog door cursussen te volgen?

3.3.2 Specifieke vragen aan de hand van concreet voorbeeld

Bij het tweede gedeelte wordt aan de hand van een zelfgeschreven nieuwsbericht het hele proces van het schrijven van een radionieuwsbericht systematisch doorlopen. Begonnen wordt met een cluster vragen over de eerste zin. Volgens de adviesliteratuur (o.a. Kaashoek en Simons, 1991) is de eerste zin van een radionieuwsbericht het belangrijkste, omdat het de aandacht van de luisteraar moet trekken. Als je dat niet hebt, dan is de rest van het bericht of nieuwsbulletin aan dovemansoren gericht. Van belang is dan ook om te weten hoe redacteurs hun eerste zin het liefst vormgeven, waarom zij dat zo doen en hoe zij dat precies doen. Tevens wordt gevraagd welke andere manieren ze hebben om een nieuwsbericht te beginnen, waarom zij die methodes gebruiken en waarop de keuze voor een bepaalde beginzin gebaseerd is. Nadat op een open manier geïnventariseerd is wat van belang is bij de vormgeving van de eerste zin, wordt aan de geïnterviewden voorgelegd of nieuwsberichten met een teaser of retorische vraag kunnen beginnen, en hoe dat er dan uit zal zien. Deze twee beginwijzen worden specifiek aangehaald, omdat ze als twee alternatieven van de summary lead, belangrijkste nieuws in één zin, worden gepresenteerd. Het vragencluster over de eerste zin wordt afgesloten met een vraag of de geïnterviewde de eerste zin van een nieuwsbulletin anders vormgeeft dan de eerste zin van de rest van de berichten in het bulletin. Omwille van de aandacht van de luisteraar is het namelijk voorstelbaar dat in de eerste zin van het eerste bericht alles uit de kast wordt gehaald om de aandacht van de luisteraar te winnen.

Na het bespreken van de vormgeving van de eerste zin wordt nagegaan hoe een radionieuwsbericht verder wordt uitgewerkt, waarom dat op die manier gebeurt en hoe voor een goede samenhang kan worden gezorgd. Hierbij is aandacht geschonken aan het noemen van de bron van het nieuws. Pelgrims (2005) stelt in zijn adviesboek namelijk dat de bron meestal in de tweede zin van een bericht voorkomt. In het interview werden hier dan ook een tweetal vragen aan gewijd: 'Waar noemt u de bron van het nieuws meestal? En waarom daar?'

Vervolgens wordt er nog specifiek ingezoomd op de afsluiting van het bericht. Vereist een radionieuwsbericht nog een specifieke afsluiting? En wat is een goede afsluiting van een radionieuwsbericht? Hoewel de moderne technieken het steeds minder toelaten, bij onder andere BNR worden afscheidingspiepjes tussen de berichten gebruikt, kunnen radionieuwslezers twee nieuwsberichten aan elkaar verbinden door een bruggetje te maken. Daarom is de vraag of de geïnterviewden een bericht anders afsluiten als daarna nog meer nieuwsberichten volgen, in de vragenlijst opgenomen.

Aangezien het hele proces van het schrijven van een radionieuwsbericht systematisch doorlopen wordt, wordt ook aandacht besteed aan datgene wat er gebeurt als de geïnterviewde meent dat zijn bericht klaar is. Dit wordt gedaan aan de hand van de volgende vragen: 'Het bericht is klaar. Wat gebeurt er dan?', 'Ruimt u nog een revisieronde in?' en 'Gaan alle gemaakte nieuwsberichten nog langs andere redactieleden of een eindredactie?'. Hierbij wordt uiteraard doorgevraagd over het hoe en waarom.

Tijdens het bespreken van het hele proces van het schrijven van een radionieuwsbericht is de verwachting dat de geïnterviewde aangeeft wat hij voor stilistische eisen stelt aan zijn verhaal. Dit kan zowel terloops of heel expliciet gebeuren. Desalniettemin is hier nog een keer expliciet naar gevraagd, omdat het achterhalen welke keuzes redacteurs op het gebied van tekst-, zins- en woordniveau maken, een belangrijke focus van dit onderzoek is. Er zijn daarom drie vragen gesteld die kunnen worden geïllustreerd met een nieuwsbericht. De eerste vraag 'Aan welke concrete formuleringstips moet een radionieuwsbericht volgens u minimaal voldoen?' is bedoeld om ongestuurd zoveel mogelijk tips los te krijgen. Bij de volgende twee vragen wordt om specifieke tips op het gebied van formuleren van zinnen en woordgebruik gevraagd. Deze vragen staan met de voorgaande vraag in verband, maar geven meer richting waardoor de geïnterviewde weet wat voor tips worden verwacht. Bij dit gedeelte is ook de vraag meegenomen of er letterlijk zinnen uit de kopij worden overgenomen. Een vraag over de structuur van de tekst ontbreekt, omdat dit in feite al besproken is bij het systematisch doorlopen van het bericht.

Hierna volgt in het interview een bespreking van de belangrijkste adviezen uit de literatuur. Er is voor gekozen om de geïnterviewde eerst zelf adviezen te laten formuleren, omdat zo op een open manier kan worden nagegaan wat het meeste bij hen speelt. Wat vinden zij het belangrijkste? Een bespreking van een aantal concrete adviezen is noodzakelijk, omdat daardoor concreet het commentaar van de redacteurs kan worden vergeleken met de adviesliteratuur. Welke adviezen worden besproken is deels intuïtief bepaald en kan deels verantwoord worden aan de hand van wetenschappelijke literatuur.

Allereerst is gekozen om het advies 'Gebruik geen synoniemen' te bespreken. Aanleiding hiervoor was het onderzoek van Coppens et al. (1997) dat liet zien dat VRT-redacteurs de tip 'gebruik geen synoniemen' vaak naast zich neerleggen, ondanks dat deze tip in het stijlboek van de Belgische omroep is opgenomen. Interessant is dan om te kijken hoe Nederlandse redacteurs tegen

dit advies aankijken.

Daarnaast is het advies om spreektaal in radionieuwsbericht te gebruiken, aangehaald. In de adviesliteratuur wordt spreektaal vooral gezien als het vermijden van typische schrijftaalwoorden als 'echter', 'evenwel' en 'reeds', terwijl nieuwslezeres Renée Postma van het ANP spreektaal beschouwt als het aaneenrijgen van zinnen met voegwoorden (Postma, 2010). Door deze discrepantie is het de moeite waard om na te gaan wat verschillende redacteurs onder spreektaal verstaan en hoe zich dat uit in hun nieuwsberichten.

Volgens het onderzoek van Petrič (1992) heeft zinslengte een negatief effect op luisterbegrip en herinnering. Hoe langer de zin, hoe minder de luisteraar zich herinnert en begrijpt van een radionieuwsbericht. Op de determinant zinslengte is ingespeeld door de adviezen 'wissel korte en lange zinnen af', 'minimaliseer bijzinnen' en 'vermijd tangconstructies' aan te halen. De laatste twee adviezen hebben zichtbaar invloed op de zinslengte. Een hoofdzin gecombineerd met een bijzin is doorgaans langer dan een enkelvoudige zin. Hetzelfde geldt voor zinnen met een tangconstructie. Het eerste advies 'wissel korte en lange zinnen af' gaat deels tegen het resultaat van het onderzoek van Petrič (1992) in door te zeggen dat lange zinnen in principe geoorloofd zijn, mits er variatie in lengte is.

Petrič (1992) liet ook zien dat passieve constructies een negatieve invloed hebben op het begrijpen en herinneren van een radiobericht. Taal (2010) stelt in het tijdschrift *Onze Taal* daarentegen dat het gebruik van passieve zinnen in berichten over prijzenwinnaars toegestaan is. Het zorgt ervoor dat de spanning langer vastgehouden wordt. Het advies 'vermijd de lijdende vorm' is mede daarom en vanwege het feit dat het de meest genoemde tip is, in het interview opgenomen.

Tot slot is de tip 'vermijd ontkenningen' in het interview betrokken. Gezien de voorbeelden in de verschillende adviesliteratuur wordt met ontkenningen vooral het negatief bijwoord 'niet' en het negatief lidwoord 'geen' bedoeld. Maar wat verstaan redacteurs onder ontkenningen? En wat vinden ze eigenlijk van het vermijden van ontkenningen? Intuïtief gezien is het niet altijd mogelijk om een ontkenning te vermijden. Als er een gerucht is dat ontkracht moet worden, is het gebruik van een ontkenning gangbaar. Hoe kijken journalisten hier tegenaan? Oftewel, zijn er situaties waarin het gebruik van ontkenningen is toegestaan. Deze vier vragen zullen aan bod komen bij de bespreking van het advies.

3.4 Pretest vragenlijst

Voordat de redactieleden van de acht nieuwsredacties werden geïnterviewd aan de hand van de het interviewschema, is er een pretest gedaan. Deze pretest had als doel om na te gaan of de vragen geschikt waren om onder andere te achterhalen welke talige en stilistische keuzes radiojournalisten maken. Daarnaast was de pretest ook bedoeld om de interviewvaardigheden van de afnemer te oefenen.

Het interview is geïnterviewd met een derdejaars studente aan de School van Journalistiek die ervaring heeft met het schrijven van radionieuwsberichten. Ze werkt namelijk al anderhalf jaar mee aan CampusRadio, het dagelijkse radioprogramma van studenten van haar opleiding. Daarnaast is ze

redacteur van 'Nog Wakker Nederland' op Radio 1. Ook de docent van CampusRadio was aanwezig om het interview te beoordelen.

Bij het oefenen van het interview werden alle stappen doorlopen die ook bij het gewone interview zouden plaatsvinden. Zo werd eerst een introductie op het onderzoek gegeven waarna aan de hand van de semi-gestructureerde vragenlijst het interview werd afgenomen. Aan het eind werd de geïnterviewde bedankt voor haar medewerking.

Over het algemeen voldeed de vragenlijst, maar er waren ook enkele problemen. Allereerst was de introductie niet volledig genoeg. Een duidelijke introductie over hoe het interview zou verlopen ontbrak waardoor de geïnterviewde de lijn in het vraaggesprek kwijtraakte. Daarnaast waren bepaalde vragen te abstract, omdat ze niet goed werden ingeleid met een voorbeeld. Het betrof hier vragen waarbij naar de mening over de adviezen uit de literatuur werd geïnformeerd. Een voorbeeld hiervan was: 'Wat vindt u van het gebruik van een retorische vraag?'. Niet iedereen weet precies wat een retorische vraag is, waardoor tijdens het gesprek naar een voorbeeld gezocht moet worden. Dit kostte veel tijd. Om dit in het 'echte' interview te voorkomen is er een lijst met voorbeelden gemaakt (zie bijlage 2) voor de bespreking van de volgende tips: summary lead, teaser, retorische vraag, bron tweede zin, synoniemen, verwijswaarden, bijzinnen, tangconstructies, lijdende vorm en (dubbele) ontkenning.

Vooraf was besloten om geen namen aan te halen in het interview. Dat betekent dat bij de bespreking van adviezen niet de namen van de auteurs genoemd zouden worden. Renee Postma zou bijvoorbeeld niet bij naam genoemd worden als haar definitie van spreektaal werd aangehaald. Bij het horen van namen zou de geïnterviewde namelijk kunnen besluiten om sociaalwenselijk te antwoorden om zo diegene niet voor het hoofd te stoten. Tijdens de pretest bleek dat het niet noemen van namen ergernis opwekte. Van wie is de tip afkomstig? Wie zegt dat dan? Naar aanleiding hiervan is besloten om bij specifieke tips de bron te noemen. Zo werd de naam van Renee Postma, nieuwslezeres van het ANP, genoemd bij het bespreken wat spreektaal inhoudt en werd Peter Taal, eindredacteur NOS, aangehaald bij de adviezen over de lijdende vorm en tangconstructies. Bij de bespreking van de overige tips zijn enkele auteurs van de adviesboeken genoemd.

Met een drietal vragen werd getracht om zoveel mogelijk concrete formuleringstips van de geïnterviewde los te krijgen. Het ging om de volgende vragen: 'Aan welke concrete formuleringseisen moet een radionieuwsbericht volgens u minimaal voldoen?', 'Als u een adviesboek mag samenstellen, welke tips met betrekking tot het formuleren van zinnen zou u dan geven?' en 'Als u een adviesboek mag samenstellen, welke tips met betrekking tot het woordgebruik zou u dan geven?'. De eerste vraag is algemeen, terwijl de andere twee specifiek zijn. Uit de pretest bleek dat de antwoorden die de geïnterviewde gaf op de eerste vraag, ook terug te vinden waren in de andere twee vragen. De vragen overlaptten elkaar. Daarbij werden op de laatste twee vragen meer tips gegeven. Hierdoor is besloten om de vraag over 'concrete formuleringstips' achterwege te laten. De andere twee vragen zijn behouden, omdat ze meer richting geven aan de geïnterviewde. Hij of zij weet wat voor soort antwoorden van hem of haar verlangd worden.

Tot slot is de laatste vraag over het verschil tussen berichten uit de vragenlijst verwijderd. Gedurende het oefeninterview bleek dat dit onderwerp door middel van doorvragen vanzelf aan bod kwam. Een aparte interviewvraag hierover was dan ook niet noodzakelijk.

3.5 Afnameprocedure

In drie weken tijd zijn alle interviews met de betrokkenen afgenomen. Het interview was face-to-face en duurde ongeveer één uur. Op een rustige plek op de nieuwsredactie of bij de geïnterviewde thuis werd het interview afgenomen. Het gehele vraaggesprek werd met een recorder opgenomen en tegelijkertijd werden de antwoorden genoteerd.

De afname van het interview ging deels volgens een vast stramien. Begonnen werd met een korte introductie van de doelen van het onderzoek. Hierin werd aangegeven dat het onderzoek gericht was op het verkrijgen van meer inzicht in de procedures en keuzes bij het schrijven van radionieuwsberichten. Daarnaast werd een korte toelichting gegeven op hoe het interview zou verlopen. Er werd verteld dat het eerste deel uit globale vragen zou bestaan en dat het tweede deel aan de hand van een door hen geschreven nieuwsbericht zou verlopen. Hiervoor was gekozen omdat het voor de geïnterviewde wellicht een moeilijke taak zou zijn om aan te geven welke formuleringskeuze hij concreet maakt. Met behulp van een voorbeeld kon hij dat dan toelichten.

Na de introductie werd begonnen met het daadwerkelijk interview. Hierbij werd voornamelijk de volgorde van de semi-gestructureerde vragenlijst aangehouden. Dit betekent eerst de algemene vragen en vervolgens de vragen aan de hand van het nieuwsbericht waarbij het hele proces van het schrijven van radionieuwsberichten systematisch doorlopen werd. Indien door middel van een vervolgvraag een bepaald onderwerp zich eerder aandienende, dan werd van de volgorde van de vragenlijst afgeweken. In een later stadium werden dan onderwerpen die nog niet aan bod waren gekomen besproken.

Soms hoefden vooraf opgestelde vragen niet gesteld te worden, omdat ze vanzelf aan de orde kwamen. Dit gold vooral voor vragen over de eerste zin. Veel geïnterviewden gaven aan dat zij in de eerste zin van een nieuwsbericht het belangrijkste nieuws noemen. Anders gezegd, ze gebruiken een summary lead. Als vanzelf gaven zij aan aan welke eisen deze zin moet voldoen en waarom hun voorkeur bij het gebruik van zo'n begin ligt. Hierdoor konden vragen als 'Waarom moet volgens u een goede summary lead voldoen? En waarom?' en 'In de literatuur worden twee dingen gezegd over het begin van een bericht: begin met een summary lead of zin die aandacht trekt. Wat vindt u hiervan? En welk begin heeft uw voorkeur?' vrijwel altijd achterwege blijven. Door niet rigide aan de vragenlijst vast te houden, ontstond meestal een zo natuurlijk mogelijk gesprek.

Aan het einde werd de geïnterviewde bedankt voor zijn medewerking. Daarbij werd gevraagd of in een later stadium nog contact mocht worden opgenomen voor eventuele vragen naar aanleiding van de resultaten en het corpusonderzoek.

3.6 Hoe worden radionieuwsberichten geschreven?

Uit de interviews bleek dat er in sommige keuzes en procedures binnen het proces van het schrijven van radionieuwsbericht veel overeenkomsten tussen en binnen nieuwsredacties zijn. Op andere punten bleken er juist grote verschillen te zijn. Maar vooral ook kwam naar voren dat elke journalist, binnen de algemene procedures, individuele voorkeuren heeft en een eigen stramien volgt. Een verslag van interviews met vijftien redacteurs over de procedures en keuzes bij het maken van radionieuwsberichten kan daarom geen volledig beeld geven van de gehanteerde procedures en keuzes, of van de verschillen tussen de acht nieuwsdiensten waar de geïnterviewden werkzaam zijn. Wel kan op basis van deze interviews een helder beeld worden geschetst van de typen overwegingen en randvoorwaarden die binnen het schrijven van radionieuwsberichten zoal een rol kunnen spelen.

In deze sectie wordt zoveel mogelijk het stramien van de semi-gestructureerde vragenlijst gevolgd. Dit houdt in dat allereerst wordt ingegaan op welke factoren van invloed zijn op de nieuwsselectie. Vervolgens wordt de globale route om van kopij tot nieuwsbericht te komen besproken. Hierbij wordt aandacht besteed aan welke externe factoren van invloed zijn op het maken van een radionieuwsbericht en welke uitgangspunten redacteurs hierbij hebben. Daarna wordt specifiek ingegaan op de opbouw van een radionieuwsbericht. Achtereenvolgens wordt behandeld hoe de eerste zin van een nieuwsbericht wordt vormgegeven en hoe het daarna verder gaat. Aan het eind van deze sectie wordt dieper ingegaan op de formulering van berichten. Welke tips geven de redacteurs spontaan? En wat vinden zij van bepaalde tips die in de adviesboeken gegeven worden? Tot slot wordt de vooropleiding en de bijscholing van redacteurs besproken (zie bijlage 4 voor uitwerking interviews).

3.6.1 Nieuwsselectie

Op nieuwsredacties kan aan drie verschillende soorten nieuwsgaring worden gedaan: passief, actief en spontaan. Passief nieuwsgaren is nieuws halen en bewerken uit nieuwsbronnen die zichzelf aandienen (Kussendrager & Van der Lugt, 2007). Bij radionieuwsredacties komt dit type nieuwsgaring het meest voor. Zo zijn de nieuwsredacties aangesloten bij verschillende landelijke en internationale persbureaus als het ANP, AP, Reuters, DPA en AFP. Deze persbureaus leveren 'nieuws' aan. Verder ontvangen redacties persberichten en rapporten en dergelijke van allerlei gemeenten, instanties en bedrijven. Via de telefoon, e-mail en fax komt ook nieuws binnen. Daarnaast is internet een veelvuldig gebruikte nieuwsbron. Redacties zijn via RSS Feed geabonneerd op allerlei soorten sites: van buitenlandse nieuwssites als CNN tot de Nederlandse site FOK.nl. Daarbij houden redacties het televisienieuws van de NOS en RTL goed in de gaten. In de vroege ochtenduren, wanneer er doorgaans sprake is van een nieuwsluwt, worden landelijke en regionale kranten gepakt om nieuws te selecteren. In de middag en avond worden geen ochtenddagbladen meer gebruikt, omdat de inhoud daarvan verouderd is.

Actief nieuwsgaren is net als passief nieuwsgaring nieuws halen en bewerken uit nieuwsbronnen die zichzelf aandienen, maar aangevuld met eigen research. Dat kan heel eenvoudig zijn: gegevens over de voorgeschiedenis toevoegen op basis van materiaal uit het redactiearchief of wat

gecompliceerder (en tijdrovender) door ter plekke uit te zoeken wat er aan de hand is (Kussendrager & Van der Lugt, 2007). Op de radionieuwsredacties komt dit type nieuwsgaring veelvuldig voor. De meeste redacteurs vullen de informatie uit een persbericht of iets dergelijks aan met eigen onderzoek: ze bellen instanties op en checken wat eerder over het onderwerp geschreven is. Om ter plekke na te gaan wat er aan de hand is worden doorgaans verslaggevers ingeschakeld die aan de redacteur rapporteren zodat hij er een bericht over kan maken. Redacteurs van RTV Utrecht en Omroep Flevoland krijgen bijvoorbeeld vaak tips van burgers of reacties op een bepaald nieuwsfeit. Hier gaan zij dan achteraan waardoor het kan uitmonden in een radionieuwsbericht.

De derde vorm is spontane nieuwsgaring. Een journalist komt op eigen initiatief in actie naar aanleiding van een gebeurtenis, eigen observatie, denkwerk en schriftelijke materiaal (Kussendrager & Van der Lugt, 2007). Redacteurs die radionieuwsberichten schrijven, doen zelf niet tot nauwelijks aan spontane nieuwsgaring. Maar als een collega op basis van eigen nieuwsgaring een goed verhaal heeft, dan wordt daar wel een bericht over geschreven.

Uit het grote nieuwsaanbod moeten redacties kiezen wat zij in het radiobulletin willen opnemen. Met andere woorden, wat is nieuwswaardig genoeg om er een radionieuwsbericht van te maken? De keuze om over een bepaald onderwerp een nieuwsbericht te maken hangt onder meer af van de 'journalistieke vuistregels'. Wijkt iets af van het reguliere, is het opvallend, is het groots en is het van belang voor de luisteraar, dan zijn dat redenen om een bericht te schrijven. Ook moet het bericht actueel en in een breder kader te plaatsen zijn. Verder speelt afstand een grote rol bij nieuwskeuze. Een redacteur van NOS Headlines geeft aan dat twee doden in Chili minder nieuwswaardig is dan twee doden in Amsterdam. Bij het hanteren van deze vuistregels speelt intuïtie en persoonlijke smaak een grote rol. "Vanuit je vak weet je wat interessant is. En vaak is het ook persoonlijke smaak of iets wel of geen nieuws is", aldus een journalist van de Wereldomroep.

Daarnaast is de doelgroep een belangrijke factor bij het selecteren van nieuws. Vrijwel iedere nieuwsredactie heeft een bepaald publiek voor ogen dat zij wil bereiken en stemt daar haar nieuwskeuze deels op af. BNR richt zich op de ondernemende mens en daardoor neemt zij naast 'het nieuws van de dag' vaak berichten over autogebruik, arbeidsmarkt, kinderopvang en economie in haar bulletin op. Van buitenlands nieuws worden doorgaans alleen de hoofdlijnen behandeld. De regionale omroepen, RTV Utrecht en Omroep Flevoland, richten zich met hun regionieuws vooral op provinciebewoners van rond de vijftig jaar. Omdat de Wereldomroep in verschillende gebieden uitzendt zoals Indonesië, Zuid-Afrika en Latijns-Amerika, neemt zij berichten in haar bulletin op die voor die regio's ter zake doen. In de vakantieperiodes wordt ook rekening gehouden met (volwassen) vakantiegangers. Als één van de weinige nieuwsredacties richt NOS Headlines zich specifiek op jongeren rond de twintig jaar. Het Headlines-bulletin bevat dan ook onderwerpen die jongeren aanspreken. "Wij zullen eerder popnieuws melden dan het overlijden van een acteur uit de jaren vijftig", vertelt journalist X. Het ANP en Novum maken inhoudelijk verschillende nieuwsbulletins, omdat zij zenders met verschillende doelgroepen bedienen. Dit heeft tot gevolg dat bijvoorbeeld in het jongerenbulletin van het ANP, oftewel het flash-bulletin, minder buitenlands en economisch

nieuws te horen is dan in het bizz-bulletin dat gericht is op economisch geïnteresseerden. In tegenstelling tot de reeds besproken nieuwsredacties zegt de NOS haar nieuwskeuze niet specifiek op de doelgroep af te stemmen. Zij spreekt namelijk een algemeen publiek aan: het moet voor iedereen interessant zijn.

Over het algemeen hebben journalisten een grote keuzevrijheid bij het bepalen welk nieuws zij meenemen in het bulletin. Of redacteuren bepalen zelfstandig waarover zij schrijven; geen eindredacteur of nieuwssamensteller komt eraan te pas, of in overleg met eindredacteur of nieuwssamensteller wordt besloten waarover wordt geschreven.⁵ De redacteur draagt dan een onderwerp aan waarna de eindredacteur zijn goedkeuring geeft. Collega's onderling weten waar iemand over schrijft waarmee wordt voorkomen dat twee mensen aan hetzelfde bericht werken. De grote keuzevrijheid is onder andere te wijten aan de tijdsdruk waaronder redacteuren werken. "Idealiter gaat het altijd in overleg met de eindredacteur, maar daar is eigenlijk geen tijd voor", meldt een geïnterviewde van RTV Utrecht. Slechts bij één nieuwsredactie geeft uitsluitend de eindredacteur opdracht waarover radionieuwsberichten gemaakt moeten worden. Hiermee wordt overzicht gehouden op waarover allemaal geschreven wordt.

3.6.2 De globale route van kopij tot radionieuwsbericht

Voordat journalisten vanuit de kopij een radionieuwsbericht kunnen maken, gaat daar een proces aan vooraf. Bij actieve nieuwsgaring duurt dit proces bijvoorbeeld langer dan bij passieve nieuwsgaring, maar de procedure vertoont wel enige gelijkens. Allereerst moeten bij zowel passieve als actieve nieuwsgaring de feiten gecheckt worden. Klopt het wel wat er op internet of in het persbericht staat? Wordt het door meerdere persbureaus gemeld? Bestaat er onzekerheid over de waarheidsgetrouwheid van het bericht, dan belt een aparte redactie of de redacteur zelf de betrokken instantie op. Hierna is bij passieve nieuwsgaring het voorbereidende werk voltooid, maar bij actieve nieuwsgaring niet. Om de bron aan te vullen met eigen research worden aanvullende vragen aan de betrokken instantie gesteld. Hiermee worden eventuele onduidelijkheden verhelderd en/of quotes verzameld die in het bericht worden opgenomen. In het kader van het journalistieke beginsel hoor-wederhoor worden eventueel ook andere betrokkenen gebeld om zodoende een volledig en evenwichtig beeld te creëren. Tevens wordt in het archief en/of op internet aanvullende informatie over het onderwerp gezocht. Is er al eerder over het onderwerp bericht? Zo ja, wat dan en kan dit gebruikt worden voor het bericht?

Als het zojuist beschreven voorwerk gedaan is, bekijkt de journalist zijn informatie grondig door. Volgens velen is de ideale vervolgstap in het proces om de kopij weg te leggen en je in te beelden alsof je het nieuws aan een bekende vertelt waarna je het bericht typt. De kopij mag hierbij niet bij de hand worden gehouden. Journalisten menen dat op deze manier vanzelf een logische opbouw in het bericht ontstaat en eenvoudig taalgebruik in het bericht wordt opgenomen. Redacteur

⁵ Bij NOS Headlines is naast een eindredacteur ook een nieuwssamensteller van 10.00 tot 18.00 uur op de redactie aanwezig. De taak van de nieuwssamensteller is te bepalen welke berichten in een bulletin worden opgenomen.

X van het ANP legt uit: "Ik lees het nieuws en ga nadenken hoe ik het mijn moeder of een maat in de kroeg zou vertellen. 'Joh heb je het gehoord? Er is een ongeluk gebeurd op de A7.' Vervolgens 'hoor' ik een wedervraag: 'Oh, hoe is dat gekomen dan? Nou, dat kwam door de mist.' Door telkens een vraag te beantwoorden, breng je logica aan in je verhaal. Daarnaast klinkt het op deze manier als spreektaal." Hoewel dit de ideale manier is, houden de meesten zich er niet strikt aan. Uit angst om fouten te maken houden de meesten de kopij erbij, maar bij het schrijven van het bericht wordt wel een fictief of bestaand persoon als uitgangspunt genomen om los te komen van de bewoordingen in de kopij. "Meestal is een persbericht niet goed geschreven. Het is vaak heel ambtelijk en formeel, en dat wil je niet in je bericht", stelt een redacteur van Omroep Flevoland. Journalisten geven dan ook aan dat ze vrijwel nooit letterlijk zinnen uit de kopij overnemen.

Als het radionieuwsbericht afgerond is, wordt aan de hand van de kopij gekeken of alle feiten in het bericht juist zijn weergegeven. Zijn de belangrijkste feiten genoemd? Kloppen de namen en getallen? Is er niks over het hoofd gezien? Sommige journalisten kijken gelijktijdig naar de vloeiendheid van het bericht, terwijl anderen hiervoor een aparte revisieronde inlassen. De redacteur leest het bericht hardop of zacht aan zichzelf voor om te kijken of het verhaal ritme heeft en vloeiend loopt. Op de meeste redacties wordt daarna het bericht doorgestuurd naar de eindredacteur die zijn licht erover laat schijnen. Ook hij doet een feitencheck en kijkt naar de vloeiendheid van het bericht. Slechts bij twee redacties, RTV Utrecht en BNR, wordt wegens tijdgebrek geen eindredactie gevoerd. Wel kan net als bij andere redacties tussendoor feedback aan collega's of eindredacteurs gevraagd worden. Redacteur X van RTV Utrecht licht toe: "Als je bijvoorbeeld een raadstuk van twintig pagina's voor je krijgt en je moet dat samenvatten tot twintig seconden, dan is dat lastig. Ik vraag dan weleens of anderen snappen wat ik opgeschreven heb." Een journalist van BNR voegt hieraan toe dat hij soms tips aan collega's vraagt om een verhaal vloeiender te laten lopen.

Wanneer groen licht gegeven is door een eindredacteur of de redacteur zelf, krijgt de betreffende nieuwslezer het hele bulletin met berichten. In de meeste gevallen leest hij het bulletin nog even door voordat het op zender gaat. Hierbij kijkt hij of er zinnen of woorden zijn waarover hij struikelt. Naar gelang past hij het dan aan.

3.6.3 Externe factoren

3.6.3.1 Doelgroep

Op de onderwerpskeuze van een radionieuwsbericht heeft de doelgroep invloed; bij de nieuwsselectie wordt gekeken wat voor hen interessant is. Maar ook bij het daadwerkelijk schrijven van het bericht wordt rekening gehouden met het luisterpubliek, zij het niet heel specifiek. De redacteurs proberen het nieuws te vertalen naar de luisteraar. Wat betekent het nieuws voor de luisteraar? Wat heeft hij eraan? Omdat het luisterpubliek van de Wereldomroep in het buitenland minder goed is ingevoerd over wat exact in Nederland speelt, dienen bepaalde maatregelen en regelingen (bijvoorbeeld studiefinanciering) worden uitgelegd en in perspectief worden geplaatst. Hiertoe probeert de Wereldomroep net als de andere redacties taalgebruik te gebruiken dat aansluit bij hoe mensen met

elkaar communiceren: ze proberen spreektaal in hun berichten op te nemen. Dit houdt in dat radiojournalisten in hun achterhoofd houden hoe ze het 'Truus op drie hoog' of 'aan de keukentafel' zouden vertellen zonder belerend te worden. Volgens de geïnterviewden houdt dit in dat de zinsconstructies gemakkelijk en het woordgebruik eenvoudig moeten zijn: korte zinnen, geen jargon, concreet woordgebruik, gebruikelijke woorden, geen wollige taalgebruik, geen formele woorden, geen politietaal, geen ambtelijk taalgebruik. Een redacteur van Omroep Flevoland zegt hierover: "Je moet geen moeilijk synoniem gebruiken als een gemakkelijk alternatief voor handen is dat iedereen kent. Je hoeft niet 'produceren' te zeggen, als je 'maken' kunt gebruiken."

In tegenstelling tot de meeste redacties proberen NOS Headlines en ANP hun taalgebruik specifiek op hun doelgroep(en) af te stemmen. NOS Headlines probeert haar berichten 'losjes' te formuleren. Dit uit zich onder andere in het gebruik van termen en uitdrukkingen die algemeen bekend zijn bij jongeren (bijvoorbeeld Death Row) en het persoonlijk aanspreken van de luisteraar met 'je'. Waar mogelijk proberen de redacteurs van NOS Headlines ook humor aan hun berichten toe te voegen. Redacteur X: "Als een bericht niet veel voeten in de aarde heeft, dan mag je het wel zo schrijven dat erom gegniffeld wordt. Hier heb ik een bericht over een pluimveebedrijf dat last heeft van roofvogels. Ik schrijf dan 'roofvogels lusten ook wel een kippetje'. Dat maakt het leuk om naar te luisteren." Verder gebruiken ze 'jolige' bewoordingen ('uitvogelen' in plaats van 'uitzoeken') en woorden die uitblinken in eenvoud (bijvoorbeeld 'dingen' en 'spul').

Het ANP heeft vier verschillende soorten bulletins en elk bulletin heeft in principe zijn eigen taalgebruik, maar het loopt niet heel erg uiteen, vertelt een journalist. "In alle bulletins wordt spreektaal gebruikt, maar er is wel een verschil in toon." Volgens de redacteurs is sprake van een continuüm in woordmoeilijkheid. In het flash-bulletin is het woordgebruik alledaags ('ruzie'), terwijl bij het bizz-bulletin het woordgebruik formeler ('vete') mag. Het news-bulletin en quote-bulletin zitten daar tussenin ('conflict').

Om wat betreft informatieoverdracht een gevoel van herhaling bij de luisteraar te voorkomen, herschrijven nieuwsredacties hun radionieuwsberichten. BNR doet dit bijvoorbeeld veelvuldig. Zij zendt elk uur twee keer een nieuwsbulletin uit. Omdat BNR voor haar publiek dat gedurende een langere periode achter elkaar luistert, wil klinken alsof zij bovenop het nieuws zit, zendt BNR niet twee keer in het uur hetzelfde bericht uit. Dit betekent dat waar mogelijk nieuwsberichten opnieuw worden geschreven. Extra informatie wordt toegevoegd of een andere invalshoek wordt gekozen. Bij de overige redacties worden ook wel nieuwsberichten herschreven, maar dan alleen wanneer er sprake is van nieuwsluwte of als er meer details over een nieuwsfeit bekend zijn geworden.

3.6.3.2 Nieuwslezer

Bij het schrijven van een radionieuwsbericht wordt over het algemeen geen rekening gehouden met de betreffende nieuwslezer. Van de vijftien geïnterviewden lezen er negen het nieuws voor en zij weten uit eigen ervaring 'wat lekker loopt'. "Als ik uit de voeten kan met wat ik opschrijf, dan kan een ander dat ook wel", legt een redacteur van BNR uit. Een redacteur van NOS Headlines voegt hieraan

toe: "Er is er maar één die het zo kan maken zoals ik het zelf wil en dat ben ik zelf. En dat geldt voor iedereen." Ook diegenen die alleen nieuwsberichten voor anderen produceren, geven aan dat het taalgebruik afstemmen op de nieuwslezer een onbegonnen taak is. Dezelfde berichten worden namelijk vaak door meerdere personen gelezen. Daarbij is het voor redacteurs soms onbekend wie het nieuws gaat lezen. Een aantal redacteurs stelt echter dat zij misschien onbewust wel rekening houdt met de nieuwslezer. Als de nieuwslezer ervaren is, dan voegen ze eerder bijzinnen toe, omdat zij die gemakkelijk kunnen 'weglezen'. Met andere woorden, de bijzin wordt sneller en zonder nadruk gelezen. Bij onervaren nieuwslezers wordt het aantal bijzinnen zoveel mogelijk beperkt. Ook stellen drie geïnterviewden dat de toon van de nieuwslezer invloed kan hebben op de woordkeuze. "Sommigen lezen heel stijf voor waardoor iets als 'is tegen een muur geknald' niet overkomt. Bij hen moet het dus niet te jolig."

Naar aanleiding hiervan geeft een redacteur van de Wereldomroep aan dat hij rekening houdt met de vertalers van het nieuwsbulletin. Bij de Wereldomroep werd onder andere het nieuwsbulletin vertaald om zo landen met een informatieachterstand van onafhankelijke inlichtingen te voorzien. Volgens een redacteur kunnen vertalers lastig omgaan met beeldspraak en daarom probeert hij dit te vermijden. Een andere redacteur voegt hieraan toe dat de eindredacteur enigszins een rol kan spelen bij hoe hij schrijft. "Elke eindredacteur heeft zijn eigen stijl. De ene eindredacteur heeft bijvoorbeeld liever dat je 'In Den Haag heeft de politie een jongen van 18 opgepakt' gebruikt dan 'In Den Haag heeft de politie een 18-jarige jongen opgepakt', omdat het sprekelijker is. Het gaat alleen om kleine dingen", aldus de geïnterviewde.

3.6.3.3 Stijlboek of redactierichtlijnen

Vijf van de acht nieuwsredacties hebben een stijlboek of redactierichtlijnen waarin staat wat belangrijk is bij het schrijven van radionieuwsberichten (zie hoofdstuk 4 voor bespreking van de adviezen in het stijlboek) Het gaat om de NOS, NOS Headlines, BNR, het ANP en de Wereldomroep. De overige redacties hebben geen stijlboek. RTV Utrecht is echter wel bezig met de ontwikkeling van redactierichtlijnen, omdat zij meer uniformiteit in haar berichten wil. Qua stijl zijn de berichten te verschillend. Novum en Omroep Flevoland vinden een stijlboek niet nodig, omdat de redacties ervaren zijn en er een eindredacteur aanwezig is die de grote lijn bewaakt. Kwesties met betrekking tot het schrijven van radionieuwsberichten worden onderling op de redactie besproken.

De redacties die wel een stijlboek tot hun beschikking hebben, houden hier geen rekening mee tijdens het schrijven van hun berichten. De redacteurs stellen dat zij inmiddels genoeg ervaring en expertise hebben en kijken er daarom vrijwel nooit meer in. Hoe zij schrijven, gebeurt op intuïtie. Volgens een redacteur van de NOS ken je het trucje van radionieuwsberichten schrijven waardoor je niet meer op de richtlijnen let. De verschillende redacties geven aan dat het stijlboek vooral handig is voor beginnende redacteurs zodat zij weten wat er van hen verlangd wordt. Ook geeft één geïnterviewde aan dat de richtlijnen een goede opfrisser kunnen zijn om kritisch naar teksten te kijken.

3.6.4 Uitgangspunten voor het schrijven van een radionieuwsbericht

Radio is een vluchtig medium. Wat een spreker op de radio zegt, is binnen een seconde vervlogen. Tijdens het luisteren kan de continue woordenstroom namelijk niet worden gepauzeerd of opnieuw worden beluisterd. Met dit gegeven in het achterhoofd stellen de geïnterviewden dat een radionieuwsbericht begrijpelijk en helder moet zijn. Een bericht mag geen vragen meer oproepen bij de luisteraar. De essentie moet duidelijk zijn. Naderhand moet een luisteraar weten wat het nieuws was. Om dit te bewerkstelligen moet de informatiedichtheid in een bericht niet te groot zijn. Bij voorkeur moeten bijzaken en (onnodige) details achterwege worden gelaten. "Duidelijkheid gaat boven volledigheid", meent een redacteur van Omroep Flevoland. Daarnaast draagt een goede opbouw, heldere zinsbouw en eenvoudig woordgebruik bij aan een begrijpelijk nieuwsbericht.

Een ander uitgangspunt is dat een radionieuwsbericht aandacht moet trekken én vasthouden. Aandacht trekken kan met een korte, krachtige openingszin. De vorm hiervan is afhankelijk van het bericht. Volgens de meesten bevat deze openingszin het nieuws, maar ook met een leuke aanloopzin kan de aandacht worden getrokken (zie paragraaf 3.6.5). De aandacht wordt vastgehouden als het bericht begrijpelijk en helder is. Maar een vereiste daarbij is dat het nieuws naar de luisteraar vertaald moet worden. Wat kunnen zij met het nieuws? What is in it for them? Dit betekent dat 'Werknemers gaan te vroeg met pensioen, vindt het Centraal Planbureau. Ze zouden langer moeten werken naarmate de gemiddelde Nederlander ouder wordt' beter is dan 'Het Centraal Planbureau vindt dat een verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd in Nederland serieus moet worden overwogen. Die leeftijd zou steeds moeten worden aangepast aan de stijging van de gemiddelde levensverwachting'. Volgens een aantal geïnterviewden kalft de aandacht af als een bericht te veel herhaling bevat en zinnen steeds een vaste woordvolgorde hebben.

Tot slot is het van belang dat de berichtgeving feitelijk juist en objectief is. Er mag geen waardeoordeel van de journalist doorklinken. Een aantal redacteurs geeft aan dat daarom woorden met een subjectieve bijklank vermeden moeten worden.

3.6.5 Het begin van een radionieuwsbericht

In de adviesliteratuur wordt de beginzin van een radionieuwsbericht alom als belangrijkste zin gezien, omdat daarmee de aandacht van de luisteraar moet worden gegrepen. Redacteur X van de Wereldomroep onderstreept dit: "De openingszin is het visitekaartje van je bericht. Het is je kans om de aandacht van de luisteraar te pakken. Als het een saaie, oninteressante zin is, dan haakt de luisteraar in no time af." Hierbij wordt geen onderscheid gemaakt tussen een openingszin van het eerste bulletinbericht of een beginzin van een bericht dat later volgt. Iedere beginzin moet pakkend zijn. Met een beginzin kan wel een bruggetje worden gemaakt tussen twee berichten. De onderwerpen die elkaar opvolgen moeten dan aan elkaar verwant zijn. Doorgaans worden deze bruggetjes niet door de redacteurs uitgeschreven. Zij beschouwen een bericht als afgeronde eenheid. De betreffende nieuwslezer is vrij om een koppeling tussen berichten te maken.

Om te bepalen waarmee een bericht geopend wordt, maakt een groot aantal geïnterviewden in tegenstelling tot de adviesliteratuur allereerst een onderscheid tussen 'hard' en 'zacht' nieuws. Bij hard nieuws is de betekenis van het nieuwsfeit belangrijk. Onder hard nieuws wordt onder andere politiek, economisch en financieel nieuws geschaard. Ook rampen of andere ernstige zaken vallen hieronder. Bij zacht nieuws ligt de klemtoon op human interest, showbizz en onderwerpen die te maken hebben met het alledaagse leven.

De meest favoriete manier om bij hard nieuws een bericht te beginnen is, het gebruik van een summary lead. Het bericht moet dus beginnen met een korte zin waarin het belangrijkste nieuws wordt behandeld. "Ik vind het een doodzonde als het belangrijkste nieuws niet vooraan staat", vertelt een redacteur van Omroep Flevoland. Een ander voegt hieraan toe dat na de eerste zin de radio uitgezet moet kunnen worden. "In de eerste zin moet de boodschap zitten. Alles wat daarbij komt, is bijzaak. Je moet slaan met woorden in de eerste zin." Een summary lead wordt vooral vormgegeven aan de hand van vijf w-vragen (wie, wat, waar, wanneer en waarom) en de h-vraag (hoe). Hierbij is van belang dat de summary lead niet te veel informatie bevat. "Anders moet je te geconcentreerd luisteren en dat is niet prettig", aldus een NOS-redacteur. Daarom geven de geïnterviewden aan doorgaans maximaal drie w-vragen in de beginzin te behandelen. In de meeste gevallen worden 'wie', 'wat' en 'waar' geïncorporeerd, maar dit is grotendeels afhankelijk van het nieuws. Afgeraden wordt om 'wanneer' (een tijdsaanduiding) helemaal aan het begin te plaatsen, omdat dit nauwelijks ter zake doet. Bij de regionale omroepen is het wel een eis om, als het mogelijk is, een plaatsaanduiding in de lead op te nemen. Daarbij staat een summary lead meestal in de voltooid tegenwoordige tijd, omdat het nieuws al heeft plaatsgevonden. Verder heeft een summary lead geen vaste opbouw, in die zin dat altijd met een onderwerp of iets dergelijks wordt begonnen. "Niet iedere eerste zin moet hetzelfde klinken. Anders krijgt de luisteraar door dat het een trucje is", meent redacteur X van de NOS. Hierbij wordt wel een voorbehoud ingebouwd. De geïnterviewden beginnen een overlijdensbericht namelijk vrijwel altijd met 'In zijn woonplaats [...]'. Door te beginnen met de woonplaats van de overledene wordt de luisteraar voorbereid op het slechte nieuws.

Hoewel een summary lead vaak als eerste zin wordt gebruikt, menen redacteurs dat moet worden voorkomen dat een bulletin eentonig wordt. Anders gaat de aandacht van de luisteraar verloren. Omwille hiervan proberen sommige redacteurs de beginzin af te wisselen. Om aan te geven welke beginzin kan worden gebruikt, hanteren de geïnterviewden een andere terminologie en geven zij openingszinnen een andere invulling dan in de adviesliteratuur aan de orde is gekomen. Zo kan volgens hen een bericht dat hard nieuws bevat ook met een attentiezin beginnen. Zo'n attentiezin wordt vaak aangeduid met teaser of ankeiler en roept een vraag op. Zo'n openingszin kan maximaal één keer per bulletin gebruikt worden. Volgens de geïnterviewden gaan luisteraars het gebruik van een teaser anders als truc zien. Daarbij is gevoelsmatig niet ieder nieuws ernstig of ingewikkeld genoeg om hiermee te beginnen.

Een teaser/ankeiler kan verschillende vormen aannemen. Ten eerste kan het een korte krachtige zin zijn waarbij een werkwoord ontbreekt: 'Aanslag in Amsterdam'. Het is elliptisch. Volgens

velen is dit een goede manier, omdat dan 'het oor van de luisteraar gepakt is'. Het roept een vraag op waar de luisteraar antwoord op wil hebben. Na zo'n korte attentiezijn volgt dan ook het nieuws waar het om draait. In dit geval: 'Bij een bomexplosie zijn dertig doden gevallen'. Ten tweede kan een attentiezijn ook een korte en krachtige zin met een werkwoord zijn. Hier is het volgende een voorbeeld van: 'De Dom is omgevallen'. Dit voorbeeld toont verwantschap met de attentiezijn zonder werkwoord, omdat kort wordt neergezet wat er gebeurd is.

Bij 'zacht' nieuws kan volgens de geïnterviewden ook 'gewoon' worden begonnen met een summary lead, maar een andere mogelijkheid is om aan te vangen met een aanloopzin waarmee de aandacht van de luisteraar wordt gepakt. Bij zacht nieuws kan dit volgens de geïnterviewden nodig zijn, omdat de nieuwswaarde van het bericht relatief laag is. Dus moet de luisteraar op een andere manier verleid worden om naar het bericht te luisteren. Mede daarom wordt een aanloopzin vaak een teaser genoemd. Ook op dit punt verschilt de literatuur van datgene wat wordt gezegd.

Hoe zo'n aanloopzin er exact uitziet, wisselt per nieuwsbericht. Op basis van de inhoud van het nieuws, bepalen redacteurs hoe zij een aanloopzin vormgeven. Er is geen vaste standaard. Zo kan om een kader te scheppen bijvoorbeeld worden begonnen met een 'reminder'. Een ANP-redacteur legt uit: "Meestal heb je een binnenkomertje van 'Hé, weet je nog van dat en dat van vorige week. Nou daar is nu zus en zo mee.' Je doet een beroep op wat mensen al weten." Dit kan alleen bij zogeheten follow up-verhalen waarbij het bericht een vervolg is op een voorgaande publicatie. Een andere manier om aandacht van de luisteraar te genereren is om een tegenstelling te creëren: 'Je zou denken dat Madonna nu wel genoeg kinderen heeft, maar niets is minder waar. Ze heeft weer een jongetje uit Malawi geadopteerd'. Ook kan aan eigen ervaringen worden geappelleerd. Ter illustratie: 'Je hebt het vast zelf wel eens meegemaakt dat puntje puntje is gebeurd. Nou bij een 18-jarige jongen uit puntje puntje liep dit slecht af.' Volgens X van NOS Headlines is dit nog maar een kleine greep uit de manieren om een bericht te open. "Er zijn wel honderden manieren."

Op één manier om een bericht te openen is echter vrijwel iedereen tegen, en dat is het gebruik van een retorische vraag. De geïnterviewden vinden dat in een nieuwsbericht geen vragen moeten worden gesteld, maar moeten worden beantwoord. Daarbij vinden ze het te frivool en meer iets voor een presentatietekst waarbij luisteraars worden meegenomen in een lang verhaal. Hoewel ze het zelf niet tot nauwelijks gebruiken, staan drie journalisten van verschillende redacties enigszins positief tegenover het gebruik van een retorische vraag, dat in de adviesliteratuur als tegenhanger van de summary lead werd gepresenteerd. Zij menen namelijk dat door dit stijlmiddel een luisteraar wordt aangesproken en moet gaan nadenken. De aandacht voor het bericht is zodoende gegenereerd.

Wat betreft de opening van een bericht, is NOS Headlines een vreemde eend in de bijt. Waar andere redacties het liefst met een summary lead beginnen, is dit bij hen geen vereiste, ook niet bij 'hard nieuws'. Zij gebruiken liever een prikkelend begin waarmee het nieuws wordt neergezet. Ook nemen zij als enige af en toe een gesproken citaat aan het begin van een bericht op. Desalniettemin stellen redacteurs van NOS Headlines dat bij zeer ernstige nieuwsfeiten als rampen, moord of andere

gruwelijkheden bijna niet aan een nieuwszin kan worden ontkomen. Tot slot moet nog worden opgemerkt dat het Headlines-bulletin regelmatig opent met een korte attentiezin zonder werkwoord (teaser/ankeiler) waarna een jingle klinkt en de nieuwslezer het bijbehorende bericht voorleest. De attentiezin wordt niet als wezenlijk onderdeel van het bericht gezien, maar meer als voorproefje op wat komen gaat. Volgens een redacteur van Headlines wordt zo'n attentiezin meestal op het allerlaatste moment gemaakt.

3.6.6 Het verdere verloop van een radionieuwsbericht

NOS Headlines en BNR maken vrijwel altijd berichten waarin verklanking zit. Met andere woorden, hun radionieuwsberichten bevatten een gesproken quote. RTV Utrecht doet dit ook regelmatig en het ANP heeft voor berichten met quotes een apart bulletin ontwikkeld: het quote-bulletin. De radionieuwsberichten van de NOS, Omroep Flevoland, Wereldomroep en Novum bestaan alleen uit geschreven tekst. Volgens de geïnterviewden heeft het toevoegen van een quote geen gevolgen voor de inhoud of opbouw van een bericht, maar vereist het wel bepaalde schrijftechnieken. Om een zo duidelijk mogelijk beeld te scheppen hoe een bericht wordt geschreven, wordt daarom een onderscheid gemaakt tussen berichten met of zonder quote.

3.6.6.1 Radionieuwsberichten zonder quote

Net als het maken van de eerste zin van een bericht, bestaat ook voor het verdere verloop van het verhaal geen vaste formule. Dit gebeurt intuïtief en op basis van ervaring. Afhankelijk van het nieuws en wat er in de eerste zin is gezegd, werken journalisten meestal de overige w-vragen uit om uitleg te geven. Ook worden in volgorde van afnemende belangrijkheid vragen beantwoord die luisteraars zouden kunnen hebben naar aanleiding van het nieuws. Deze vragen kunnen onder meer betrekking hebben op het verleden. Een redacteur van de Wereldomroep legt uit: "Als je een bericht maakt over doodgeschoten hulpverleners in Afghanistan, dan ga je het nieuws duiden. Waarom waren er hulpverleners in die regio? Wat deden ze daar? Hebben ze daar al eerder wat gedaan? Is er toen wat gebeurd? Je pikt elementen eruit die het verhaal verder verklaren." Ook kan worden ingegaan op de gevolgen van het nieuws (toekomst) of een bepaald begrip worden uitgelegd. Velen duiden het middenstuk van een bericht aan als 'historisch perspectief'. "Je gaat iets meer naar detailuitwerking toe. Je pikt elementen eruit die het verhaal verder verklaren, maar die niet tot de wezenlijke kern horen", aldus een geïnterviewde van de Wereldomroep. Over het algemeen bevat de laatste zin van een bericht inhoudelijk de minst belangrijke informatie vanwege de oprolbaarheid. Als het nieuws zich ervoor leent, dan eindigen meerdere redacteurs vaak met een vooruitblik. Wat gaat er nog gebeuren? Enkele voorbeelden van afsluitende zinnen waarin vooruitgeblikt wordt, zijn: 'Volgende week volgt de uitspraak' en 'Q-buzz neemt op 11 december volgend jaar het werk over van Connexion en GVVU'. Ter afwisseling eindigen redacteurs soms ook met een opvallend detail of een terugblik of iets dergelijks. Het maakt volgens de geïnterviewden niet uit hoe een bericht wordt afgesloten, zolang het maar geen vragen meer overlaat. In het kader hiervan geven enkele redacteurs aan dat het soms noodzakelijk is om te eindigen met een zogeheten non-mededeling. Bij

een non-mededeling wordt antwoord gegeven op de vraag die luisteraars zouden kunnen hebben, maar het antwoord zelf brengt weinig tot geen informatie over. Een voorbeeld hiervan is: 'Het is nog niet bekend wanneer Den Haag met dat geld over de brug komt'. Sommige redacteurs van verschillende nieuwsredacties proberen - als er tijd en ruimte is - in de laatste zin het nieuws impliciet terug te laten komen. Hiermee willen ze luisteraars tegemoet komen, die het nieuws deels gemist hadden of niet meer wisten waar het over ging. Redacteur X van het ANP geeft het volgende voorbeeld: "Als je begint met 'In de Tweede Kamer wordt een debat uit 1972 nagespeeld' dan kun je in de slotzin zeggen: 'Het nagespeelde debat is onderdeel van de Haagse Museumnacht'. Mensen weten dan dat er een nagespeeld debat was." Een uitzondering op het feit dat het verdere verloop van een bericht niet vaststaat, is het overlijdensbericht. Na de aankondiging wie overleden is, wordt doorgaans opgesomd waar diegene bekend van is en wat hij allemaal gedaan heeft. Meestal wordt geëindigd met de leeftijd en eventueel waaraan diegene is overleden.

Hoewel bronvermelding belangrijk is om een waarheidsgetrouw beeld van het bericht te scheppen, is er geen algemene standaard. Dit in tegenstelling tot wat de adviesliteratuur aangaf. Iedere journalist doet het op zijn manier en probeert binnen het bulletin de wijze van bronvermelding af te wisselen. Iedereen is het erover eens dat een bron niet genoemd hoeft te worden, wanneer evident is van wie het bericht afkomstig is (bijvoorbeeld een auto-ongeluk). Maar als dat niet het geval is, moet de herkomst van het nieuws zo snel mogelijk genoemd worden zodat objectiviteit gewaarborgd wordt: het liefst in de tweede zin, en anders in de derde zin van het bericht. Uit de interviews kan worden afgeleid dat er over het algemeen drie manieren zijn om een bron te noemen. De meest beproefde wijze is om meteen na de eerste zin de bron in een aparte zin te noemen. Een voorbeeld hiervan is: 'Dat meldt het CBS.' Verscheidene redacteurs menen dat de luisteraar zo de tijd en ruimte krijgt om het belangrijkste nieuws te verwerken. Daarbij meent een geïnterviewde redacteur van BNR dat de luisteraar het op die manier verwacht: "Het is een conventie om het zo te doen." Een aantal journalisten vinden een tussenzin als 'Dat meldt het CBS' een non-mededeling, die de vaart uit het bericht haalt. Zij pleiten er dan ook voor om de bron terloops te noemen. De bron moet gebruikt worden om extra informatie over te dragen. Dit kan bijvoorbeeld door een constructie met 'volgens' te maken. Tot slot kan de bron ook meteen in de eerste zin genoemd worden door achter het nieuws 'zegt het CBS' of iets dergelijks te plakken. Dit heeft niet de voorkeur, omdat het een zin erg lang maakt. De bron kan ook aan het begin van de eerste zin genoemd worden. Dit kan met 'volgens bron + nieuws' of 'bron + nieuws'. In de regel wordt dit afgeraden, omdat dan vanuit een institutie wordt gesproken. Volgens redacteur X van RTV Utrecht is het geen nieuws 'wie' het zegt, maar 'wat' iemand zegt. Daarbij is het op deze wijze niet vertaald naar de luisteraar en te formeel. Enkel in gevallen waarbij de redacteur geen seconde een uitspraak voor zijn rekening wil nemen of de bron gevoelsmatig belangrijk genoeg is, dan is het geoorloofd. Een geïnterviewde van NOS Headlines geeft aan dat hij bij bijvoorbeeld politiek nieuws wel de bron aan het begin zet in verband met voorlichting van de kiezers.

3.6.6.2 Radionieuwsberichten met quote

Bij radionieuwsberichten met een quote is de uitwerking van het bericht hetzelfde als bij een nieuwsbericht zonder quote. Ook hier wordt duiding gegeven en een kader geschepd. Alleen gebeurt dit op een andere manier, namelijk door gesproken tekst én niet door geschreven tekst. Om de quote geen onderbreking van het nieuwsbericht te laten zijn, schrijven journalisten er naartoe. Hierbij introduceren ze altijd de spreker. Bij NOS Headlines hoeft dit minder specifiek dan bij BNR, RTV Utrecht en het ANP. Zij zeggen bijvoorbeeld eerder 'Je hoort iemand van de politie', terwijl bij de andere redacties 'iemand' wordt vervangen voor de functie en/of naam van die persoon. Hierbij worden meestal geen voornamen en titulatuur genoemd, omdat dit te veel details zijn. Hoe onbekender de spreker, hoe onspecifieker men is. Daarnaast geven redacteuren alvast aan wat in de quote te horen is. Een manier hiervoor is om te parafraseren. Volgens de geïnterviewden kan dit op diverse wijzen en wordt hierin ook afgewisseld. Zo kan een zogeheten half-citaat worden gebruikt waarbij aan het eind de spreker wordt genoemd: 'Het was een moeilijk avondje', zegt Van Wolfswinkel. Daarnaast is het mogelijk om de spreker te integreren in de mening van diegene: 'Onze verslaggever denkt dat Koppejan gewoon voor gaat stemmen'. Als in de quote een verhaal wordt verteld dat op zichzelf staat en geen specifieke inleiding nodig heeft, dan kan worden volstaan met 'U hoort onze correspondent' of iets soortgelijks. Tot slot kunnen moeilijke woorden uit de quote van te voren worden uitgelegd: 'Zulke afspraken worden protocollen genoemd en die zijn volgens justitie hard nodig'. Overigens geven de geïnterviewden aan dat het toeschrijven naar een quote niet verschilt als een eigen verslaggever of een extern persoon te horen is.

Om een bericht met een quote te beëindigen zijn er twee opties: meteen na de quote stoppen of een natekst/afsluitende zin toevoegen. De geïnterviewden hebben een voorkeur voor het laatste, omdat een bericht dan netjes is afgerond. In de natekst kan in gemakkelijke bewoordingen worden uitgelegd wat in de quote te horen was. Ook kan een tegenreactie (in geschreven tekst) gebruikt worden, om zo een evenwichtig beeld te scheppen. Daarnaast kan worden gerelativeerd wat de spreker zei. Een redacteur van NOS Headlines: "Zo'n bericht over een bewoonbare planeet kun je eindigen met 'Het klinkt allemaal wel leuk, maar het is wel twintig lichtjaren hier vandaan.' Je laat de andere kant van het verhaal zien." Tot slot kan net als bij berichten zonder quote worden vooruitgeblikt, een non-medeling worden gedaan, een link met het verleden worden gelegd of een opvallend detail worden gemeld.

3.6.7 Concrete formuleringstips

Aangezien het lees- en luisterproces op essentiële punten van elkaar verschilt, is het schrijven van radionieuwsberichten niet gelijk aan het schrijven van leesteksten. De geïnterviewde redacteuren hebben dan ook concrete formuleringstips voor het schrijven van radionieuwsberichten. Deze adviezen zijn persoonsgebonden. Met andere woorden, het is niet zo dat per redactie dezelfde tips worden gegeven. Volgens de geïnterviewden zijn de gegeven adviezen niet bindend voor hoe zij werken. Op basis van intuïtie en ervaring maken zij namelijk hun berichten. Tijdens het schrijven houden de redacteuren zich niet bezig met de adviezen die zij hebben gegeven.

De gegeven formuleringstips sluiten grotendeels aan bij de tips uit de adviesliteratuur. Een aantal redacteurs gaf echter ook tips die niet in de literatuur voorkomen en/of hiermee conflicteren. Daarbij werden er ook tegenstrijdige tips gegeven. Dat wil zeggen, de ene redacteur gaf het tegenovergestelde advies van de andere redacteur.

3.6.7.1 Tips die bij de literatuur aansluiten

Op zinsniveau pleiten enkele redacteurs ervoor om actief te formuleren. Waar mogelijk moet in de tegenwoordige tijd geformuleerd worden en anders de voltooid tegenwoordige tijd, omdat het bericht daardoor urgentie krijgt. Het klinkt alsof de redactie bovenop het nieuws zit. Daarnaast wordt aangeraden om zo min mogelijk de lijdende vorm te gebruiken (zie paragraaf 3.6.7.6).

Ongeveer de helft van de geïnterviewden is van mening dat in een radionieuwsbericht de zinnen kort moeten worden gehouden. Lange zinnen met veel komma's zijn uit den boze, omdat een luisteraar in één keer moet begrijpen wat er wordt voorgelezen. "Als ik een lange zin met komma's zie, dan moet die zin in stukken geknipt worden. Dat zijn afhaakzinnen. Van één lange zin met komma's, maak ik meerdere korte zinnen", geeft een redacteur van BNR aan. Anderen stellen daarentegen dat lange zinnen toegestaan zijn, mits ze vrij zijn van complexiteit en worden afgewisseld met korte zinnen. De afwisseling van lange en korte zinnen zorgt ervoor dat een bericht ritme krijgt. Redacteur X van de NOS: "Een goed nieuwsbericht is net als een liedje." Met vrij zijn van complexiteit wordt bedoeld dat zinsdelen die bij elkaar horen niet van elkaar worden gescheiden zoals in een tangconstructie. Volgens journalist X van BNR is een bericht dynamischer als delen die bij elkaar horen ook bij elkaar zijn geplaatst. Daarnaast moet het aantal bijzinnen per hoofdzin wel worden beperkt en dubbele ontkenningen worden vermeden (zie paragraaf 3.6.7.7). Om een samenhangend bericht te creëren raadt een aantal geïnterviewden aan om relaties tussen zinnen bloot te leggen met verbindingswoorden waardoor het voor de luisteraar gemakkelijk wordt om een conclusie te trekken. "Die verbindingswoorden staan vaak aan het begin van de volgende zin. 'Maar', 'want' en 'dus' gebruik ik vaak", legt een journalist van BNR uit.

De adviezen op het gebied van woordgebruik hebben vooral betrekking op de moeilijkheidsgraad van woorden. Een bericht moet concrete, eenvoudige woorden bevatten in plaats van jargon en formele, archaische, ambtelijke (schrijftaal)woorden. "Ingewikkelde woorden zorgen voor een slecht beluisterbaar bericht. Omdat luisteraars de betekenis van woorden niet weten, raken ze de strekking van het verhaal kwijt. Ze kunnen daarbij ook niet op een woord kauwen, zoals bij geschreven teksten wel kan", beargumenteert X van de NOS. Indien toch een vakterm gebruikt wordt, dan moet deze worden uitgelegd. Een redacteur van Novum: "Bij het proces tegen Wilders werd de term wrakingsverzoek gebruikt. Ik leg dan eerst uit wat het inhoudt waarna ik de term noem. Zo schreef ik bijvoorbeeld 'Geert Wilders wil nieuwe rechters. Hij heeft een zogeheten wrakingsverzoek ingediend'. Door 'zogeheten' toe te voegen, maak je duidelijk dat je iets in de tekst hebt staan waarvan niet iedereen weet wat het betekent." De overige tips zijn om cijfers af te ronden, omdat exacte getallen te detaillistisch zijn. Het gaat langs mensen heen. Ook moeten onbekende afkortingen bij het eerste gebruik uitgespeld worden. Hierbij maakt het niet uit of eerst de afkorting of de

volledige uitdrukking wordt genoemd. In het vervolg van het bericht kan dan de afkorting gebruikt worden.

Volgens de redacteuren kunnen alle bovenstaande adviezen worden teruggebracht naar één overkoepelend advies, namelijk: gebruik spreektaal. De redacteuren leggen uit dat als zij spreektaal gebruiken, zij vanzelf makkelijke woorden kiezen en eenvoudige en actieve zinsconstructies gebruiken. Ze komen tot spreektaal door een willekeurig persoon in hun hoofd te nemen aan wie ze het nieuws zouden uitleggen.

3.6.7.2 Tips die niet bij de literatuur aansluiten

In tegenstelling tot de literatuur raden twee journalisten van de Wereldomroep aan om synoniemen te gebruiken in een bericht. Zij vinden het onaangenaam als in een bericht vier of vijf keer hetzelfde woord voorkomt. Een bericht wordt daardoor traag en herhalend. Hierbij tekenen ze wel aan dat het in sommige gevallen lastig is om een goed alternatief voor een woord te vinden, bijvoorbeeld studiefinanciering (zie paragraaf 3.6.8.2).

3.6.7.3 Tips die niet in de literatuur voorkomen

Redacteuren willen met woorden hetzelfde bereiken als beelden op televisie: een visueel beeld oproepen. Hiervoor verkiezen ze concrete boven abstracte woorden. Twee redacteuren voegen hieraan toe dat het handig is om ook bijvoeglijke naamwoorden te gebruiken. Volgens hen wordt hiermee een situatie geduid en van gewicht voorzien. "In een bericht over het afgeven van een negatief reisadvies voor Ecuador, had ik alleen 'protestmars' gebruikt, maar dan denken mensen dat het er allemaal lieflijk aan toeging. En dat was niet het geval. Om het juiste beeld op te roepen heb ik er daarom 'gewelddadige protestmars' van gemaakt." Twee andere redacteuren raden het gebruik van bijvoeglijke naamwoorden daarentegen expliciet af. Zij zeggen dat een bijvoeglijk naamwoord al snel een waardeoordeel bevat wat de objectiviteit van het bericht niet ten goede komt.

Ook wat betreft het gebruik van beeldspraak zijn de meningen verdeeld. Twee geïnterviewden zijn hier voorstanders van, omdat meteen duidelijk is wat wordt bedoeld. Redacteur Omroep Flevoland: "In sportberichten komt vaak beeldspraak voor, maar ook in andere berichten kan het gebruikt worden. Je kunt bijvoorbeeld heel goed zeggen: 'Wethouder Jansen had zijn huiswerk goed gedaan'. Je weet dan meteen dat hij goed voorbereid was." Bij veelvuldig of systematisch gebruik van beeldspraak ligt het gevaar van clichés om de hoek; beeldspraak die te vaak gebruikt wordt, verliest zijn beeldende kracht. Om deze reden raadt één redacteur het gebruik van beeldspraak af. De voorstanders zien ook dit gevaar en stellen daarom dat beeldspraak altijd functioneel moet zijn. Het moet niet voor de sier aan een bericht worden toegevoegd.

Voor een krachtig effect en goede zinsmelodie stelt één redacteur voor om het hulpwerkwoord en koppelwerkwoord (hebben, zijn, worden) voor het voltooid deelwoord te plaatsen. De zin eindigt dan met het woord waar het om draait; het woord krijgt nadruk. Dus niet: 'De Amerikaanse president zei dat het leger aan de verwachtingen voldaan heeft', maar 'De Amerikaanse president zei dat het leger aan de verwachtingen heeft voldaan'.

3.6.8 Bespreking adviezen

Tijdens het interview is op zeven adviezen dieper ingegaan. Het ging om de volgende adviezen: gebruik spreektaal, gebruik geen synoniemen, wissel korte en lange zinnen af, beperk het aantal bijzinnen, vermijd tangconstructies, vermijd de lijdende vorm en vermijd zowel dubbele als enkele ontkenningen. Het merendeel hiervan hadden de redacteurs al spontaan aangehaald. Uit de reacties op de adviezen blijkt dat er soms grote eensgezindheid bestaat binnen én tussen redacties, terwijl bij andere adviezen er totaal verschillend tegenaan gekeken wordt.

3.6.8.1 Gebruik spreektaal

Omwille van het medium stellen Van Schaardenburg (2005) en vele anderen dat het taalgebruik van radionieuwsberichten moet worden afgestemd op de ontvanger. Dit betekent dat redacteurs moeten schrijven zoals ze spreken. Ze moeten daarom typische schrijftaalwoorden als 'aanvankelijk' en 'desalniettemin' vermijden. De geïnterviewden proberen zich zo goed mogelijk aan dit advies te houden; zij streven in hun berichten alledaags taalgebruik na. "Je moet als redacteur vaak naar de kroeg gaan, want dan hoor je hoe normale mensen met elkaar praten. Zo moet je ook in je bericht praten" meent X van NOS Headlines. Zoals reeds gezegd, houden redacteurs bij het schrijven van hun bericht dan ook een persoon in gedachte aan wie ze het nieuws zouden vertellen. Automatisch gebruiken ze dan gemakkelijke bewoordingen en zinnen zonder complexiteit. Ook brengen ze vanzelf een logische opbouw in het verhaal aan waarbij eventuele relaties worden blootgelegd.

Dit laatste vindt een geïnterviewde redacteur van het ANP een essentieel onderdeel van spreektaal. Zij zegt hierover dat spreektaal het aaneenrijgen van korte elementen is door verbindingswoorden. "Probeer de informatie uit elkaar te halen. Probeer per brokje nieuwe informatie één kort simpel element te schrijven. Rijg deze elementen als kralen aan elkaar en dan krijg je vanzelf een goed beluisterbaar bericht. Zo geef je ook de verbanden weer. Je gebruikt immers verbindingswoorden om relaties duidelijk te maken. Wat mij betreft is dit een mooi voorbeeld van spreektaal: 'De politie in Amsterdam heeft 45 nieuwe tips gekregen over de klike-moord. Die kwam dinsdag in Opsporing Verzocht. De klike-moord is een zaak van elf jaar geleden. Toen werd een dode vrouw gevonden in een vuilnisbak, in het riviertje de Gaasp.'" De geïnterviewden kunnen zich grotendeels vinden in deze opvatting over spreektaal. Zij menen dat hierdoor een samenhangend geheel wordt gecreëerd. "Je bent bijna verhalend bezig", aldus een redacteur van Omroep Flevoland. Maar er worden wel drie kanttekeningen geplaatst bij de uitleg de ANP-redacteur. Allereerst vraagt een enkeling zich af of door deze manier van formuleren de logische volgorde van een verhaal niet in het gedrang komt. Ten tweede vinden sommigen dat de korte zinnen tot een staccatostijl leiden en dat het nieuws te simplistisch wordt uitgelegd. Tot slot geeft iemand van RTV Utrecht aan dat formuleren op die manier mooi is, maar niet haalbaar in de tijd. "Je moet uit het persbericht allemaal korte zinnestjes halen en die opschrijven. Vervolgens moet je die aan elkaar breien. Dat kost heel veel tijd en die heb je niet."

Hoewel iedereen op zijn eigen manier spreektaal in een bericht probeert op te nemen, duidt niet iedereen het aan als spreektaal. Een drietal redacteurs spreekt liever over radiotaal of perfecte

spreektaal, omdat in tegenstelling tot 'echte' spreektaal zinnen in een radionieuwsbericht wel grammaticaal zijn en een iets andere toon hebben. "Tegen een vriend zou ik bijvoorbeeld zeggen: 'Die auto reed met een noodvaart tegen de muur aan', maar in een radiobericht zou ik dat niet opnemen. Je moet het een beetje filteren. Ik zou dan zeggen: 'Die auto reed met een hoge snelheid tegen de muur aan'. Spreektaal moet vertaald worden naar gewone omgangstaal."

3.6.8.2 Gebruik geen synoniemen

In onder andere Kaashoek en Simons (1991) wordt geadviseerd om geen synoniemen te gebruiken, omdat het verwarrend is voor de luisteraar. Beter is dan ook om voor hetzelfde concept steeds hetzelfde woord te gebruiken. De meningen over dit advies zijn verdeeld. Een aantal redacteurs geeft aan dat zij het een goed advies vinden. Zij vinden synoniemgebruik onnatuurlijk, omdat het niet in spreektaal voorkomt. Daarnaast geeft het gewrongen toestanden, omdat onduidelijk is naar wie of wat verwezen wordt. Om synoniemgebruik te vermijden wordt daarom liever het geïntroduceerde woord herhaald. Daarbij kan bij personen met een persoonlijk voornaamwoord worden terugverwezen, of als een persoon met functie en naam geïntroduceerd is, kan in de rest van het bericht alleen zijn functie of naam worden gebruikt. Dus 'FNV-voorzitter Jongerius' wordt in de volgende zinnen 'Jongerius' of 'FNV-voorzitter'. Het merendeel van de journalisten staat echter positief tegenover het gebruik van synoniemen. Zij vinden dat een bericht daardoor verlevendigd wordt. Wel bouwen zij hier enig voorbehoud in. De synoniemen moeten niet 'gezocht' of moeilijker zijn dan het antecedent waardoor het gekunsteld klinkt en het de luisteraar gaat irriteren. "Gezochte synoniemen gaan opvallen en irriteren, zoals bij sportberichten: de spits, de goaltjesdief, de lieveling van het publiek. Het moet niet over the top", aldus redacteur X van RTV Utrecht. Een redacteur van het ANP voegt hieraan toe: "Synoniemgebruik bij plaatsnamen klinkt al snel vreemd. Dan zou je voor Rotterdam 'de havenstad' moeten zeggen of voor Amsterdam 'Mokum'." Nog een voorwaarde voor synoniemgebruik is dat altijd duidelijk moet blijven over wie of om wat het gaat. Is dit niet het geval, dan moet het aantal synoniemen in het bericht verminderd of helemaal vermeden worden. In het kader hiervan merkt een geïnterviewde van de NOS op dat bij voor het publiek relatief onbekende personen, synoniemgebruik vermeden moet worden of dat aan het eind het antecedent herhaald moet worden.

3.6.8.3 Wissel korte en lange zinnen af

Hoewel sommige redacteurs uit zichzelf aangaven dat vooral korte zinnen gebruikt moeten worden, zijn alle geïnterviewden het eens met het advies om korte en lange zinnen af te wisselen. Zij kunnen zich vinden in de uitleg van onder andere Van Schaardenburg (2005) dat variatie in zinslengte zorgt voor een bericht met ritme en cadans. Te veel korte zinnen leidt tot een staccato nieuwsbericht. Daarbij geeft een aantal redacteurs aan dat de afwisseling van korte en lange zinnen essentieel is voor een goed begrip. Redacteur X van RTV Utrecht: "Zeker bij inhoudelijk ingewikkelde berichten moet je af en toe korte zinnen gebruiken. Mensen moeten informatie uit een lange zin verwerken. Als na één lange zin meteen weer een lange zin volgt, dan is daar geen tijd voor. Je kunt na een lange zin

beter twee korte zinnen tussendoor doen. Deze bevatten misschien iets minder informatie, maar zijn wel nodig zodat de luisteraar een lange zin kan verwerken. Als je een verhaal hoort, moet je ook ruimte krijgen om na te kunnen denken.”

3.6.8.4 Beperk het aantal bijzinnen

Omwillen van de zinscomplexiteit wordt geadviseerd om het aantal bijzinnen in een nieuwsbericht te beperken (o.a. Simons, 2004). De redacteurs geven aan dat zij liever ook geen bijzinnen gebruiken vanwege de eenvoud. Een redacteur van RTV Utrecht: “Het is een opeenstapeling van informatie.” Daarbij zorgen bijzinnen ervoor dat een verhaal te gedetailleerd wordt. Er is nauwelijks onderscheid meer tussen hoofd- en bijzaken. Eén à twee bijzinnen in een bericht worden over het algemeen niet als storend ervaren. Het zorgt voor variatie in zinslengte waardoor het bericht een goede cadans krijgt (zie 3.6.8.3). Een bijzin bevat meestal relevante informatie, maar niet de belangrijkste informatie waardoor een nieuwslezer het gemakkelijk kan ‘weglezen’. Iemand van NOS Headlines zegt hierover: “Bijzinnen kunnen worden weggelezen. Als je het wegleest, dan betekent het eigenlijk dat het niet heel belangrijk was. Dus als je hele bericht vol met bijzinnen zit, dan lees je heel de tijd weg. En dat is niet mooi.”

Aan het gebruik van bijzinnen worden wel enkele voorwaarden gesteld. Allereerst moet de informatie in de bijzin van toegevoegde waarde zijn. Daarnaast mag een hoofdzin niet meerdere bijzinnen bevatten, omdat luisteraars hierdoor de draad kwijt raken. Tot slot moet nagestreefd worden om geen bijzinnen te gebruiken die door de hoofdzin omklemd zijn. Een bijzin komt bij voorkeur aan het eind van een zin. Een zin als ‘Rafael Nadal, die dit jaar al drie Grand Slamtoernooien won, komt de rest van het seizoen niet meer in actie’ gebruiken zij dan ook liever niet. Redacteurs maken van de bijzin dan liever een aparte hoofdzin. Overigens merken de geïnterviewden wel op dat dit niet altijd mogelijk is, omdat sommige informatie nodig is om een onderwerp te verduidelijken. “In de zin ‘De mijnwerkers die in Chili vastzitten, mogen vanaf nu roken’ kan de bijzin niet weglaten worden, omdat het te veel aan het onderwerp verbonden is”, legt een ANP-redacteur uit.⁶

3.6.8.5 Vermijd tangconstructies

Net als bij het gebruik van bijzinnen, raden onder andere Noordhoek en Van der Wal (1990) aan om een tangconstructie te vermijden vanwege de complexiteit die deze constructie met zich meebrengt. De informatie moet in hapbare brokken verdeeld zijn. In de regel zijn de redacteurs van de verschillende nieuwsredacties het met dit advies eens. “Een nieuwslezer moet dan namelijk zoveel beklemtonen en zo vaak ademhalen, dat het onbegrijpelijk wordt voor de luisteraar”, aldus redacteur X van de NOS. Een nieuwsbericht moet meteen duidelijk zijn, omdat een luisteraar maar één kans heeft om het te begrijpen. Hij kan een bericht niet terugluisteren. Een RTV Utrecht-redacteur legt uit: “Je vertelt een deel van je verhaal, dan komt nog een boodschap en dan pas maak je je verhaal af. De luisteraar vergeet dan gewoon wat je in het begin gezegd hebt.” De geïnterviewden pleiten ervoor

⁶ In het voorbeeld is sprake van een beperkende bijzin, omdat de betekenis van het antecedent wordt gespecificeerd. Dit soort bijzinnen kan nooit worden weggelaten.

om delen die bij elkaar horen zo dicht mogelijk bij elkaar te plaatsen. Een tang moet daarom uit de hoofdzin gehaald worden. Redacteurs gaan liever voor duidelijkheid dan voor 'mooi schrijverij'.

Volgens drie redacteurs zijn tangconstructies met hoge uitzondering toegestaan. Ze moeten dan wel een duidelijke functie hebben. Om de spanning in de zin te houden kan daarom een tangconstructie gebruikt worden. Een zin waar door een tangconstructie de spanning wordt opgebouwd is de volgende: 'De FIFA heeft met het gebruik van videobeelden tijdens de wedstrijd ingestemd'. Ook moet de tang kort zijn. Een lange tangconstructie zorgt voor verwarring. Hierdoor wordt het effect van bijvoorbeeld spanning opbouwen teniet gedaan.

3.6.8.6 Vermijd de lijdende vorm

De geïnterviewden geven aan dat zij met het advies om de lijdende vorm te vermijden vrij omgaan. Over het algemeen is het beter om de actieve vorm te gebruiken, omdat een bericht daardoor urgenter en directer klinkt. Daarnaast is een actief geformuleerde zin doorgaans korter dan een passieve constructie. Gevoelsmatig vinden verschillende redacteurs het ook beter klinken, maar ze keuren een lijdende vorm niet af. Soms is het namelijk gekunsteld om een lijdende vorm te omzeilen. Verschillende redacteurs geven dan ook aan dat er genoeg situaties zijn waarin het geoorloofd is. Zo is in bepaalde gevallen het onderwerp van een zin niet interessant. Om de aandacht te vestigen op het lijdend voorwerp wordt dan een passieve constructie gebruikt. Het is een perspectiefkeuze. Dit is onder andere het geval bij woorden als arresteren, oppakken en veroordelen. Een BNR-redacteur legt uit: "Neem bijvoorbeeld de arrestatie van Dino S. Hoe relevant is het nog om te melden dat de politie hem gearresteerd heeft. Als mensen worden gearresteerd, gebeurt dit altijd door de politie.. In dat geval gebruik ik dan ook de lijdende vorm, want dan gaat alle aandacht uit naar Dino S. en niet naar de politie én Dino S." Ook is in sommige gevallen onbekend wie of wat de handelende instantie is. Om te voorkomen dat 'men' gebruikt moet worden, wordt dan de voorkeur gegeven aan de lijdende vorm. Redacteurs gebruiken liever 'Pim Fortuyn is vermoord' dan 'Iemand heeft Pim Fortuyn vermoord'. Tot slot menen verscheidene geïnterviewden dat het geen kwaad kan om door middel van de lijdende vorm de spanning in een zin te bewaren. Met een zin als 'De Tour de France is gewonnen door Contador' blijft tot het einde spannend wie de winnaar is. Hierbij tekent één persoon wel aan dat het gebruik van de lijdende vorm omwille van de spanning geen trucje moet worden. "Als je heel de maand juli zegt: 'De etappe is gewonnen door....' dan wordt het een trucje. Het wordt saai voor de luisteraar. Dus wissel het af met de actieve vorm", meent redacteur X van de Wereldomroep.

3.6.8.7 Vermijd ontkenningen

Kiekebosch (2005) en vele anderen raden aan om ontkenningen te vermijden. Dit geldt voor zowel enkele als dubbele ontkenningen. Enkelvoudige ontkenningen moeten vermeden worden omdat de ontkenning niet beklijft. Bij dubbele ontkenningen moet een luisteraar te veel nadenken voordat hij begrijpt wat bedoeld wordt. Onder ontkenningen verstaan de geïnterviewden het negatief bijwoord 'niet', het negatief lidwoord 'geen' en de prefix '-on'. Overige ontkenningen als 'nergens', 'niemand', 'niks' (negatief onbepaalde voornaamwoorden) komen volgens hen niet in radionieuwsberichten voor.

Op het gebruik van enkelvoudige ontkenningen zijn de geïnterviewden niet per definitie tegen. Het liefst gebruiken journalisten een zin waarin een ontkenning ontbreekt, omdat het mooier en beter klinkt. Hieraan voegen een paar redacteurs toe dat het nieuws meestal in het positieve zit en niet in de negatie. Iemand van RTV Utrecht legt uit: "Bij 'niet' is er altijd een consequentie. In een persbericht over het Antje Drijver Paviljoen stond bijvoorbeeld dat het paviljoen niet dicht ging. Dit betekent dus dat het open blijft. En dat is wat mensen willen weten." In sommige situaties is het echter moeilijk en onnodig om een ontkenning te vermijden. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het ontkrachten van hardnekkige geruchten. Een ontkenning kan dan vermeden worden, maar meestal is het minder gekunsteld en effectiever om 'niet' of 'geen' te gebruiken. Een zin krijgt dan meer kracht. Een zin als 'In het Beatrixziekenhuis mag niet geopereerd worden' wordt daarom geprefereerd boven de zin 'In het Beatrixziekenhuis is een operatiestop' vanwege het jargon. Ook menen twee redacteurs dat een herformulering van de ontkenning niet altijd de lading dekt. Een NOS-redacteur zegt dat de zin 'Wilders verzet zich niet tegen verhoging van de AOW-leeftijd' niet kan worden veranderd in 'Wilders staat positief tegenover verhoging van de AOW-leeftijd', omdat 'niet verzetten' geen equivalent is van 'positief tegenover iets staan'. Vooral bij opinies moet daarom worden opgelet dat recht aan de waarheid wordt gedaan. Tot slot vindt het merendeel van de redacteurs dat luisteraars niet onderschat moeten worden wat betreft ontkenningen. In het dagelijks leven komen ze ook veelvuldig voor, waardoor niet krampachtig op zoek moet worden gegaan naar een alternatief. Als een nieuwslezer de klemtoon op de negatie legt, dan levert het volgens de geïnterviewden geen problemen op voor de luisteraar.

Daarentegen vinden alle geïnterviewden dat dubbele ontkenningen altijd vermeden moeten worden. Zij vinden het een omslachtige formulering waarover de luisteraar te veel moet nadenken. Hierdoor bestaat de kans dat de boodschap niet overkomt. "Het zet mensen op een dwaalspoor en dat moet je niet willen", vindt een redacteur van Omroep Flevoland. Om een ontkenning te vermijden worden de plussen en minnen tegen elkaar weggestreept. Zo kan 'het is niet ondenkbaar dat' worden veranderd in 'er is een kans dat'. Twee redacteurs plaatsen wel de kanttekening dat net als bij het herformuleren van een enkele ontkenning ook bij een dubbele ontkenning moet worden opgepast dat de lading wel wordt gedekt. Als 'iets niet ongevaarlijk' is, dan is het niet meteen 'gevaarlijk'. De nuance moet in de gaten worden gehouden.

3.6.9 Vooropleiding en bijscholing van redacteurs

De vooropleiding van de geïnterviewden is redelijk divers. De meesten hebben een journalistieke opleiding op HBO-niveau achter de rug. Een aantal van hen is meteen bij de radio aan de slag gegaan, terwijl anderen eerst bij een dag-, maand- en/of weekblad gewerkt hebben. Vanuit de schrijvende journalistiek zijn ze vervolgens bij de radio terecht gekomen. Ook hebben een aantal geïnterviewden een sociaalwetenschappelijke achtergrond. Communicatiewetenschappen en politicologie worden soms genoemd. Tot slot hebben sommige geïnterviewden geen opleidingsachtergrond die aansluit bij het vak dat ze nu uitoefenen. Zij zijn vanzelf in het vak gerold doordat radio maken of schrijven van teksten altijd een grote hobby van hen was.

De geïnterviewden geven aan het vak van radionieuwsbericht schrijven vooral in de praktijk geleerd te hebben. "Op de School voor Journalistiek leer je wel berichten schrijven, maar het tijdsbestek om het goed te leren is veel te kort", meent een geïnterviewde. Een ander voegt hieraan toe dat de schrijfstijl van net afgestudeerden lang niet voldoet aan de eisen die erbij radio gesteld worden. "Het is veel te formeel, afstandelijk en detaillistisch. Als ze bij ons komen moet dat eerst afgeleerd worden. En daarvoor moet je ruim de tijd nemen. Zeg ongeveer één jaar. Meestal dan pas hebben ze door veel oefenen onder de knie hoe ze een radiobericht moeten schrijven." Het vak wordt door nieuwe medewerkers vooral geleerd door mee te draaien in de alledaagse praktijk. Ervaren redacteuren houden een oogje in het zeil en geven waar nodig advies. Daarbij kunnen nieuwe medewerkers bij het merendeel van de redacties ook terugvallen op een stijlboek of redactierichtlijnen waarin wordt uitgelegd aan welke eisen een radionieuwsbericht moet voldoen. Redacteur X van het ANP: "Wij laten nieuwe redacteuren altijd eerst in de grote gele map snuffelen voordat ze aan de slag gaan."

Geen enkele radionieuwsredactie verzorgt structureel cursussen voor nieuwe medewerkers. Als reden hiervoor wordt het gebrek aan tijd gegeven. Op twee redacties wordt helemaal niet aan bijscholing gedaan, terwijl bij het merendeel met enige regelmaat (ongeveer één keer per jaar) eendaagse cursussen georganiseerd worden. Deze cursussen worden meestal intern verzorgd, dat wil zeggen een eindredacteur of een ervaren redacteur gaat met een groep collega's kopij verwerken tot radionieuwsberichten. Vervolgens wordt individueel én gezamenlijk besproken hoe dat ging: Wat ging er goed? Waarom is dat goed? Wat kan er beter? Uiteindelijk wordt het beste nieuwsbericht gekozen en geeft de cursusleider adviezen op tekst-, zins- en woordniveau. Deelname aan deze cursussen is vrijwillig, maar soms geeft een bovengeschatte een redacteur op. Overigens wordt bij één redactie eenzelfde soort bijscholingsprogramma niet door een interne verzorgd, maar door iemand van buitenaf. Dit is over het algemeen een externe die zijn sporen in de radiojournalistiek verdiend heeft of specialist is op het gebied van teksten schrijven.

Naast bijscholingscursussen wordt bij de NOS ook een tweewekelijkse taalbrief gemaakt, hoewel dit wegens tijdsgebrek er geregeld bij inschiet. In deze brief worden alle taalfouten behandeld die de afgelopen twee weken op teletekst en internet verschenen zijn. Ook fouten die op televisie en radio zijn gehoord komen aan bod. Deze taalbrief wordt gemaakt om redacteuren bewuster te maken van het taalgebruik dat zij gebruiken. "Redacteuren moeten leren van hun fouten, en dat kan alleen door ze erop te wijzen", stelt X. De taalbrief is niet alleen bedoeld voor radiojournalisten, maar ook voor alle andere medewerkers van de nieuwsdienst.

3.7 Slotbeschouwing

Het schrijven van radionieuwsberichten is een specialisme dat binnen elke redactie door professionals wordt uitgevoerd en in kort tijdsbestek met zorg en aandacht tot stand komt. Over een aantal stappen binnen het proces van radionieuwsberichten schrijven bestaat binnen en tussen nieuwsredactie redelijk veel eenduidigheid. Dit geldt voornamelijk voor de voorbereidende en afrondende activiteiten bij het schrijven van een radionieuwsbericht. De meeste redacteuren vergaren namelijk op een

passieve of actieve manier nieuws om vervolgens aan de hand van de journalistieke beginselen en de doelgroep te bepalen welke nieuws eventueel in het bulletin kan worden opgenomen. Hierbij speelt intuïtie en expertise doorgaans ook een rol. Qua nieuwskeuze bestaat er een grote mate van vrijheid. Met andere woorden, op het merendeel van de redacties bepaalt de eindredacteur niet waarover geschreven wordt: het gaat in samenspraak met hem of het is een eigen keuze van de redacteur. Radionieuwsberichten worden over het algemeen wel door hem gecontroleerd op feiten en vloeiendheid, tenzij er geen eindredacteur aanwezig is of het tijdsbestek te kort is. Over de basisprincipes van een radionieuwsbericht bestaat ook veel uniformiteit onder de redacties. Idealiter is de berichtgeving feitelijk juist en objectief. Daarbij moet het de aandacht trekken én vasthouden en is het van belang dat de informatie op een begrijpelijke manier wordt overgebracht. Hiervoor moet het nieuws naar de luisteraar vertaald worden door een bestaand of fictief persoon in gedachte te nemen aan wie het nieuws verteld zou worden. De formuleringen in een nieuwsbericht worden zodoende aangepast op het veronderstelde taalgebruik van de luisteraar.

Hoewel iedere redacteur deze 'truc' gebruikt, varieert de uitwerking van een bericht van journalist tot journalist. Met de doelgroep in het achterhoofd, gaan journalisten bij het daadwerkelijk schrijven van radionieuws voornamelijk intuïtief en op basis van expertise te werk. Dit betekent dat welke specifieke keuzes redacteurs maken bij het formuleren van radionieuwsberichten, een deelproces is dat moeilijk in kaart te brengen is. Desalniettemin lijkt het erop dat qua tekststructuur algemene standaarden worden gehanteerd, maar dat de exacte uitwerking ervan onder andere afhankelijk is van de inhoud van het bericht en hoe de rest van het bulletin vormgegeven is. Deze algemene standaarden tonen enkele raakvlakken met hoe het in de literatuur beschreven is, maar laten tegelijkertijd een uitgebreider en genuanceerder beeld van de werkelijkheid zien. Hieronder worden de belangrijkste bevindingen besproken:

- 1) De eerste zin wordt alom beschouwd als belangrijkste onderdeel van een radionieuwsbericht. Het is de zin die bepaalt of luisteraars afhaken of gaan luisteren. Onder de redacteurs bestaat er een voorkeur voor het gebruik van een summary lead, oftewel een korte zin waarin het belangrijkste nieuws wordt behandeld aan de hand van de w-vragen. In verband met het concentratiepeil van de luisteraar mag de lead niet te vol zijn: maximaal drie w-vragen. De exacte vormgeving van de summary lead hangt af van het bericht en de rest van het bulletin, alleen bij de regionale omroepen moet er in ieder geval een plaatsaanduiding in opgenomen worden. Verder wordt een tijdsaanduiding aan het begin afgeraden. Een summary lead wordt voornamelijk bij 'hard' nieuws (politiek, economie, ongelukken et cetera) gebruikt, ter afwisseling begint een bericht ook weleens met een ankeiler/teaser. Bij 'zacht' nieuws (human interest) kan naast een summary lead ook een aanloopzin worden gebruikt waarmee het nieuwsonderwerp op een prikkelende manier wordt geïntroduceerd. De nieuwswaarde van het zacht-nieuwsbericht is meestal laag waardoor op een andere manier de aandacht moet worden getrokken. NOS Headlines is de enige redactie waarbij aanloopzinnen zowel bij 'hard'

als 'zacht' nieuws veelvuldig gebruikt worden. Een bericht hoeft niet bij hen niet te beginnen met het belangrijkste nieuws.

- 2) Om de objectiviteit te waarborgen en een waarheidsgetrouw beeld te schetsen moet de bron van een nieuwsbericht zo snel mogelijk genoemd worden. Het liefst in de tweede of derde zin van een bericht. De wijze van bronvermelding verschilt per persoon. Al lijken de meeste redacteurs te neigen naar een tussenzin als 'Dat meldt het CBS', omdat de luisteraar door deze korte zin de gelegenheid krijgt om het belangrijkste nieuws te verwerken. Verder wordt ter afwisseling de bron terloops gemeld of meteen in de eerste zin verweven met het nieuws.
- 3) Een aantal redacties, NOS Headlines, BNR en RTV Utrecht, maakt berichten met verklanking. Zij nemen een gesproken quote op in het bericht. Om de quote geen onderbreking van het geheel te laten zijn wordt er volgens de geïnterviewden naartoe geschreven. De spreker wordt hierbij altijd geïntroduceerd. Hoe precies, verschilt per spreker en redactie. Daarnaast wordt veelal op subtiele wijze aangekondigd wat ongeveer in de quote te horen is. De luisteraar wordt zodoende voorbereid op het geluidsfragment.

Net als bij de uitwerking van het bericht, is ook bij het daadwerkelijk formuleren 'fingerspitzengefühl' het toverwoord bij uitstek. Welk woord of zinsconstructie wordt gebruikt, is geen bewuste rationele keuze. Het gebeurt op basis van intuïtie, hoewel wel in het achterhoofd wordt gehouden dat het begrijpelijk moet zijn voor de luisteraar. Iedere journalist heeft zijn eigen stijl en voorkeuren. Desondanks stemmen deze voorkeuren ogenschijnlijk aardig overeen binnen en tussen redacties. Daarbij sluiten ze ook grotendeels aan bij de adviesboeken voor het schrijven van radionieuwsberichten. In de adviesboeken en tijdens de interviews kwamen namelijk de volgende tips aan bod: gebruik voornamelijk korte zinnen, maar wissel ze voor het ritme af met lange zinnen, gebruik weinig bijzinnen en geen tangconstructies, formuleer actief en gebruik eenvoudige alledaagse woorden. Slechts een enkele keer wijkt de mening van de geïnterviewde van de adviesliteratuur af doordat een redacteur een voorkeur heeft die hiermee conflicteert of niet in de literatuur voorkomt. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de geïnterviewden laten zien dat het in praktijk genuanceerder ligt dan in de adviesliteratuur wordt voorgeschreven. Dit komt vooral tot uiting als dieper op de zeven adviezen wordt ingegaan, en dan met name de adviezen 'gebruik geen synoniemen', 'vermijd de lijdende vorm' en 'vermijd ontkenningen'. Hierdoor lijkt het erop dat de adviesboeken te absoluut zijn. Om een compleet beeld te schetsen zou er meer aandacht moeten zijn voor uitzonderingen op de regel.

In het kader van dit onderzoek was een interview afgenomen om te achterhalen hoe redacteurs te werken gaan bij het schrijven van een radionieuwsbericht. Ondanks dat zij met behulp van een zelfgeschreven radionieuwsbericht mochten uitleggen hoe zij te werk gingen, hadden zij hier toch enigszins moeite mee. Als aanvulling hierop zou dan ook een schrijfprocesonderzoek kunnen worden gedaan waarbij de redacteur van één of meerdere persberichten een radionieuwsbericht moet maken. Van belang hierbij is dat de redacteur door middel van hardop denken aangeeft wat hij doet en

waarom hij dat doet. Aangevuld met eigen observaties en een interview achteraf kan dit wellicht nog meer inzicht geven in het proces van radionieuwsberichten schrijven. Eventueel, niet per se noodzakelijk, kan ook nog het programma Inputlog gebruikt worden. Dit programma legt reviseer- en pauzegedrag van schrijvers vast. Voor dit aanvullend onderzoek kan het artikel van Van Tongeren (2007) als uitgangspunt worden genomen. Zij heeft namelijk onder ander met een schrijfprocesonderzoek gekeken hoe dagbladjournalisten gemeentelijke persberichten bewerken.

4. De stijlboeken over het radionieuwsbericht

4.1 Inleiding

Voor het schrijven van radionieuwsberichten kunnen journalisten niet alleen adviesboeken raadplegen, in de meeste gevallen is op een nieuwsredactie ook een stijlboek of iets dergelijks aanwezig waarin staat aan welke eisen een radionieuwsbericht moet voldoen. Van de acht nieuwsredacties die meewerkten aan dit scriptieonderzoek, hebben er vijf een stijlboek, namelijk de NOS, NOS Headlines, BNR, de Wereldomroep en het ANP. De redactieleden van deze nieuwsdiensten geven echter aan hier nauwelijks een blik in te werpen; uit het interviewonderzoek bleek al dat zij vooral op basis van gevoel en ervaring werken. Wanneer iemand nieuw op de redactie is, is het voor diegene handig om het stijlboek te gebruiken. Hij/zij weet dan namelijk welke eisen de redactie aan het nieuwsbericht stelt. Naar verloop van tijd is deze er vanzelf ingesleten.

Hoewel uit de interviews blijkt dat radiojournalisten weinig tot geen aandacht aan de inhoud van het stijlboek schenken, is het toch interessant om na te gaan (a) welke eisen een redactie aan het schrijven van een radionieuwsbericht stelt en (b) in hoeverre deze overeenkomen met andere stijlboeken, met de adviesliteratuur en de antwoorden van de geïnterviewden. Met uitzondering van het ANP hebben alle redacties hiervoor hun stijlboek of iets dergelijk ter inzage beschikbaar gesteld.⁷ Het ANP zag hiervan af, omdat zij de richtlijnen graag intern wil houden. Overigens moet worden opgemerkt dat het stijlboek van de Wereldomroep anders is vormgegeven dan die van de NOS, NOS Headlines en BNR. Waar de laatste zich toespitsen op de formulering van radionieuwsberichten, wordt in het stijlboek van de Wereldomroep ook aandacht geschonken aan feiten, schrijfwijzen van bepaalde begrippen en historische nieuwsontwikkelingen. Daarbij worden tips en aanwijzingen gegeven voor het maken van allerlei soorten journalistieke producties: van analyse tot commentaar en van nieuws- tot internettekst.

Voor deze scriptie zijn de meest recente stijlboeken geanalyseerd. Doorgaans zijn deze boeken een aantal jaren geleden ontwikkeld, waarvan sommigen in de loop der tijd aangevuld of gewijzigd zijn. Van de NOS is een richtlijn uit 2000 gebruikt. Deze is opgesteld door Peter Taal, lid van de NOS-taalcommissie en eindredacteur van het radionieuws. Het stijlboek van de Wereldomroep stamt uit 2007 en is vormgegeven door medewerkers Marco Hochgemuth, Angelo van Leemput en Christoph Smidt. Het stijlboek van NOS Headlines is in 2005 opgesteld door nieuwssamensteller Christiaan Bonebakker. Aan de inhoud hiervan is in de loop der jaren weinig veranderd, hoogstens zijn er enkele kleine toevoegingen en aanpassingen gedaan. Tot slot is van BNR Nieuwsradio de redactierichtlijn uit 2008 geanalyseerd. Redacteuren Lara Rense en Mark Beekhuis hebben deze richtlijn opgesteld.

⁷ BNR heeft een stijlboek, maar ten tijde van dit onderzoek kon men de inhoud hiervan niet boven water krijgen. In plaats daarvan is het document 'De Ultrakorte BNR Schrijfcursus' gebruikt. Hierin staat volgens de redactieleden hetzelfde als in het stijlboek, maar dan verkort.

4.2 Bespreking stijlboeken

Hieronder zullen de stijlboeken gezamenlijk worden besproken. In de afzonderlijke stijlboeken worden niet dezelfde adviezen behandeld. Hierdoor zal telkens expliciet worden aangegeven in welke stijlboek wat staat. Net als bij de bespreking van de adviesliteratuur zullen de adviezen op drie niveaus worden ingedeeld: tekstniveau, zinsniveau en woordniveau. Waar mogelijk zullen de adviezen worden ondersteund met voorbeelden.

4.2.1 De structuur van een radionieuwsbericht

Over waarop je een radionieuwsbericht begint, bestaat geen eenduidigheid in de stijlboeken. Aansluitend bij de adviesliteratuur en antwoorden van de geïnterviewden raden de NOS en BNR aan om een radionieuwsbericht te beginnen met een korte, krachtige openingszin waarin het belangrijkste nieuws wordt vermeld aan de hand van de antwoorden op een aantal w-vragen en/of h-vraag. Met andere woorden, een bericht moet met een summary lead openen. De NOS bouwt wat betreft het gebruik van een summary lead wel een voorbehoud in. Zij stelt dat er soms niet te ontkomen valt aan een algemene inleidende openingszin waarmee het onderwerp geïntroduceerd wordt. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn bij gerechtelijke uitspraken. In vergelijking met voorbeeldzin 13 meent de NOS dat het beter is om een bericht te beginnen met voorbeeldzin 14.

13. De rechter heeft een 44-jarige man uit Enschede veroordeeld tot zes jaar cel, omdat hij in zijn woonplaats tientallen kinderen seksueel heeft misbruikt (Taal, 2000: p. 4).
14. De rechter heeft uitspraak gedaan in de Enschedese ontuchtzaak (Taal, 2000: p. 4).

Wat ook al uit de interviews naar voren kwam, wordt in het stijlboek van NOS Headlines bevestigd: bij Headlines hoeft, ongeacht het type nieuws (hard, zacht), een nieuwsbericht niet per se te openen met het belangrijkste nieuws. Met een teaser, een zin waarmee het onderwerp wordt neergezet of een stukje voorgeschiedenis kan worden begonnen, waarna je snel to-the-point moet komen. Wat NOS Headlines exact onder een teaser en een zin waarmee het onderwerp wordt geïntroduceerd, verstaat is onduidelijk. Van onderstaande voorbeelden kan dan ook niet precies worden bepaald wat een teaser of introducerende zin is:

15. Het geweld in Libanon gaat maar door. [i.p.v. Bij Israëliische aanvallen in Libanon zijn zeker tien doden gevallen] (Bonebakker, 2005: p. 2)
16. Wil je lekker een dagje naar het strand zit je midden in de mist! [i.p.v. Het KNMI gaat in de zomer betere weersverwachtingen opstellen voor de stranden] (Bonebakker, 2005: p. 2)

Een voorbeeld van een beginzin met een stukje voorgeschiedenis is de volgende zin:

17. Sinds 1 januari mogen jonge automobilisten nog maar 0,2 promille alcohol in hun bloed hebben. Maar veel mensen weten dat niet! (Bonebakker, 2005: p. 2)

Waar in de adviesliteratuur (o.a. Kaashoek en Simons, 1991; Pelgrims, 2005) wordt gepleit om na de lead te vermelden van welke bron het nieuws afkomstig is, is dit volgens het stijlboek van de

NOS en de Wereldomroep niet noodzakelijk. Zij stellen dat het clichématig is om telkens in de tweede zin van een bericht een standaardzin als 'Dat blijkt uit onderzoek van het CBS' te gebruiken. Veelal kunnen dit soort zinnen vermeden worden door de bron te benutten om extra informatie over te brengen. De bron wordt impliciet in het bericht verweven. Daarbij kan de bron vaak in zijn geheel worden weggelaten, omdat gemakkelijk herleid kan worden van wie of wat het nieuws afkomstig is. Redactieleden van de NOS en Wereldomroep lieten tijdens de interviews blijken dat zij het hier in grote lijnen mee eens zijn. Zij gaven aan dat zij de wijze van bronvermelding afwisselen in het bulletin.

Over het verdere verloop van een radionieuwsbericht hebben de NOS, Wereldomroep en BNR geen adviezen in hun stijlboek opgenomen. NOS Headlines heeft dit echter wel gedaan. Allereerst stelt zij dat de informatie gedoseerd en in chronologische volgorde moet worden uitgewerkt. Vooral bij berichten waarvan de voorgeschiedenis niet algemeen bekend is, is dit belangrijk. Daarnaast staat in het stijlboek dat bij berichten met verklanking de quote moet worden geïntroduceerd. Zoals de geïnterviewden ook aangaven, moet er naar de quote worden toegeschreven zodat de luisteraar weet wie en/of wat hij te horen krijgt. Wanneer de quote op zichzelf staat, kan worden volstaan met 'Je hoort onze correspondent', maar is dit niet het geval dan moet de inhoud van de quote door middel van een parafrase 'verklapt' worden: 'Het nieuws is in Spanje hard aangekomen, zegt onze correspondent.' Bij quotes die jargon bevatten, moet van tevoren de vakterm worden uitgelegd. Tot slot stelt NOS Headlines dat het voor de duidelijkheid van een bericht, goed is om aan het eind het nieuws te herhalen. Het bericht is dan 'rond' geschreven. Enkele manieren om dit te doen zijn het beschrijven van een gevolg van het nieuws of het geven van een reactie, zie bijvoorbeeld zin 18:

18. Studentenorganisaties zijn blij dat *het plan* [thema bericht] van minister Dekker *niet doorgaat* [thema bericht] (Bonebakker, 2005: p. 3).

Overigens is dit laatste advies tijdens de interviews met de redactieleden van NOS Headlines niet ter sprake gekomen. Alleen een redacteur van het ANP gaf aan dat hij het fijn vindt om in de laatste zin het nieuws terug te laten komen.

4.2.2 De zinsconstructie in een radionieuwsbericht

Met betrekking tot de openingzin heeft de NOS een aantal specifieke tips in haar stijlboek opgenomen die niet in de adviesliteratuur aan bod kwamen. Zo wordt aangegeven dat een aantal zinsconstructies beter achterwege kan worden gelaten, hoewel het volgens de NOS geen wet van Meden en Perzen is. Zo mag een summary lead niet beginnen met een tijdsaanduiding (oninteressant) of bijzin (kom meteen tot de kern). Ook mag een lead geen tussenzin (te veel details) of ontkenning (ontkenning blijft niet hangen) bevatten. Daarnaast mag de summary lead niet in de verleden tijd staan. Afhankelijk van wanneer het nieuws heeft plaatsgevonden, staat de openingzin bij voorkeur in de tegenwoordige tijd of voltooid tegenwoordige tijd. Hierdoor komt het nieuws actueler en actiever over. Volgens de NOS én de geïnterviewden is het voor een summary lead belangrijk dat de inhoud

naar de luisteraar vertaald is. Met andere woorden, er moet niet vanuit instanties worden geformuleerd, maar er moet worden gekeken wat het nieuws betekent voor de luisteraar. Vergelijk zin 19 en 20 waarbij de eerste zin een instantie als uitgangspunt is genomen, terwijl het in de tweede zin om de burger draait:

19. De Tweede Kamer stemt ermee in dat de belastingvrije voet voor inkomens beneden de 40-duizend gulden wordt verhoogd (Taal, 2000: p. 4).
20. Iedereen die minder dan 40-duizend gulden verdient, betaalt volgend jaar minder belasting, als het aan de Tweede Kamer ligt (Taal, 2000: p. 4).

Hoewel voor de vormgeving van de openingszin geen vast stramien bestaat, geven de NOS en de Wereldomroep aan dat hier één uitzondering op is: het overlijdensbericht. Om de luisteraar voor te bereiden om slecht nieuws wordt vaak aangegeven met een plaatsbepaling: 'In zijn woonplaats Amsterdam is Harry Mulisch op 83-jarige leeftijd overleden.' In de praktijk blijkt dit ook vaak te gebeuren gezien de antwoorden van de geïnterviewden.

Naast specifieke adviezen voor de formulering van een summary lead, worden in de stijlboeken ook adviezen gegeven die geldig zijn voor zowel het begin, als midden, als einde van een bericht. Net als in de adviesliteratuur en de commentaren van de geïnterviewden zijn deze tips erop gericht om de begrijpelijkheid, helderheid en duidelijkheid van een bericht te waarborgen.

Om te zorgen dat luisteraars niet te veel informatie in één keer moeten verwerken, moet de informatie worden gedoseerd. Uit de stijlboeken van de NOS en NOS Headlines blijkt dat het hiervoor belangrijk is om korte met lange zinnen af te wisselen, omdat daardoor informatie kan bezinken. Door een afwisseling in zinslengte krijgt het radionieuwsbericht tevens ritme, zoals ook uit de adviesliteratuur en interviews naar voren kwam. Het wordt prettig luisterbaar waardoor meer informatie zal worden onthouden. Omwille van ritme geven zij ook aan dat er variatie in de zinsbouw moet zitten. Telkens met het onderwerp beginnen leidt tot eentonigheid. Aansluitend hierop geven de Wereldomroep en de NOS aan dat voor een prettige zinsmelodie en een krachtig effect, hulp- en koppelwerkwoorden voor het voltooid deelwoord of infinitief moeten komen. Een zin eindigt dan met het woord waar het omdraait. Zin 22 geniet dan ook de voorkeur boven zin 21:

21. De VVD gaat er vanuit dat tot afschaffing van het rookverbod besloten zal worden.
22. De VVD gaat er vanuit dat tot afschaffing van het rookverbod zal worden besloten.

In het kader van informatiedosering zijn de Wereldomroep en de NOS tegen het gebruik van tangconstructies. Door zo'n constructie worden namelijk meerdere gedachtes op een complexe manier in één zin verweven. De luisteraar moet namelijk twee delen die op grote afstand van elkaar staan, met elkaar verbinden. Het is gecompliceerd waardoor de begrijpelijkheid wordt aangetast. Waar enkele geïnterviewden menen dat tangconstructies, indien functioneel (bijvoorbeeld spanning vasthouden) zijn toegestaan, zijn de twee stijlboeken net als de adviesliteratuur stellig in hun advies. De NOS voegt hier nog aan toe dat het stilistisch fraaier is om samengestelde werkwoorden bijeen te houden. De NOS prefereert daarom zin 24 boven zin 23:

23. De fracties zeggen dat ze het voorstel af zullen wachten (Taal, 2000: p. 12).
24. De fracties zeggen dat ze het voorstel zullen afwachten (Taal, 2000: p. 12).

Om de luisteraar te betrekken bij het radionieuwsbericht, wordt in de literatuur (o.a. Van Schaardenburg, 2005) geadviseerd om actieve taal te gebruiken waardoor de luisteraar het nieuws kan 'meebelevén'. Op dit gebied bestaat er enige discrepantie tussen de stijlboeken. Waar BNR net als de adviesboeken aanraadt om nominalisering en de lijdende vorm te vermijden, geven de Wereldomroep en de NOS aan dat passieve constructies met mate gebruikt kunnen worden. De lijdende vorm is bijvoorbeeld een handig alternatief voor een constructie met 'men' en een goede manier om de spanning in de zin te bewaren bij vermelding van prijswinnaars. Hiermee wordt aangesloten bij de algemene stemming onder de geïnterviewden: in de regel moet de lijdende vorm vermeden worden, maar in bepaalde situaties is het geoorloofd. Ook wat betreft de werkwoordstijden is er geen eenduidigheid. In de richtlijnen van BNR staat net als in de adviesboeken dat zoveel mogelijk de tegenwoordige tijd gebruikt moet worden. De NOS sluit zich hierbij aan, maar geeft aan dat dit niet altijd mogelijk is. Indien een gebeurtenis al achter de rug is, kan de onvoltooid verleden tijd gebruikt worden, met uitzondering van de openingszin.

4.2.3 De woordkeuze in een radionieuwsbericht

In de verschillende stijlboeken wordt erop geïmmerd om qua taalgebruik aansluiting te zoeken bij hoe in het dagelijkse leven wordt gecommuniceerd. Dit betekent dat typische schrijftaalwoorden als 'achten', 'ten behoeve van' en 'trachten' moeten worden vermeden. Evenzo zijn vaktermen, abstracte en formele woorden uit den boze. In plaats daarvan moet het woordgebruik helder, levendig, eenvoudig en concreet zijn. Met andere woorden, er moet spreektaal gebruikt worden. Om dit te bewerkstelligen staat in de richtlijnen van BNR de volgende tip: 'Vertel (in gedachten) aan je moeder, je eindredacteur of jezelf, waarom we dit item brengen'. Deze tip werd meestal ook tijdens de interviews aangehaald.

Wat al uit de interviews bleek, is ook in de stijlboeken terug te zien: bij NOS Headlines mogen redacteurs een stapje verder gaan op het gebied van spreektaal dan de overige redacties. Zo mag de luisteraar expliciet worden aangesproken met 'je' en mogen zeer eenvoudige woorden gebruikt worden zoals 'chaos', 'zootje', 'ding', 'spul'. Wel wordt benadrukt dat het taalgebruik niet te populair mag worden in verband met de geloofwaardigheid. Termen als 'tha bomb' en 'vet cool' worden dan ook niet toegestaan.

Aanvullend hierop raden de NOS en de Wereldomroep aan dat de objectiviteit van een bericht moet worden gewaarborgd. Met adjectieven als 'enorme', 'fantastische', 'massale', 'gigantische' et cetera moet daarom worden opgepast. Volgens hen zijn dit soort bijvoeglijke naamwoorden nogal subjectief. Daarnaast hebben bijvoeglijke naamwoorden een bombastisch effect en slijt de betekenis ervan snel, zogenaamde woordinflatie. Mede daardoor wordt in de stijlboeken van de NOS en Wereldomroep ook aanbevolen om spaarzaam te zijn met beeldspraak. Het is namelijk vaak clichématig. In de literatuur werden deze twee adviezen niet aangehaald, maar tijdens de interviews kwamen ze wel ter sprake. Over beide adviezen waren de meningen verdeeld: de één is voorstander

van het gebruik van beeldspraak of bijvoeglijke naamwoorden, terwijl een ander er juist afwijzend tegenover staat om de zojuist genoemde redenen.

In navolging van de adviesliteratuur (o.a. Kiekebosch, 2005; Simons, 2004) wordt in het stijlboek van de NOS afgeraden om synoniemen te gebruiken. Zij meent namelijk dat (niet goed ingevoerde) luisteraars eerder op het verkeerde been gezet of aan het denken gezet worden als dezelfde persoon steeds anders betiteld wordt. Termen kunnen daarom beter herhaald worden: 'militairen' blijven 'militairen'. En als bijvoorbeeld 'minister Zalm van Financiën' wordt geïntroduceerd, dan kan hij in het vervolg met 'Zalm' of 'de minister' worden aangeduid. Uit de interviews blijkt dat binnen de NOS, maar ook op andere redacties verschillend over het wel of niet gebruiken van synoniemen wordt gedacht. Er zijn tegenstanders van het gebruik van synoniemen, maar er zijn ook voorstanders die wel voorwaarden stellen aan het gebruik ervan.

Om verwarring bij de luisteraar te voorkomen moet daarnaast volgens het stijlboek van de NOS worden opgepast met verwijzwoorden als 'deze', 'hierdoor', 'daarbij', 'waarop' enzovoort. Enkel als de verwijzing ondubbelzinnig en voor de luisteraar in één keer te begrijpen is, dan mag deze gebruikt worden. Dit advies lijkt haar oorsprong te vinden in de adviesliteratuur. Noordhoek en Van der Wal (1990) menen namelijk ook dat terugverwijzende woorden een belemmering vormen in radionieuwsberichten.

In een aantal stijlboeken wordt in een aparte sectie behandeld hoe met cijfers en namen moet worden omgegaan. Wat betreft het gebruik van cijfers, bestaat er eenduidigheid tussen de stijlboeken. BNR, de NOS en NOS Headlines menen dat cijfers in een radionieuwsbericht zoveel mogelijk moeten worden vermeden en als ze gebruikt worden, dan moeten ze worden afgerond. Als bijvoorbeeld 72% van de Nederlanders Balkenende een slechte premier vond, dan wordt dit in een radionieuwsbericht afgerond: 'Bijna driekwart van de Nederlanders vond Balkenende een slechte premier.' Dit is in lijn met de tips voor het schrijven van radionieuwsberichten en met wat redacteurs zeggen te doen.

In tegenstelling tot BNR, de NOS en de Wereldomroep heeft NOS Headlines speciale richtlijnen voor het aanduiden van personen in een nieuwsbericht. Uit de interviews bleek al dat bij deze nieuwsredactie persoonsnamen over het algemeen niet heel specifiek genoemd hoeven te worden, omdat het te veel details oplevert. In het stijlboek wordt hier aan toegevoegd dat bij het merendeel van de personen die in een bericht aan bod komen, kan worden volstaan met alleen het noemen van de functie, tenzij de persoon heel bekend is. Dit is bijvoorbeeld het geval bij verslaggevers, correspondenten, deskundigen, woordvoerders en directeuren van organisaties. Voor politici gelden de volgende regels: bij binnenlandse politici worden ministers, staatssecretarissen en fractievoorzitters bij naam genoemd. Bij buitenlandse politici worden alleen premiers en presidenten met hun naam aangeduid. Voor de gemeentepolitiek geldt dat de naam van een burgemeester of wethouder alleen wordt genoemd als ze op eigen conto spreken. Als ze namens de gemeente spreken gebeurt dit niet.

4.3 Slotbeschouwing

Door de stijlboeken van de NOS, BNR, de Wereldomroep en NOS Headlines naast elkaar te leggen, bleek dat iedere redactie verschillende accenten legt. Waar de Wereldomroep zich voornamelijk toelegt op schrijfwijzen en historische nieuwsontwikkelingen, staan in het stijlboek van NOS Headlines vooral adviezen die gericht zijn om qua taalgebruik en informatiebehoefte aan te sluiten bij de doelgroep. Het stijlboek van BNR en NOS bevat meer algemeen toepasbare adviezen waarin de NOS het meest uitgebreid en genuanceerd is. Tussen de stijlboeken bestaan niet tot nauwelijks tegenstrijdigheden, alleen nuanceverschillen. Zo is BNR stellig in haar advies om geen lijdende vorm te gebruiken, terwijl de Wereldomroep en NOS zeggen dat deze passieve constructie met mate gebruikt kan worden. Ook wat betreft het gebruik van de tegenwoordige tijd is er een nuanceverschil.

Over het algemeen leverde de bestudering van de stijlboeken relatief weinig nieuwe inzichten op over het schrijven van radionieuwsberichten. Wat in de adviesliteratuur werd geadviseerd en wat de geïnterviewde redacteurs aangaven, is grotendeels ook terug te vinden in de stijlboeken. Denk bijvoorbeeld maar aan de tips om een summary lead te gebruiken, zinslengte af te wisselen en eenvoudige woorden te gebruiken.

Wel moet worden opgemerkt dat de stijlboeken in vergelijking met de adviesboeken uitgebreider zijn. Er worden meer tips gegeven en deze tips zijn doorgaans specifiek en van meer uitleg en voorbeelden voorzien. Alleen enkele tips uit stijlboek van NOS Headlines zijn in strijd met de voorschriften uit de adviesliteratuur (bijvoorbeeld openingszin). Een verklaring hiervoor is dat NOS Headlines haar adviezen heeft toegespitst op een specifiek gebruik, terwijl in de adviesboeken algemeen geldende tips worden gegeven.

Hoewel redacteurs aangeven nauwelijks vanuit de stijlboeken te werken, is het opvallend dat de werkwijze van de betreffende redacteurs grotendeels aansluit bij de adviezen hieruit. Meestal worden dezelfde formuleringskeuzes gemaakt als wat in de richtlijnen wordt aangeraden. Redacteurs lijken dus goed te weten wat van hen verlangd wordt. Slechts een aantal keer wordt binnen een redactie verschillend tegen een advies uit het stijlboek aangekeken; dit betrof het advies over synoniemgebruik en beeldspraak. Tijdens de interviews werden sommige adviezen uit de stijlboeken niet expliciet aangehaald door de betreffende redactieleden. Dit komt doordat het schrijven van radionieuwsberichten vooral op gevoel gebeurt. Hoe redacteurs tegenover sommige adviezen uit de richtlijnen staan, blijft dus in het ongewisse. Overigens moet tot slot worden opgemerkt dat de werkwijze van nieuwsredacties waarvan geen stijlboek is ingezien veelal bij de stijlboeken aansluit, en dan met name het stijlboek van de NOS.

5. De opening van een radionieuwsbericht

5.1 Inleiding

Na de inventarisatie van hoe een radionieuwsbericht volgens de advies- en stijlboeken geschreven moet worden, en nadat redacteuren zeggen hoe zij het doen, is de volgende stap in het proces om door middel van een corpusonderzoek na te gaan wat er daadwerkelijk gebeurt. Uit de inventarisatie komt namelijk naar voren dat bij sommige adviezen een discrepantie bestaat tussen wat in de advies- en stijlboeken wordt aangeraden en wat redacteuren zeggen te doen. Tevens zijn een aantal tips omgeven met een zweem van onduidelijkheid. Hierdoor zijn adviezen over bijvoorbeeld het gebruik van synoniemen, bijzinnen, lijdende vorm en werkwoordstijden interessant voor vervolgonderzoek (zie hoofdstuk 7 voor suggesties voor vervolgonderzoek).

Daarnaast is ook de openingszin van een radionieuwsbericht boeiend om nader te onderzoeken. Want wat voor soort openingszinnen gebruiken journalisten nu om een radionieuwsbericht te beginnen? Het begin wordt als het visitekaartje van het radiobericht beschouwd. Mede daarom worden in de advies- en stijlboeken aangegeven welke beginzin gebruikt kan worden, maar duidelijke definities ontbreken doorgaans. Zo is aan de ene kant helder wanneer een zin als summary lead aangeduid kan worden, maar aan de andere kant zijn de boeken erg summier over wat bijvoorbeeld onder een teaser of algemeen inleidende zin verstaan moet worden. Ook de geïnterviewde redacteuren konden hierover geen uitsluitel geven. Zij spraken namelijk vaak globaal over hoe zij de eerste zin vormgeven. Daarbij beschikten zij wellicht niet over de terminologie om exact onder woorden te brengen hoe zij het aanpakten.

Met een corpus radionieuwsberichten wil ik dan ook (a) inventariseren wat voor soort openingszinnen worden gebruikt en welke beginzin het meest voorkomt, en (b) of de keuze voor een bepaalde beginzin afhankelijk is van onder meer de nieuwsredactie of het soort nieuws (hard of zacht). Met andere woorden, gebruikt bijvoorbeeld de NOS significant vaker een summary lead dan RTV Utrecht en opent zacht nieuws meer met een zin zonder nieuws dan hard nieuws. Met dit onderzoek is geprobeerd specificatie te geven aan de adviesliteratuur, stijlboeken en interviews.

5.2 Methode

5.2.1 Samenstelling corpus

Aan het interviewonderzoek hebben vijftien redacteuren van acht verschillende nieuwsredacties meegewerkt. Bij het eerste contact met hen is gevraagd of zij niet alleen wilden meedoen aan het interview, maar ook of zij ongeveer twintig zelfgeschreven radionieuwsberichten over verschillende soorten onderwerpen digitaal beschikbaar wilden stellen voor een corpusonderzoek. Hierbij werd ook om de bijbehorende kopij (persberichten, krantenartikelen et cetera) gevraagd om eventueel na te gaan of letterlijk zinnen worden overgenomen en/of welke transformaties er plaatsvonden.

Aan het verzoek om ongeveer twintig nieuwsberichten toe te sturen hebben alle vijftien radiojournalisten voldaan. Hierbij moet opgemerkt worden dat de toegestuurde berichten niet allemaal

door de geïnterviewde radiojournalisten zelf zijn geschreven. De redacteurs van Omroep Flevoland en de Wereldomroep hebben willekeurig berichten uit het archief gepakt. Hoewel er wel om gevraagd was, was het aanleveren van de bijbehorende kopij in de meeste gevallen niet meer mogelijk, omdat de redacteurs de oorspronkelijke persberichten et cetera niet meer tot hun beschikking hadden. Het opzoeken van de kopij bleek vervolgens geen optie, omdat dit te tijdrovend was binnen de drukke werkzaamheden van de journalisten. Alleen BNR, RTV Utrecht, Omroep Flevoland en één redacteur van het ANP hebben zowel radionieuwsberichten als zoveel mogelijk van de bijbehorende kopij opgestuurd.

Al met al bestaat het corpus uit 372 radionieuwsberichten waarvan bij 151 berichten ook nog een persbericht of iets dergelijks hoort (zie bijlage 6 en 7). Hieronder staat een verdeling van de berichten:

Nieuwsdienst	Aantal radionieuwsberichten	Aantal berichten met oorspronkelijke informatie
NOS	47	0
NOS Headlines	39	0
ANP	41	23
Novum	37	0
BNR Nieuwsradio	65	51
Radio M Utrecht	37	37
Omroep Flevoland	40	40
Wereldomroep	76	0
Totaal	372	151

Tabel 2: Weergave verdeling radionieuwsberichten en bijbehorende oorspronkelijke informatie per nieuwsdienst.

De meeste berichten bestaan puur uit geschreven tekst, namelijk 330. De overige 42 radioberichten bevatten verklanking in de vorm van gesproken quotes. Deze berichten zijn afkomstig van NOS Headlines en BNR. De radionieuwsberichten beslaan verschillende onderwerpen: van grappige berichten over seks in Madurodam tot ernstige zaken als een aanslag in Irak. Op voorhand is geen onderscheid aangebracht in type nieuws (hard vs. zacht), omdat op het moment waarop het corpus verzameld is, nog niet duidelijk was dat het soort nieuws van invloed zou kunnen zijn op welke openingszin een journalist gebruikt. Dit kwam pas tijdens de interviews aan de orde.

Het corpus bestaat voornamelijk uit oorspronkelijke berichten. Dat wil zeggen, er bestaat geen herschreven equivalent. Alleen de deelcorpora aangeleverd door BNR en Novum bestaan uit zowel originele als aangepaste berichten. BNR wil namelijk niet dat de luisteraar tweemaal in het uur hetzelfde nieuws hoort. Eenentwintig van de 65 berichten zijn dan ook herschreven, aan de overige 48 berichten is niets veranderd. Het deelcorpus van Novum bevat slechts drie herschreven berichten. Mogelijk had dit te maken met een nieuwsluwte. Door originele en aangepaste berichten te vergelijken is het eventueel mogelijk om na te gaan of de openingszin wordt herschreven en wat de transformatie inhoudt.

Sommige nieuwsredacties, zoals het ANP en Novum, verzorgen verschillende soorten bulletins voor haar afnemers. Uit het aangeleverde deelcorpus van het ANP zijn twaalf radioberichten afkomstig

uit het flashbulletin, de overige negenentwintig zijn gemaakt voor het newsbulletin. Berichten uit het quote- en bizzbulletin ontbreken. De 37 radionieuwsberichten van Novum zijn alle afkomstig uit de bulletins die SLAM!FM en Decibel gebruiken. In het corpus ontbreken berichten die worden gebruikt voor de bulletins van Dolfijn FM en anderen. Hoewel niet alle soorten bulletinberichten worden vertegenwoordigd in het corpus, hoeft dit geen consequenties te hebben voor de resultaten. De redacteurs van het ANP en Novum hebben namelijk niet aangegeven dat de keuze voor een bepaalde openingszin afhankelijk is van het soort bulletin.

5.2.2 Operationele definities

Om de belangrijkste vragen van dit onderzoek te beantwoorden, moeten er definities worden opgesteld om de verschillende soorten openingszinnen te onderscheiden. Ook voor de analyse van het type nieuws zijn begripsomschrijvingen gemaakt. Hieronder worden deze definities weergegeven en uitgelegd hoe ze tot stand zijn gekomen.

5.2.2.1 Definities openingszinnen

Zoals reeds gezegd bestaat er veel onduidelijkheid over met wat voor soort zin een radionieuwsbericht kan beginnen. Alleen over wat onder een summary lead wordt verstaan, bestaat eenduidigheid. Zowel de adviesliteratuur als de redacteurs als de stijlboeken geven aan dat een summary lead een korte, complete nieuwswzin is. Het belangrijkste nieuws wordt zonder omhaal samengevat. De luisteraar moet antwoord krijgen op een aantal w-vragen en/of h-vraag. Niet al deze vragen hoeven beantwoord te worden, omdat dat te veel details oplevert. Eén geïnterviewde voegde hieraan toe dat na de zin met het belangrijkste nieuws in principe de radio uitgezet kan worden. De rest is namelijk de uitwerking van het nieuws. Naar aanleiding hiervan is de volgende definitie opgesteld:

Summary lead:

1. Een summary lead is een korte, complete zin waarin het belangrijkste nieuwsfeit zonder omhaal wordt samengevat. De lead bevat de essentie van het verhaal; het liefst worden twee of meer w-vragen en h-vraag beantwoord.
2. In de summary lead is het belangrijkste nieuws verteld. De rest van het bericht is detailuitwerking.

Van Schaardenburg (2005) oppert vervolgens dat bij inhoudelijk ingewikkelde berichten ook begonnen kan worden met een teaser. Onder een teaser wordt dan een indikking van het nieuws verstaan. Deze indikking roept vragen op waardoor de luisteraar meer informatie wil horen. Deze beschrijving is globaal en biedt nauwelijks handvatten. Van Berkel (2008) had in haar onderzoek dan ook moeite om een teaser te definiëren. Want is een teaser een zin met een invulrelatie, een samenvatting van de eerste zin én indikking van het nieuws ineen? Of bevat een teaser één van deze elementen?

Daarentegen wordt teaser vaak als overkoepelende term gebruikt om iets aan te duiden dat de nieuwsgierigheid prikkelt ("Van Dale Online Basiswoordenboek", 2010). Ook de geïnterviewden trekken het begrip 'teaser' breder. Zij verstaan hier verschillende zinnen onder waar geen duidelijke definitie aan verbonden is. Zo stellen verscheidene redacteurs dat een bericht kan beginnen met een

ankeiler: een korte, doorgaans elliptische, attentiezin met het belangrijkste nieuws die de luisteraar aanspoort om verder te luisteren. Asbreuk en de Moor (2007) en Roovers en Roovers (2005) geven een meer algemene begripsomschrijving van een ankeiler, namelijk korte, nieuwsgierig makende zinnestelsels die verleiden om verder te lezen/luisteren omdat het onderwerp nader in het bericht wordt uitgewerkt. Wat nog meer onder teaser wordt geschaard, is een aanloopzin waarmee het nieuws op frivole wijze wordt geïntroduceerd zonder dat het nieuws aan bod komt. Daarbij staat in het stijlboek van de NOS dat een bericht ook kan openen met een algemeen inleidende zin waarmee het onderwerp feitelijk wordt ingeleid. Er wordt verteld dat er 'iets' gebeurd is, maar niet exact 'wat'. Dit leidt ertoe dat de nieuwsgierigheid van de luisteraar wordt aangewakkerd waardoor een algemeen inleidende zin ook als een teaser kan worden gezien.

Aangezien datgene dat Van Schaardenburg (2005) onder teaser verstaat enige verwantschap vertoont met de ankeiler, en meer passend is om als overkoepelende term te gebruiken, is ervoor gekozen om voor deze term geen aparte definitie op te stellen. Dit leidt ertoe dat er drie definities zijn opgesteld voor ankeiler, aanloopzin en algemeen inleidende zin. Deze definities zijn deels op basis van intuïtie vastgesteld, omdat de geïnterviewden niet exact konden aangeven wat zij eronder verstaan:

Ankeiler:

1. Een zeer korte, doorgaans elliptische, zin, die uit slechts enkele woorden bestaat en prikkelt om verder te luisteren. Het kondigt het nieuws aan door bijvoorbeeld de belangrijkste feiten in te dikken of aan te geven wat het onderwerp is.

Aanloopzin:

1. Een grammaticaal complete zin die het onderwerp van het radionieuwsbericht neerzet. Het onderwerp van het nieuwsbericht wordt op luchtige wijze geïntroduceerd waarbij het echte nieuws nog niet wordt genoemd. Dit komt later aan de orde.

Algemeen inleidende zin:

1. Een algemeen inleidende zin is een zin die het onderwerp op een feitelijk manier introduceert.
2. Er wordt verteld dat er iets aan de hand is, maar niet wat er exact gaande is. Belangrijke vragen worden onbeantwoord gelaten.

Een ander type openingszin die onder de overkoepelende term teaser valt, is een retorische vraag. Hilliard (1976) gaf aan dat berichten met een retorische vraag kunnen beginnen om de aandacht op de inhoud van het bericht te vestigen. Hoewel de verwachting is dat een radionieuwsbericht niet of nauwelijks met een retorische vraag zal openen, omdat journalisten niet positief tegenover het gebruik van dit stijlmiddel staan, is toch besloten een definitie op te stellen aan de hand van Ahluwalia en Burnkrant (2004):

Retorische vraag:

1. Een retorische vraag is een vraag waarin het antwoord impliciet besloten ligt. Er wordt geen antwoord op de vraag verwacht.

5.2.2.2 Definities type nieuws

Nu definities zijn opgesteld voor de openingszinnen waarmee een radionieuwsbericht kan beginnen, is de volgende stap om het nieuws in categorieën in te delen. Uit de interviews kwam namelijk naar

voren dat het soort nieuws van invloed kan zijn op welke manier een redacteur het bericht begint. Hierbij maakten de redacteuren onderscheid tussen twee soorten nieuws: 'hard' en 'zacht' nieuws.

In de wetenschappelijke literatuur wordt hard nieuws op verschillende manieren gedefinieerd en gekarakteriseerd. Limor en Mann (1997; in Lehman-Wilzig & Seletsky, 2010) menen dat het vooral betrekking heeft op politiek (binnenland en buitenland), economie en sociale onderwerpen. Hard nieuws vereist onmiddellijke verslaggeving vanwege zijn belangrijkheid en korte levensduur. Vervolgverhalen zullen namelijk snel volgen. Zij beargumenteren dat zacht nieuws weinig tot geen intrinsieke sociale of persoonlijke gewichtigheid heeft waardoor het op elk moment kan worden gemeld. Smith (1985; in Lehman-Wilzig & Seletsky, 2010) benadert het op een iets andere manier. Hij stelt dat hard nieuws voor een significante periode relevant en nieuwswaardig blijft. Tuchmans oorspronkelijke focus (1978; in Biltreyst en Peeren, 2003) was op de essentie van het nieuws: hard nieuws geeft gelegenheid tot commentaar en analyses, terwijl zacht nieuws betrekking heeft op roddels, lokale schandalen, 'human interest'-verhalen en onderwerpen over het alledaagse leven. Volgens Tuchman staat vooral de notie belangrijkheid centraal in deze dichotomie. Hij geeft aan dat het bij hard nieuws uiteindelijk over belangrijke zaken gaat, en bij zacht nieuws over interessante dingen. Naar aanleiding hiervan meent hij dat berichten over weer, sport en herdenkingen als zacht nieuws bestempeld moeten worden.

Whetmore (1987; in Lehman-Wilzig & Seletsky, 2010) benadrukt het feitelijke karakter van hard nieuws in vergelijking met het subjectieve, gekleurde karakter van zacht nieuws. Ook Kussendrager en Van der Lugt (2007) geven dit aan. Volgens hen wordt hard nieuws vanwege de betekenis vermeld. De betreffende gebeurtenis wordt geselecteerd vanwege de afwijking, de omvang en de impact ervan. Het heeft betrekking op nieuwsfeiten die 'mensen moeten weten om bij te blijven' (good to know én need to know). Zacht nieuws is gericht op de interesse van de lezer. Consumptie hiervan leidt direct tot vertedering, verbazing, verwondering of een glimlach (nice to know).

Desalniettemin meent Baum (2002) dat het lastig is om aan dit onderscheid vast te houden, omdat in toenemende mate de grenzen tussen deze twee soorten nieuws vervagen. Hij meent dan ook het volgende: "the difference between soft en hard news is one of a degree rather than a kind". Hard en zacht nieuws staan dus aan het uiteinde van een continuüm waarbinnen allerlei gradaties zijn. Lehman-Wilzig & Seletsky (2010) sluiten zich hierbij aan en stellen dat berichten zich ook in het schemergebied tussen hard en zacht nieuws kunnen bevinden. Als voorbeeld hiervan geven zij de oprichting van een internetsite om mensen met een geestesziekte te helpen en te informeren. Omwille hiervan hebben zij een derde tussenliggende categorie in het leven geroepen: 'algemeen' nieuws.

Naast de driedeling 'zacht', 'algemeen' en 'hard' nieuws, wordt ook nog een andere nieuwsindeling gehanteerd: 'zacht', 'hard' en 'spot' nieuws. Kaashoek en Simons (1991) gebruiken de laatste categorie om daarin gebeurtenissen of nieuwsfeiten onder te brengen die zich plotseling onaangekondigd voordoen en van grote importantie zijn voor het grootste deel van het publiek. Hierbij moet worden gedacht aan epidemieën, natuurrampen en terroristische acties. Uce, Schueremans en De Swert (2006) maken ook de driedeling waarbij ze de term spot nieuws vervangen voor 'sensationeel nieuws'.

In tegenstelling tot onder andere Kaashoek en Simons (1991) is voor dit corpusonderzoek de tweedeling hard en zacht nieuws aangehouden. Hierbij is spot nieuws ondergebracht bij de categorie hard nieuws, omdat spot nieuws in feite een subcategorie van hard nieuws is. Dit type nieuws behoeft immers net als hard nieuws onmiddellijke verslaggeving vanwege de impact die het heeft. Daarnaast is wegens statistische redenen gekozen om van spot nieuws geen aparte categorie te maken. Het is namelijk aannemelijk dat relatief weinig nieuwsberichten epidemieën, natuurrampen en/of terroristische aanslagen als onderwerp zullen hebben waardoor de 'power' van de categorie onvoldoende is om er inhoudelijke uitspraken over te doen. Gebaseerd op bovenstaande literatuur zijn daarom de volgende definities opgesteld:

Zacht nieuws:

1. 'Light' of 'spicy' nieuws dat niet meteen of helemaal niet hoeft te worden vermeld. Het gaat om nieuws over beroemdheden, man-bijt-hond-achtige items (human interest). De consumptie hiervan leidt doorgaans tot verbazing, verwondering, vertedering of een glimlach.
2. 'Light' nieuws dat meteen moet worden gemeld, niet vanwege de intrinsieke importantie, maar vanwege de grote publieke interesse (dood of arrestatie van een beroemdheid) of professionele redenen (exclusieve scoop).

Hard nieuws:

1. Belangrijk nieuws, met name op het gebied van politiek, maatschappij, economie of het milieu, dat zo spoedig mogelijk gemeld moet worden vanwege de invloed ervan op het publiek en de omringende wereld.
2. Nieuwe bevindingen, ontdekkingen of een rapport met betrekking tot een lopend verhaal dat van groot belang is voor het publiek en/of het milieu.
3. Significant nieuws op regionaal vlak. Het bevat een good to know- en need to know-component.
4. Significant nieuws op nationaal vlak. Het bevat een good to know- en need to know-component.
5. Significant nieuws op internationaal vlak. Het bevat een good to know- en need to know-component.
6. Een belangrijke, onverwachte gebeurtenis die van grote importantie is voor het grootste deel van het publiek en/of milieu (bijvoorbeeld epidemie, natuurramp en terroristische aanslag).

Overigens moet nog wel een opmerking worden geplaatst over de opgestelde definities. Vanuit welk perspectief, bijvoorbeeld nieuwsdienst of willekeurige Nederlander, wordt geredeneerd kan van invloed zijn bij het coderen van hard of zacht nieuws. Een willekeurig persoon zal namelijk een beslissing van de PvdA Flevoland om de Oostvaarderswold te behouden niet als hard nieuws aanduiden, terwijl dit voor Omroep Flevoland wel zeer belangrijk nieuws is. Om deze reden is punt drie aan de definitie van hard nieuws toegevoegd. Zodoende kan bij de bepaling van het type nieuws vanuit het perspectief van de nieuwsredactie gekeken worden waardoor recht wordt gedaan aan het feit dat het corpus bestaat uit berichten van zowel nationaal als regionaal georiënteerde nieuwsredacties.

5.2.3 Aanpassing operationele definities

Om te zien of de definities voldeden om openingszinnen en nieuws in categorieën in te delen, is het allereerst uitgeprobeerd op een deelcorpus. Dit deelcorpus bestond uit twee willekeurige berichten van elke redacteur, wat dus neerkomt op een corpus van in totaal 30 berichten. Wat betreft de

openingszinnen leverden de definities een goede codering op. Dit was vooral te danken aan het feit dat 28 berichten met een duidelijke summary lead openden. Aan alle gestelde eisen werd voldaan. Eén zin was overduidelijk een ankeiler en één een aanloopzin. Vervolgens is ook geprobeerd om de verschillende soorten openingszinnen in het gehele corpus radionieuwsberichten aan te duiden. Hierbij kwamen een aantal problemen aan de orde waardoor aanpassing van de gebruikte definities gewenst was, of zelfs nieuwe definities moesten worden toegevoegd.

Wat betreft de verdeling in hard en zacht nieuws deden zich in het deelcorpus en gehele corpus geen grootscheepse problemen voor. De definities hielden goed stand waardoor ze ook zijn behouden.

5.2.3.1 Summary lead

Allereerst bleek bij de analyse van het gehele corpus dat er gevoelsmatig een verschil tussen summary leads was. Vergelijk bijvoorbeeld de twee onderstaande zinnen:

25. In de Sudanese regio Darfur is een ontvoerde medewerker van het Internationale Rode Kruis na vijf maanden vrijgelaten [bericht 171, Wereldomroep].
26. De Indonesische ambassadeur Habibie komt terug op uitspraken die hij vanochtend deed in het Financieel Dagblad[bericht 69, BNR].

In tegenstelling tot zin 26 geeft zin 25 exact aan wat er aan de hand is. De zin geeft volledige informatie. Hierdoor kan zonder enige moeite de rest van het bericht achterwege blijven: de hoofdboodschap is gegeven. Maar bij zin 26 is dit niet helemaal het geval. Deze zin geeft wel de essentie van het bericht weer, maar het levert niet alle informatie op waar het de luisteraar om te doen is. Waar zin 25 enkel een verdiepende vervolgvraag (waarom?) oproept, leidt zin 26 tot twee vragen: waarom komt Habibie op zijn uitspraken terug en om welke uitspraken gaat het hier?

Naar aanleiding van Pander Maat (2002) moet worden gesteld dat deze eerste zin een invulelement bevat, dat wil zeggen een woord of woordgroep die de vraag oproept: 'Welke X zijn/is dat?'. Hierbij geeft Pander Maat (2002) aan dat invulelementen vaak worden aangeduid met abstracte substantieven. Voorbeelden daarvan zijn woorden als 'soort', 'gevolg', 'probleem', 'reactie' en dergelijke. Niet alle invulelementen hebben echter de vorm van een zelfstandig naamwoord. Soms schuilt het invulelement in het gezegde en moet de invulvraag aan de hele uitspraak worden opgehangen. Dit leidt dan meestal tot de vraag: 'In welk opzicht [gezegde]?'. Een uiting met een invulelement duidt Pander Maat aan als een thema-aanduidende zin. Overigens zou een summary lead met invulelement kunnen worden gezien als een manier van stuwend schrijven. Flesch (1949; in Van Dijk, 2010) verstaat onder stuwend schrijven het oproepen van een (denkbeeldige) vraag bij de lezer/luisteraar en het beantwoorden van deze vraag in de volgende zin. Hij geeft aan dat stuwend geschreven zinsovergangen tot stand kunnen komen door woorden oningevuld te laten. Deze manier van schrijven kan een tekst begrijpelijker of spannender maken. Op basis van bovenstaande informatie is de volgende definitie toegevoegd:

Summary lead met invulelement:

1. Een summary lead met invulelement is een complete zin waarin het belangrijkste nieuwsfeit zonder omhaal wordt samengevat. Het bevat de essentie van het verhaal; het liefst worden twee of meer w-vragen en h-vraag beantwoord.
2. De lead bevat een invulelement oftewel een abstract substantief die de vraag 'Welke X zijn/is dat?' of een afgeleide daarvan oproept.

Maar hiermee zijn niet alle problemen met betrekking tot het benoemen van een summary lead opgelost. In een aantal gevallen bleek namelijk dat de summary lead verschillende gebeurtenissen onder een noemer (abstract of concreet substantief) bracht. Dit kan geïllustreerd worden aan de hand van onderstaand voorbeeld waarbij de zware sneeuwval en harde wind in Stiermarken, de grote hoeveelheid sneeuw in Salzburg en de treinvertraging in Vorarlberg door de extreme wind gereduceerd zijn tot een zin die al deze voorvallen omvat:

27. Grote delen van Oostenrijk hebben te kampen met streng winterweer. Met name de deelstaat Stiermarken is getroffen. Zware sneeuwval en winden met orkaankracht hebben talrijke ongevallen en schade veroorzaakt. In sommige regio's viel de stroom uit. Bij een meetpost bij Salzburg werd afgelopen nacht 40 centimeter sneeuwval gemeten. Dat is de grootste hoeveelheid in dit jaargetijde in een kwart eeuw. In de deelstaat Vorarlberg waren er treinvertragingen, omdat omgewaaide bomen op meerdere plekken het spoor blokkeerden. Volgens meteorologen houdt het winterweer in Oostenrijke voorlopig aan. De sneeuwgrens in het Alpenland ligt nu op 300 meter [bericht 160, Wereldomroep].

Hoewel een lead van een krantennieuwsbericht qua lengte verschilt van een lead in een radionieuwsbericht, namelijk één alinea versus één zin, bestaan er wat betreft soorten beginmogelijkheden toch overeenkomsten. Kussendrager en Van der Lugt (2007) geven namelijk aan dat bij krantennieuwsberichten waarbij verschillende nieuwsfeiten onder één noemer worden gebracht, de term samenvattende (vertaling: summary) lead wordt gebruikt. Om verwarring te voorkomen zal een openingszin waarin afzonderlijke nieuwsfeiten tot één zin wordt gereduceerd, worden aangeduid met overkoepelend lead:

Overkoepelende lead:

1. Een zin waarin verschillende nieuwsfeiten onder één noemer worden gebracht. Deze noemer kan een invulelement zijn. Het is een extreme vorm van een summary lead.

5.2.3.2 Overige zinnen

In eerste instantie was een aanloopzin gedefinieerd als een zin waarbij het onderwerp op een luchtige manier wordt geïntroduceerd. Deze definitie hield geen stand, omdat 'luchtige manier' te subjectief is. Naar aanleiding hiervan is aansluiting gezocht bij wat Kussendrager en Van der Lugt (2007) bij krantennieuwsberichten verstaan onder een slagzinlead. Zij zeggen hierover het volgende: "Bij een slagzinlead begint het bericht niet met een nieuwsfeit, maar met een constatering van de schrijver op basis van dat feit. Een goede slagzin trekt meteen de aandacht van de lezer". Als voorbeeld hiervan geven zij het volgende begin:

28. Bewoners van Overvecht kunnen weer rustig slapen. De politie heeft gisteren een man opgepakt, die heeft bekend de afgelopen weken in diverse portieken brand te hebben gesticht.

Datgene wat Kussendrager en Van der Lugt (2007) onder een slagzinlead scharen, blijkt ook van toepassing op een aantal beginzinnen uit het corpus van radionieuwsberichten, zoals onderstaande voorbeelden laten zien.

29. Bij de alarmcentrale van de ANWB is goed te merken dat het vakantie seizoen is begonnen [bericht 29, NOS].
30. Het is er de temperatuur niet naar, maar de Fietsersbond in Utrecht bereidt zich vast voor op de kou in de winter [bericht 272, RTV Utrecht].

In al deze openingszinnen zit een interpretatie van de schrijver. In voorbeeld 29 is het interpretatieve element 'goed' en bij voorbeeld 30 gaat het om 'het is er de temperatuur niet naar' waardoor deze voorbeelden als aanloopzin gecategoriseerd zijn. Bij het analyseren van het corpus is dan ook de volgende definitie gebruikt:

Aanloopzin:

1. Een aanloopzin vertoont verwantschap met de slagzinlead voor krantennieuwsberichten. Er wordt namelijk begonnen met een constatering van de schrijver op basis van een feit. De interpretatie van de schrijver klinkt door. Hierdoor wordt de aandacht getrokken om verder te luisteren naar het daadwerkelijk nieuwsfeit dat later in het bericht aan bod komt.

Met de toevoeging van een summary lead met een invulelement is de definitie van algemeen inleidende zin veranderd. Waar in eerste instantie een zin als 'Een aannemer uit Tilburg heeft in de Klimop-zaak een schikking getroffen met justitie' tot een algemeen inleidende zin werd gerekend omdat het onderwerp op een feitelijke manier werd geïntroduceerd zonder te vertellen wat er exact aan de hand was, blijkt dit niet meer op te gaan. 'Schikking' blijkt namelijk een invulelement te zijn. Desalniettemin zijn er voldoende inleidende zinnen in het corpus waar te nemen. Het betreft bijvoorbeeld de volgende:

31. Vanavond is de islamitische vastenmaand afgelopen en dat wordt gevierd met het Suikerfeest. Op de Dam in Amsterdam worden honderden moslims verwacht bij een festival [bericht 192, ANP].

De eerste zin van dit bericht vormt niet het nieuws, want ieder jaar wordt de ramadan afgesloten met het Suikerfeest. Het dient dan ook als verklaring voor het feit dat op de Dam honderden moslims worden verwacht bij een festival. In het licht hiervan is de eerste zin dus een algemene inleiding voor het nieuwsfeit in daaropvolgende zin. Om algemeen inleidende zinnen te coderen is de volgende afbakening gebruikt:

Algemeen inleidende zin:

1. Een algemeen inleidende zin is een zin die het onderwerp op een feitelijke manier introduceert. Er klinkt geen interpretatie door.
2. Een inleidende zin bevat helemaal geen nieuws of vertelt dat er iets aan de hand is, maar niet exact wat er gaande is. Hiervoor wordt geen gebruik gemaakt van een invulelement.

In tegenstelling tot de voorgaande definities om beginzinnen te onderscheiden, voldeed de definitie om ankeilers te benoemen grotendeels. Dit kwam voornamelijk door het criterium dat een ankeiler een elliptische zin kan zijn. Echter, niet alle ankeilers brengen dezelfde type informatie over. Of anders

gezegd, er kan een tweedeling worden gemaakt in type ankeilers: sommigen leiden een onderwerp in, terwijl anderen meer een indikking van het nieuws zijn. Vergelijk onderstaande ankeilers:

32. En dan nog even een medianieuwtje [bericht 349, NOS Headlines]
33. Nieuws uit autoland [bericht 350, NOS Headlines]
34. 6 jaar cel: dat is de strafeis tegen Ina Post [bericht 62, BNR]
35. Zes jaar cel en tbs [bericht 259, RTV Utrecht]

De eerste twee ankeilers kunnen als verkorte algemeen inleidende zinnen worden beschouwd, terwijl de laatste twee ankeilers meteen met het belangrijkste nieuws in huis vallen. Zij vertonen dan ook gelijkenis met wat Van Schaardenburg (2005) onder teaser verstaat: een indikking van het nieuws die de aandacht moet trekken. Ook sluiten de laatste drie openingszinnen meer aan bij wat de geïnterviewden onder ankeiler beschouwen. Vanwege dit onderscheid is besloten om de volgende nieuwe definitie op te stellen waardoor zin 32 en 33 tot algemeen inleidende zinnen gerekend worden en zin 34 en 35 tot ankeilers:

Ankeiler:

1. Een elliptische zin die het nieuws kernachtig samenvat en uitnodigt om verder te luisteren. Het prikkelt de nieuwsgierigheid.

Het corpus bevatte een aantal radionieuwsberichten waarin het gaat over aanslagen waarbij doden en/of gewonden zijn gevallen. In dat geval is niet het belangrijkste nieuws dat er een aanslag gepleegd is, maar wat die aanslag heeft aangericht. Desondanks openen veel van dit soort nieuwsberichten met het ondergeschikte nieuws (voorbeeld 36 en 37), terwijl ook de mogelijkheid bestaat om de aanslag en de gevolgen daarvan in één zin te verenigen (voorbeeld 38):

36. Voor de derde keer in een week is in Irak een aanslag gepleegd op sjiitische pelgrims. Vandaag/Vrijdag werden meer dan veertig mensen gedood door aanslagen in de heilige stad [bericht 151, Wereldomroep].
37. Op een spoorlijn in de buurt van Sint Petersburg is een bom ontploft. Daarbij is een machinist van de diensttrein van de Russische spoorwegen gewond geraakt [bericht 163, Wereldomroep].
38. In Pakistan zijn bijna veertig doden gevallen bij aanslagen in de steden Lahore en Kohat [bericht 161, Wereldomroep].

Maar hoe moeten de openingszinnen in voorbeeld 36 en 37 worden gedefinieerd? Aangezien ze wel nieuws bevatten, kunnen ze niet tot de algemeen inleidende zinnen gerekend worden. Maar omdat essentiële informatie ontbreekt, is er ook geen sprake van een summary lead. Ook wordt er niet voldaan aan de criteria voor summary lead met invulelement, overkoepelende lead, aanloopzin en ankeiler. Gevoelsmatig lijkt het op een soort voorbereidende attentiezin: de aandacht van de luisteraar wordt eerst getrokken door kort neer te zetten wat de oorzaak is van het nieuws dat in de tweede zin volgt. Dit is ook als definitie gebruikt bij de verdere analyse:

Vorbereidende attentiezin:

1. Een inleidende zin waarin nieuws staat dat ondergeschikt is aan het belangrijkste nieuws. Het ondergeschikte nieuws moet de aandacht van de luisteraar trekken zodat hij wordt voorbereid op het belangrijkste nieuwsfeit.

2. De eerste zin en tweede zin staan met elkaar in verband, oftewel het nieuws moet in het licht van de eerste zin worden gezien.

5.2.4 Beslismethode

5.2.4.1 Openingszinnen

De verbeterde en toegevoegde definities werken over het algemeen goed bij het coderen van de soorten beginzinnen. Alleen de categorie retorische vraag bleek niet relevant te zijn. Geen enkel bericht begon op deze manier, waardoor deze categorie is komen te vervallen. Het advies van Hilliard (1976) om met een retorische vraag te beginnen komt namelijk in de praktijk niet voor. Ter volledigheid zullen hieronder de overige gebruikte categorieën worden herhaald en worden voorzien van een representatief voorbeeld:

Summary lead:

1. Een summary lead is een korte, complete zin waarin het belangrijkste nieuwsfeit zonder omhaal wordt samengevat. Het bevat de essentie van het verhaal; het liefst worden twee of meer w-vragen en h-vraag beantwoord.
2. In principe kan na de summary lead de radio uitgezet worden, omdat het belangrijkste nieuws verteld is. De rest van het bericht is detailuitwerking.

Voorbeeld:

39. Op de A7 bij Avenhorn is vanochtend een 50-jarige automobilist om het leven gekomen toen hij werd achtervolgd door de politie [bericht 60, BNR].

Summary lead met invulelement:

1. Een summary lead met invulelement is een complete zin waarin het belangrijkste nieuwsfeit zonder omhaal wordt samengevat. Het bevat de essentie van het verhaal; het liefst worden twee of meer w-vragen en h-vraag beantwoord.
2. De lead bevat een invulelement oftewel een abstract substantief die de vraag 'Welke X zijn/is dat?' of een afgeleide daarvan oproept.

Voorbeeld:

40. De gezamenlijke tbs-klinieken hebben afspraken gemaakt om het verlofsysteem van tbs'ers veiliger te maken [bericht 262, RTV Utrecht].

Overkoepelende lead:

1. Een zin waarin verschillende nieuwsfeiten onder één noemer worden gebracht. Deze noemer kan een invulelement zijn. Het is een extreme vorm van een summary lead.

Voorbeeld:

41. Hevige sneeuwval heeft in Oost-Europa voor veel overlast gezorgd, met name in Bulgarije en Roemenië [bericht 127, Wereldomroep].

Aanloopzin:

1. Een aanloopzin vertoont verwantschap met de slagzinlead voor krantennieuwsberichten. Er wordt namelijk begonnen met een constatering van de schrijver op basis van een feit. De interpretatie van de schrijver klinkt door. Hierdoor wordt de aandacht getrokken om verder te luisteren naar het daadwerkelijk nieuwsfeit dat later in het bericht aan bod komt.

Voorbeeld:

42. Als je een pakketje uit Jemen wilt krijgen, dan wordt dat erg lastig [bericht 355, NOS Headlines].

Algemeen inleidende zin:

1. Een algemeen inleidende zin is een zin die het onderwerp op een feitelijke manier introduceert. Er klinkt geen interpretatie door.

2. Een inleidende zin bevat helemaal geen nieuws of vertelt dat er iets aan de hand is, maar niet exact wat er gaande is. Hiervoor wordt geen gebruik gemaakt van een invulelement.

Voorbeeld:

43. 1 wedstrijd in de eredivisie gisteravond. [bericht 363, NOS Headlines].

Ankeiler:

1. Een elliptische zin die het nieuws kernachtig samenvat en uitnodigt om verder te luisteren. Het prikkelt de nieuwsgierigheid.

Voorbeeld:

44. Massa-ontslag bij BMC in Amersfoort [bericht 289, RTV Utrecht].

Voorbereidende attentiezin:

1. Een inleidende zin waarin nieuws staat dat ondergeschikt is aan het belangrijkste nieuws. Het ondergeschikte nieuws moet de aandacht van de luisteraar trekken zodat hij wordt voorbereid op het belangrijkste nieuwsfeit.
2. De eerste zin en tweede zin staan met elkaar in verband, oftewel het nieuws moet in het licht van de eerste zin worden gezien.

Voorbeeld:

45. Opnieuw zijn in Pakistan aanvallen gepleegd op NAVO-bevoorradingstrucks [bericht 244, Novum].

Hoewel deze definities over het algemeen goed werken, blijven er twijfelgevallen bestaan bij het coderen. Dit komt vooral doordat het bij sommige berichten lastig is om exact te bepalen wat het nieuws is, omdat het bijbehorende persbericht ontbreekt of omdat onbekend is wat eerder over een het onderwerp gemeld is. Dit laatste gaat ook op voor onderstaande berichten waarin soortgelijke informatie staat, maar die verschillend beginnen:

46. Zeker tweeduizend Joodse kolonisten zijn gisteravond de Westelijk Jordaanoever ingetrokken om daar te bouwen. In het gebied is gisteravond de bouwstop afgelopen. Direct daarna riep de Israëlische premier Netanyahu de Palestijnen op, om desondanks de vredesgesprekken voort te zetten. Zodadelijk meer hierover [bericht 72, BNR]
47. De Israëlische premier Netanyahu heeft de Palestijnen opgeroepen om de vredesgesprekken met Israël voort te zetten, ondanks het aflopen van de bouwstop op de Westelijke Jordaanoever. De bouwstop liep gisteravond af, na tien maanden. Veel kolonisten willen nu meteen gaan beginnen met het bouwen van nieuwe huizen. De Palestijnse president Abbas heeft nog geprobeerd de bouwstop te laten verlengen [bericht 73, BNR].

Indien in een eerdere radio-uitzending is gemeld dat de bouwstop in de Westelijke Jordaanoever is opgeheven, dan heeft de schrijver meerdere invalshoeken om het bericht te beginnen: bijvoorbeeld welke gevolgen het heeft voor de inwoners of welke gevolgen het heeft voor de vredesonderhandelingen. Wat het belangrijkste en nieuwswaardigst is, is subjectief. Beide openingszinnen voldoen aan de eisen van een summary lead waardoor ze beide zo zijn gedefinieerd.

De keuze voor een bepaalde invalshoek in een radionieuwsbericht leidt vaker tot twijfel. Zo kan bijvoorbeeld de nadruk worden gelegd op de gevolgen van een bepaalde gebeurtenis in plaats van op de gebeurtenis zelf. Kijk bijvoorbeeld naar onderstaande berichten:

48. Doven en slechthorenden kunnen vanaf maart volgend jaar overal en altijd 112 bereiken. Het Korps Landelijke Politiediensten heeft speciale software ontwikkeld voor mobiele telefoons waarmee doven met een agent in de meldkamer teksten kunnen uitwisselen. [bericht 1, NOS].
49. PSV-voetballer Jonathan Reis heeft zijn rijbewijs moeten inleveren. Bij een alcoholcontrole bleek hij drie keer zoveel te hebben gedronken als is toegestaan. Reis werd afgelopen winter bij PSV ontslagen wegens cocaïnegebruik. In juli keerde hij terug nadat hij was afgekickt. PSV wil nog niet vooruitlopen op mogelijke nieuwe sancties tegen Reis [bericht 66, BNR].

Bij voorbeeld 48 is de invalshoek van de burger gekozen, namelijk wat betekent de ontwikkeling van speciale software voor hen. Het nieuws is direct naar de luisteraar vertaald. Hierbij blijft echter wel in het ongewisse op welke manier doven en slechthorenden altijd en overal 112 kunnen bereiken. Hetzelfde geldt voor voorbeeld 49. Met deze openingzin is ervoor gekozen om de nadruk te leggen op de gevolgen van de overtreding van PSV-voetballer Reis, terwijl ook gekozen had kunnen worden om eerst het vergrijp te vermelden. Zowel bij voorbeeld 48 als 49 lijkt de perspectiefkeuze vooral ingegeven om de attentiewaarde van het bericht te vergroten. Gevoelsmatig wil de luisteraar meer informatie. Zodra hij dan ook de tweede zin heeft gehoord, is de hoofdboodschap van het bericht compleet. Om deze redenen is dan ook de openingzin van 48 en 49 aangeduid als voorbereidende attentiezin. Dezelfde overwegingen zijn van toepassing op bericht 16, 198 en 341 uit het corpus.

Andere problematiek betreft de afbakening van een zin: want wat moet exact onder een zin verstaan worden? Dit probleem illustreert zich goed aan de hand van de volgende twee voorbeelden:

50. De Ronde van Spanje heeft een onverwachte wending genomen: de klassementsleider, de Spanjaard Igor Anton is gevallen en heeft de wedstrijd verlaten [bericht 186, ANP].
51. Het was vandaag vogelteldag en de vogel die het meest in ons land is gezien, is de spreeuw [bericht 205, ANP].

Bij de analyse van bij de voorbeelden is zinsintonatie als uitgangspunt genomen. In voorbeeld 50 is datgene na de dubbele punt een toelichting op het feit dat de Ronde van Spanje een onverwachte wending heeft genomen. De dubbele punt fungeert hierbij als rustpunt in de zin. Waar een dubbele punt staat, bouwt een nieuwslezer een pauze in. Dit kunnen luisteraars interpreteren als een punt. Aangezien een dubbele punt als punt kan worden gelezen, is besloten om bij voorbeeld 50 datgene dat daarvoor staat als aparte zin op te vatten. Hetzelfde geldt voor bericht 62 uit het corpus.

Voorbeeld 51 bevat twee hoofdzinnen die nevensgeschikt zijn door het voegwoord *en*. De eerste hoofdzin kan als algemeen inleidend worden beschouwd, terwijl de tweede hoofdzin het belangrijkste nieuws bevat. In vergelijking met voorbeeld 50 vormt *en* geen rustmoment in de zin. Volgens de Algemene Spraakkunst (1987) brengt *en* een 'geruisloze' verbinding tussen zinnen of delen van een zin tot stand. Er is geen sprake van een pauze. Omwille hiervan is er voor gekozen om bovenstaande zin als een geheel op te vatten waardoor het als summary lead gecodeerd is.

Een ander probleem bij het analyseren van het corpus is dat op sommige openingzinnen meerdere definities van toepassing lijken te zijn. Dit is bijvoorbeeld het geval bij bovenstaand voorbeeld 50 en de volgende beginzin:

52. De Nederlandse bootontwerper Peter van Oossanen heeft voor opschudding gezorgd in Australië [bericht 120, Wereldomroep].

In het woord 'opshudding' ligt een interpretatie van de redacteur; het is een constatering. Naar aanleiding hiervan zou het gedefinieerd kunnen worden als aanloopzin. Maar 'opshudding' is ook een invulelement. Luisteraars willen namelijk weten in welke opzicht de Nederlandse bootontwerper Peter van Oossanen voor commotie heeft gezorgd. De definitie van summary lead met invulelement lijkt daarom ook van toepassing op deze openingszin. Uiteindelijk is besloten om deze zin onder te brengen in de categorie aanloopzin. In tegenstelling tot bericht 69 over de Indonesische ambassadeur die zijn uitspraken terugnam, roepen voorbeeld 50 en 52 geen andere prangende vragen op dan wat die onverwachte wending en opshudding inhoudt.

Twee definities die soms ook door elkaar lijken te lopen zijn de overkoepelende lead en de algemeen inleidende zin. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het bericht waarin de eerste ministers van het nieuwe kabinet worden bekend gemaakt:

53. De eerste ministers van de nieuwe Nederlandse regering zijn bekend. Henk Kamp komt op Sociale zaken, Piet Hein Donner op Binnenlandse Zaken en Melanie Schultz krijgt infrastructuur en milieu. Ook oud-informateur Opstelten wordt minister, de VVD'er komt op Veiligheid en Justitie [bericht 249, Novum].

Aan de ene kant wordt het onderwerp op een feitelijk manier geïntroduceerd, maar aan de andere kant worden meerdere nieuwsfeiten gereduceerd tot één zin. Desalniettemin is ervoor gekozen om deze openingszin te definiëren als algemeen inleidende zin. Waar bericht 160 over het strenge winterweer in Oostenrijk verschillende ongelukken als gevolg van het winterweer behandelt, lopen de nieuwsfeiten uit bericht 249 afkomstig namelijk nauwelijks uiteen.

Tot slot bevatte het corpus een aantal openingszinnen dat aan geen van de definities voldeed. Het ging bijvoorbeeld om de volgende zinnen:

54. Je denkt flink wat geld te vangen voor je twee I-phones, maar in plaats van geld, krijg je een pistool in je gezicht. Het overkwam een jongen van 28 gisteravond in Tilburg [bericht 364, NOS Headlines].
55. Het kabinet van CDA en VVD met gedoogsteun van de PVV wordt steeds een rechts kabinet genoemd, maar volgens CDA-leider Verhagen is dat niet waar. Het CDA is een middenpartij dus een kabinet het CDA kan geen rechts kabinet heten, zei hij in Den Haag [bericht 182, ANP].
56. "We wachten af wat onze leden d'r van vinden." D'as de conclusie van bijna 16 uur koortsachtig overleg binnen de Kamerfractie van het CDA in een hotel in Den Haag [bericht 338, NOS Headlines].

Voorbeeld 56 is een citaat, maar hoe voorbeeld 54 en 55 moeten worden gecodeerd is onduidelijk. Al deze voorbeelden zijn onder gebracht in de restcategorie 'overige'.

5.2.4.2 Soorten nieuws

De definities om de berichten in verschillende nieuwstypen in te delen, leverden over het algemeen een goede categorisatie op. Bij deze categorisatie werd gewerkt vanuit het perspectief van de nieuwsredactie en speelde intuïtie een rol. Zacht nieuws bestond uit voornamelijk nieuwsberichten die

betrekking hadden op bekende persoonlijkheden, media, sport, overlijden van beroemdheden, grappige onderzoeksresultaten en dergelijke. In de categorie hard nieuws werden items over politiek, internationale betrekkingen, milieu, economie, financiën, wetenschap, defensie, volksgezondheid, business, aanslagen, natuurrampen, arrestaties en gerechtelijke uitspraken opgenomen. Gebaseerd op de gebruikte criteria staan hieronder een aantal representatieve voorbeelden van elk nieuwstype:

Zacht nieuws:

Ronnie James Dio overleden [bericht 21, NOS].
Dijkgraaf stopt als hoofdredacteur PowNed [bericht 48, BNR].
NRC Handelsblad stapt over op klein formaat [bericht 105, BNR].
Nadal wint US Open [bericht 25, NOS]
Seks in Madurodam [235, Novum].
Sanne Vogel genomineerd Gouden Kalf [bericht 257, RTV Utrecht].

Hard nieuws:

Einde protest Mubarak [bericht 4, NOS].
Meer informatie opbouw hypotheektarieven [bericht 44, BNR].
Saudische diplomaat vraagt asiel aan [bericht 46, BNR].
Weinig belangstelling opnemen spaarloon [bericht 211, bericht ANP].
Aardbeving kust Japan [bericht 226, Novum].

Zoals Lehman-Wilzig & Seletsky (2010) al constateerden, blijkt ook voor dit corpus te gelden dat niet alle berichten expliciet aangeduid konden worden als hard of zacht nieuws. Zij lijken zich ergens in het midden van deze tweedeling te bevinden. Enkele representatieve voorbeelden hiervan zijn:

57. Doven en slechthorende kunnen vanaf maart volgend jaar overal en altijd 112 bereiken [bericht 1, NOS].
58. HBO-instelling Windesheim is een nieuwe website gestart die speciaal gericht is op Flevoland [bericht 316, Omroep Flevoland].

Deze berichten voldoen niet of nauwelijks aan de criteria van hard of zacht nieuws. Voor een specifieke doelgroep bevat dit bericht een good to know- en need-to-know component, maar voor algemeen publiek geldt dit niet. Om bovenstaande berichten te categoriseren is daarom aansluiting gezocht bij Mozes (2010). Zij stelt dat hard nieuws ook wel nieuws met uitgestelde beloning wordt genoemd, omdat de lezer/luisteraar/kijker cognitieve energie moet leveren om dit soort nieuwsberichten te begrijpen en te interpreteren. De 'beloning' is dan uiteindelijk het vormen van een mening. Zacht nieuws wordt daarentegen nieuws met onmiddellijke beloning genoemd, omdat er geen of nauwelijks cognitieve energie nodig is om het nieuws te doorgronden. Naar aanleiding hiervan is ervoor gekozen om bovenstaande nieuwsberichten aan te duiden als zacht nieuws.

Bij de categorisatie van type nieuws leidt daarnaast de nieuwswaarde van een bericht tot enige twijfel. Dit is bijvoorbeeld het geval bij berichten die een aankondiging zijn van iets wat later op de dag bekend wordt of die iedere stap in een gebeurtenis beschrijven, zie onderstaande voorbeelden:

59. Voor het gerechtshof in Den Bosch maakt het OM vandaag de nieuwe strafeis bekend tegen Ina Post, de thuiszorgmedewerkster die in 1987 werd veroordeeld voor moord [bericht 54, BNR].
60. In Den Haag meldt VVD'er Henk Kamp zich rond dit tijdstip bij Mark Rutte, om te praten over het ministerschap Sociale Zaken en Werkgelegenheid [bericht 245, Novum].

61. Beoogd premier Rutte heeft vandaag eerst Maxime Verhagen ontvangen [bericht 250, Novum].

Om op de hoogte te blijven van wat er in de samenleving speelt, zouden deze berichten ook achterwege kunnen blijven. De luisteraar heeft namelijk genoeg aan enkel de strafeis en/of de bekendmaking van de ministers van het nieuwe kabinet. Daarom is besloten om deze berichten te karakteriseren als zacht nieuws. Dit geldt ook voor bericht 253, 286 en 295 uit het corpus.

Tot slot is het bij berichten over één persoon of groep moeilijk om aan te geven wat voor soort nieuws het betreft. In dit corpus gaat het specifiek om nieuwsberichten over FARC-lid Tanja Nijmeijer, de Chileense mijnwerkers en het vermiste Duitse jongetje Mirco:

62. Ook het ministerie van Buitenlandse Zaken zegt nu dat er geen aanwijzingen zijn dat de Nederlandse Tanja Nijmeijer is omgekomen bij een aanval op een kamp van de guerrillabeweging FARC [bericht 102, BNR].

63. In Chili is een poging om 34 mijnwerkers te redden tijdelijk gestaakt [bericht 35, NOS].

64. De 33 mannen die vastzitten in een mijn in Chili komen misschien al een maand eerder vrij, in november dus [bericht 216, ANP].

65. De Duitse politie heeft nog een kledingstuk gevonden van het vermiste jongetje Mirco [bericht 215, Novum].

Aan welke nieuwscategorie moeten deze berichten worden toegewezen? Alle voorbeeldberichten voldoen gedeeltelijk aan punt 2 van de definitie van hard nieuws. In de berichten worden namelijk nieuwe bevindingen gepresenteerd met betrekking tot een lopend verhaal. Alleen of het van groot publiek belang is, kan worden getwijfeld. Ook met criterium 2 van de definitie zacht nieuws vertonen deze berichten verwantschap, namelijk dat het meteen gemeld moet worden niet vanwege de intrinsieke importantie, maar vanwege de grote publieke interesse. Gevoelsmatig is dit laatste criterium sterker dan de eis van hard nieuws waardoor bovenstaande berichten als zacht nieuws zijn aangeduid.

5.3 Resultaten

Nu duidelijk is wat voor soort openingszinnen gebruikt kan worden, is het tijd om antwoord te geven op de onderzoeksvragen. Zo is allereerst nagegaan welke openingszin het meest voorkomt. De resultaten hiervan zijn gerapporteerd in percentages. Vervolgens is gekeken of er een verschil bestaat tussen hard en zacht nieuws met welke openingszin het bericht begint. Of anders gezegd, wordt bij hard nieuws bijvoorbeeld vaker voor een summary lead gekozen dan bij zacht nieuws? Hetzelfde is gedaan bij nieuwsredacties. Want is er een verschil tussen de acht nieuwsredacties in de mate waarin zij een bepaalde openingszin gebruiken? Tot slot is gekeken of de doelgroep van de radiozender waarop de nieuwsbulletins worden uitgezonden invloed heeft op de keuze voor een bepaalde openingszin. Aangezien het onderzoek verkennend is en hypothesen ontbreken, is tweezijdig getoetst.

5.3.1 Met welk type zin begint een radionieuwsbericht het meest?

Een radionieuwsbericht kan op verschillende manieren beginnen. Zo kan meteen worden geopend met het belangrijkste nieuws, maar er kan ook worden gekozen om het nieuws later in het bericht aan bod te laten komen. In dat geval kan het nieuws met een aanloopzin, algemeen inleidende zin of andere

inleiding beginnen. Hieronder is in percentages weergegeven welke openingszin het meest werd gebruikt:

Soort openingszin	Percentage (absoluut aantal)
Reguliere summary lead	80,6% (300)
Summary lead met invulelement	6,5% (24)
Overkoepelende lead	0,5% (2)
Aanloopzin	5,6% (21)
Algemeen inleidende zin	2,4% (9)
Ankeiler	0,8% (3)
Vorbereidende attentiezin	2,7% (10)
Overige ⁸	0,8% (3)
Totaal	100% (372)

Tabel 3: Weergave in percentage (en absoluut aantal) hoe vaak een bepaalde openingszin voorkomt.

Uit tabel 3 kan worden opgemaakt dat een reguliere summary lead als 'De Verenigde Naties willen zo'n tweehonderd waarnemers van de Afghaanse presidentsverkiezingen van augustus vervangen' [bericht 116, Wereldomroep] veruit het meest voorkomt. Redacteuren hebben dus een duidelijke voorkeur om met het belangrijkste nieuws te beginnen. Dit gegeven wordt versterkt doordat een summary lead met invulelement daarna de meest gebruikte openingszin is. Openingszinnen waarin niet het belangrijkste nieuws centraal staat, zoals een aanloopzin, algemeen inleidende zin en voorbereidende attentiezin komen ook met enige regelmaat voor, maar worden beduidend minder gebruikt dan 'echte' nieuwszinnen.

Dit blijkt ook wel uit onderstaande tabel waarin een onderscheid is gemaakt tussen nieuwszinnen en niet-nieuwszinnen. Tot de nieuwszinnen behoren zinnen waarin het belangrijkste nieuws wordt samengevat. Hiertoe zijn dan ook een summary lead, een summary lead met invulelement en een overkoepelende lead gerekend. Ook de ankeiler is hier ondergebracht. Het is immers een elliptische zin waarbij het belangrijkste nieuws is ingedikt. De overige eerste zinnen zijn als niet-nieuwszinnen aangemerkt. Het gaat hierom de aanloopzin, algemeen inleidende zin en attentiezin. Over het algemeen hebben deze zinnen meer de functie om de aandacht van de luisteraar te trekken waarna hij zich op het nieuws kan focussen.

Soort openingszin	Percentage (absolute aantal)
Nieuwszin	88,4% (329)
Niet-nieuwszin	10,8% (40)
Overige	0,8% (3)
Totaal	100% (372)

Tabel 4: Weergave in percentage (en absolute aantallen) hoe vaak de openingszin een nieuwszin betreft.

Nieuwszin = reguliere summary lead, summary lead met invulelement, overkoepelende lead & ankeiler;
Niet-nieuwszin = aanloopzin, algemeen inleidende zin & attentiezin.

5.3.2 Verschil openingszin per type nieuws

Een volgende stap is om te kijken in hoeverre per nieuwstype verschilt wat voor soort openingszin wordt gebruikt. Uit de interviews kwam namelijk naar voren dat redacteuren bij de keuze voor een openingszin deels rekening houden met het nieuwstype. Bij hard nieuws beginnen ze liever met een

⁸ De categorie 'overige' bevat openingszinnen die niet aan de operationele definities voldeden. Omdat de categorie 'overige' ondefinieerbaar is, wordt deze categorie bij eventuele hergroepering ook niet bij andere categorieën ondergebracht.

zin waarin het nieuws centraal staat. Bij zacht nieuws hebben ze meer keuzevrijheid: er kan worden geopend met verschillende soorten zinnen waarbij het nieuws wel of niet meteen aan bod komt. Een uitzondering hierop is NOS Headlines. Voor deze nieuwsredactie speelt het nieuwstype geen rol bij de keuze voor een bepaalde openingszin. Bij hen hoeft het radionieuwsbericht niet met het belangrijkste nieuws te openen, ook al is het hard nieuws. Al met al zou bij hard nieuws vaker een summary lead, een summary lead met invulelement, overkoepelende lead en/of ankeiler verwacht kunnen worden dan bij zacht nieuws. Bij zacht nieuws is daarentegen de verwachting dat berichten eerder met aanloopzinnen, algemeen inleidende zinnen en/of attentiezinnen beginnen.

Het corpus van 372 radionieuwsberichten bevatte 141 berichten waarin het om zacht nieuws draaide, bij de overige 231 berichten ging het om harde nieuwsfeiten. Van iedere redacties bestaat ongeveer de helft of meer dan helft van de berichten in het corpus uit hard nieuws, zoals uit tabel 5 blijkt:

	Zacht nieuws	Hard nieuws	Totaal
NOS	44,7% (21)	55,3% (26)	100% (47)
BNR	16,9% (11)	83,1% (54)	100% (65)
Wereldomroep	37,9% (25)	62,1% (41)	100% (66)
ANP	43,9% (18)	56,1% (23)	100% (41)
Novum	24,3 % (9)	75,7% (28)	100% (37)
RTV Utrecht	51,4% (19)	48,6% (18)	100% (37)
Omroep Flevoland	50% (20)	50% (20)	100% (40)
NOS Headlines	46,2% (18)	53,5% (21)	100% (39)
Totaal	37,9% (141)	62,1% (231)	100% (372)

Tabel 5: Weergave in percentage (en absolute aantallen) hoe vaak hard en zacht nieuws per redactie voorkomt.

Bovenstaande tabel laat tevens zien dat er significante verschillen tussen de redacties waarneembaar zijn ($F=3.43$; $df=7$; $p=.001$).⁹ Dit verschil wordt veroorzaakt doordat in het corpus significant meer hard-nieuwsberichten van BNR dan van RTV Utrecht en Omroep Flevoland zitten ($p < .02$). Voor de overige redacties blijkt dit niet het geval te zijn. Met andere woorden, van bijvoorbeeld Novum zit *niet* significant meer hard nieuws in het corpus dan van het ANP.

Hoewel niet alle redacties een evenredige bijdrage hebben geleverd aan de hoeveelheid hard en zacht nieuws in dit corpus, is toch gekeken in hoeverre bovenstaande verwachtingen kloppen. Hiervoor is een Chi-kwadraattoets gebruikt waarbij de categorie 'overige' niet in de analyse is meegenomen. De resultaten hiervan zijn in tabel 6 weergegeven:

	Summary lead	Summary lead met invulelement	Overkoepelende lead	Aanloopzin	Algemeen inleidende zin	Ankeiler	Attentiezin	Totaal
Zacht nieuws	77,9% (109)	4,3% (6)	0% (0)	10% (14)	3,6% (5)	0% (0)	4,3% (6)	100% (140)
Hard nieuws	83,4% (191)	7,9% (18)	0,9% (2)	3,1% (7)	1,7% (4)	1,3% (3)	1,7% (4)	100% (229)
Totaal	81,3% (300)	6,5% (24)	0,5% (2)	5,7% (21)	2,4 % (9)	0,8% (3)	2,7% (10)	100% (369)

Tabel 6: Weergave in percentage (en absolute aantallen) hoe vaak per nieuwstype een bepaalde openingszin voorkomt.

⁹ Hoewel er sprake is van een afhankelijke variabele op nominaal niveau, mogen de gegevens worden geïnterpreteerd op intervalniveau. Er is namelijk sprake van een interpreteerbaar gemiddelde. Het gevolg hiervan is dat tabel 5 de nominale resultaten representeert met daarbij de waarden afkomstig uit de t-toets.

Wat opvalt aan tabel 6 is dat bij zowel zacht als hard nieuws een radionieuwsbericht het meest opent met een summary lead als 'Drie onbekende jongens hebben vannacht geprobeerd een man uit Houten te beroven' [bericht 279, RTV Utrecht]. Maar er blijkt wel een significant verschil tussen hard en zacht nieuws te zijn in de mate waarin een bepaalde openingszin wordt gebruikt ($X^2=15.71$; $df=6$; $p=.02$). Dit significante verschil lijkt vooral veroorzaakt te worden doordat nieuwsberichten over harde nieuwsfeiten vaker met een summary lead beginnen dan zacht nieuwsberichten. Berichten waarin luchtigere onderwerpen aan bod komen, openen echter vaker met een aanloopzin als 'Het is er de temperatuur niet naar, maar de Fietsersbond in Utrecht bereidt zich vast voor op de kou in de winter' [bericht 278, RTV Utrecht] dan berichten over hard nieuws. De resultaten lijken dus te weerspiegelen wat ook al tijdens de interviews naar voren kwam en wat verwacht werd.

Overigens moet worden opgemerkt dat niet aan alle voorwaarden om een Chi-kwadrattoets uit te voeren is voldaan, omdat niet alle verwachte celfrequenties groter waren dan vijf. Of anders gezegd, niet alle cellen waren voldoende gevuld omdat een groot aantal verschillende zinnen is onderscheiden. Zie bijvoorbeeld bij de categorie 'ankeiler' en 'overkoepelend lead'. Om dit op te lossen had de overkoepelende lead bij de summary lead met invulelement kunnen worden ondergebracht. Beide openingszinnen kunnen immers een invulelement bevatten. Maar bij de ankeiler was zo'n relevante, inhoudelijke samenvoeging niet mogelijk. De ankeiler verschilt te veel van de andere openingszinnen. Om deze redenen is dan ook besloten om de verschillende openingszinnen te hergroeperen in twee soorten: niet-nieuwszinnen en nieuwszinnen. Bijkomend voordeel is dat de gegevens ten opzichte van tabel 7 beter geïnterpreteerd kunnen worden. De hergroepering levert de volgende gegevens op:

	Nieuwszinnen	Niet-nieuwszinnen	Totaal
Zacht nieuws	82,1% (115)	17,9% (25)	100% (140)
Hard nieuws	93,4% (214)	6,6% (15)	100% (229)
Totaal	89,2% (329)	10,8% (40)	100% (369)

Tabel 7: Weergave in percentage (en absolute aantallen) hoe vaak per nieuwstype een nieuwzin of niet-nieuwszin voorkomt. Nieuwszin = reguliere summary lead, summary lead met invulelement, overkoepelende lead & ankeiler; Niet-nieuwszin = aanloopzin, algemeen inleidende zin & attentiezin.

Tabel 7 laat zien dat redacteuren bij hard én zacht nieuws het meest gebruik maken van een nieuwzin, maar hierbij is wel een significant verschil waar te nemen ($F=11.80$; $df=1$; $p<.001$).¹⁰ Bij hard nieuws staat namelijk beduidend vaker het belangrijkste nieuws in de eerste zin centraal dan bij zacht nieuws: in 93,4% versus in 82,1% van de berichten. Bij niet-nieuwszinnen is het omgekeerde zichtbaar: zacht-nieuwsberichten bevatten vaker een zin waarmee eerst aandacht wordt getrokken dan berichten waarbij harde feiten een grote rol spelen.

Een logische vervolgvraag is of per nieuwstype dan nog verschilt wat voor soort nieuwzin wordt gebruikt? Ter herinnering, een reguliere summary lead, summary lead met invulelement waartoe ook de overkoepelende lead is gerekend, en ankeiler worden als nieuwzin beschouwd. Er

¹⁰ Hoewel er sprake is van een afhankelijke variabele op nominaal niveau, mogen de gegevens worden geïnterpreteerd op intervalniveau. Er is namelijk sprake van een interpreteerbaar gemiddelde. Het gevolg hiervan is dat tabel 7 de nominale resultaten representeert met daarbij de waarden afkomstig uit de t-toets.

blijkt geen verschil per nieuwsoort te zijn in de mate waarin zo'n soort zin wordt gebruikt ($X^2=3.47$; $df=2$; $p=.18$). Zowel hard als zacht nieuws openen vooral met een summary lead (>89% en <95%) en ook de mate waarin de andere nieuwszinnen worden gebruikt, is gelijkmatig verdeeld over de twee soorten nieuws. Bij de niet-nieuwszinnen waaronder de aanloopzin, algemeen inleidende zin en attentiezin worden geschaard, lijkt hetzelfde te gelden, maar de aantallen zijn te klein om dit statistisch te kunnen toetsen.¹¹

5.3.3 Verskil openingszin per nieuwsredactie

Het is nu duidelijk hoe hard en zacht nieuws de keuze voor een bepaalde openingszin beïnvloedt, maar in hoeverre speelt hierbij ook de redactie een rol? Allereerst is dan ook gekeken of er een verschil tussen nieuwsredacties is in de mate waarin een bepaalde openingszin wordt gebruikt. Verwacht wordt dat NOS Headlines vaker een aanloopzin, algemeen inleidende zin en/of attentiezin zal gebruiken, omdat expliciet in het stijlboek van Headlines staat dat niet meteen met het belangrijkste nieuwsfeit geopend hoeft te worden. Dit werd tijdens de interviews bekrachtigd. Naar alle waarschijnlijkheid zullen de overige redacties eerder een bericht beginnen met een reguliere summary lead of iets soortgelijks. Tijdens de interviews kwam immers de voorkeur om met het nieuws te openen naar voren. Onderstaande tabel lijkt deze aannames grotendeels te bevestigen:

	Summary lead	Summary lead met invulelement	Overkoepelende lead	Aanloopzin	Algemeen inleidende zin	Ankeiler	Attentiezin	Totaal
NOS	85,1% (40)	8,5% (4)	0% (0)	2,1% (1)	0% (0)	0% (0)	0% (0)	100% (47)
BNR	86,2% (56)	6,2% (4)	0% (0)	1,5% (1)	1,5% (1)	1,5% (1)	3,1% (2)	100% (65)
Wereldomroep	83,3% (55)	9,1% (6)	3% (2)	1,5% (1)	0% (0)	0% (0)	3% (2)	100% (66)
ANP	77,5% (31)	5,0% (2)	0% (0)	10% (4)	2,5% (1)	0% (0)	5% (1)	100% (40)
Novum	86,5% (32)	5,4% (2)	0% (0)	0% (0)	5,4% (2)	0% (0)	2,7% (1)	100% (37)
RTV Utrecht	75,7% (28)	10,8 (4)	0% (0)	8,1% (3)	0% (0)	5,4% (2)	0% (0)	100% (37)
Omroep Flevoland	95% (38)	2,5% (1)	0% (0)	0% (0)	2,5% (1)	0% (0)	0% (0)	100% (40)
NOS Headlines	54,1% (20)	2,7% (1)	0% (0)	29,7% (11)	10,8% (4)	0% (0)	2,7% (1)	100% (37)
Totaal	81,3% (300)	6,5% (24)	0,5% (2)	5,7% (21)	2,4% (9)	0,8% (3)	2,7% (10)	100% (369)

Tabel 8: Weergave in percentage (en absolute aantallen) hoe vaak per redactie een bepaalde openingszin voorkomt.

Op basis van de gegevens uit tabel 8 kan worden geconstateerd dat er een significant verschil is tussen nieuwsredacties met betrekking tot het gebruik van bepaalde openingszinnen ($X^2 = 98.22$; $df = 42$; $p < .001$). Zo beginnen de berichten van NOS Headlines beduidend *minder vaak* met een summary lead dan de overige redacties. Ongeveer de helft van de berichten van Headlines begint met een zin waarin de essentie van het bericht naar voren komt, terwijl dit bij de andere redacties bij minstens driekwart van de berichten het geval is. In plaats van een summary lead gebruikt Headlines zeer regelmatig een aanloopzin waarbij de schrijver een constatering doet op basis van een nieuwsfeit om een bericht te openen. NOS Headlines doet dit significant meer dan de overige redacties.

¹¹ Bij een aantal van 41 berichten levert de Chi-kwadraattoets de volgende gegevens op: ($X^2 = .37$; $df=2$; $p=.83$).

Aangezien wederom niet aan alle voorwaarden om een Chi-kwadraattoets te mogen uitvoeren is voldaan, is besloten om dezelfde hergroepering te maken als bij de vergelijking tussen hard en zacht nieuws. Dit betekent dus dat openingszinnen opnieuw gehercategoriseerd zijn in niet-nieuwszinnen en nieuwszinnen.¹² Dit levert het volgende resultaat op:

	Nieuwszin	Niet-nieuwszin	Totaal
NOS	93,6% (44)	6,4% (3)	100% (47)
BNR	93,8% (61)	6,2% (4)	100% (65)
Wereldomroep	95,5% (63)	4,5% (3)	100% (66)
ANP	82,5% (33)	17,5% (7)	100% (40)
Novum	91,9% (34)	8,1% (3)	100% (37)
RTV Utrecht	91,9% (34)	8,1% (3)	100% (37)
Omroep Flevoland	97,5% (39)	2,5% (1)	100% (40)
NOS Headlines	56,8% (21)	43,2% (16)	100% (37)
Totaal	89,2% (329)	10,8% (40)	100% (369)

Tabel 9: Weergave in percentage (en absolute aantallen) hoe vaak per redactie een nieuwszin en niet-nieuwszin voorkomt. Nieuwszin = reguliere summary lead, summary lead met invulelement, overkoepelende lead & ankeiler; Niet-nieuwszin = aanloopzin, algemeen inleidende zin & attentiezin.

In deze tabel wordt weerspiegeld wat ook al deels uit tabel 8 naar voren kwam: NOS Headlines opent haar berichten significant *minder vaak* met het belangrijkste nieuws dan de berichten van de andere redacties ($F=8.20$; $df =7$; $p<.001$)¹³. Headlines gebruikt de eerste zin namelijk bijna even vaak om de nieuwsfeiten te noemen (56,8%) als om op grappige, feitelijke of aandachttrekkende manier het nieuws te introduceren (43,2%).

Binnen de categorie 'nieuwszin' blijkt er geen onderscheid te zijn tussen de acht redacties in welke mate zij een summary lead, lead met invulelement waartoe ook de overkoepelend lead is gerekend, of ankeiler gebruiken ($X^2=17.04$; $df =14$; $p =.25$). Dit lijkt ook te gelden voor bij de niet-nieuwszinnen, maar wederom is het aantal te klein voor statistische toetsing.¹⁴

Over het algemeen lijkt NOS Headlines 'een vreemde eend in de bijt', omdat deze nieuwsredactie ten opzichte van de andere redacties veel vaker een niet-nieuwszin gebruikt. 39% van de zinnen waarbij niet het belangrijkste nieuws aanbod komt is dan ook afkomstig van NOS Headlines. Vanwege dit hoge percentage is nagegaan in hoeverre NOS Headlines verantwoordelijk is voor het eerder gevonden resultaat dat bij zacht nieuws significant vaker een niet-nieuwszin wordt gebruikt dan bij hard nieuws. Of anders geformuleerd, blijft dit verschil nog steeds bestaan als NOS Headlines niet wordt meegenomen in de analyse?

In het kader hiervan is allereerst een analyse uitgevoerd waarbij per nieuwsredactie is gekeken welke soort openingszinnen (nieuws- of niet-nieuwszinnen) zij gebruiken bij hard en zacht

¹² Om in zijn geheel aan de voorwaarden voor de Chi-kwadraattoets te voldoen, zijn in eerste instantie niet alleen de nieuwszinnen gehergroepeerd, maar ook nieuwsredacties. De acht verschillende nieuwsredacties waren opgedeeld in regionale en nationale redacties. Tot de regionale redacties behoorden RTV Utrecht en Omroep Flevoland. Tot de nationale redacties werden NOS, NOS Headlines, Novum, BNR, Wereldomroep en ANP gerekend. Echter, deze hergroepering leverde geen significant verschil op in de mate waarin voor een nieuwszin of niet-nieuwszin werd gekozen ($X^2=1.5$; $df=2$; $p=.46$) waardoor is besloten om de resultaten per redactie weer te geven omdat zo het beste kan worden nagegaan in hoeverre aan de stijlboeken en datgene wat tijdens de interviews gezegd is, is voldaan.

¹³ Hoewel er sprake is van een afhankelijke variabele op nominaal niveau, mogen de gegevens worden geïnterpreteerd op intervalniveau. Er is namelijk sprake van een interpreteerbaar gemiddelde. Het gevolg hiervan is dat tabel 9 de nominale resultaten representeert met daarbij de waarden afkomstig uit de t-toets.

¹⁴ Bij een aantal van 41 berichten levert de Chi-kwadraattoets de volgende gegevens op: ($X^2 =21.31$; $df=14$; $p=.09$).

nieuws. Bij zes van de acht nieuwsredacties blijkt er geen significant verschil (p-waarde is minimaal .08) tussen de twee nieuwstypen. Zowel hard als zacht nieuwsberichten beginnen even vaak met een zin waarin het belangrijkste nieuws wordt verkondigd. Alleen de NOS en NOS Headlines zijn hier uitzonderingen op waarbij vooral NOS Headlines in het oog springt:

		Nieuwszinnen	Niet-nieuwszinnen	Totaal
NOS	Zacht nieuws	85,7% (18)	14,3% (3)	100% (21)
	Hard nieuws	100% (26)	0% (0)	100% (26)
	Totaal	93,6% (44)	6,4% (3)	100% (47)
NOS Headlines	Zacht nieuws	35,3% (6)	64,7% (11)	100% (17)
	Hard nieuws	75% (15)	25% (5)	100% (20)
	Totaal	56,8% (21)	43,2% (16)	100% (37)

Tabel 10: Weergave in percentage (en absolute aantallen) hoe vaak per nieuwstype een nieuwszin of niet-nieuwszin voorkomt. Hierbij is onderscheid aangebracht tussen nieuwsdiensten.
 Nieuwszin = reguliere summary lead, summary lead met invulelement, overkoepelende lead & ankeiler;
 Niet-nieuwszin = aanloopzin, algemeen inleidende zin & attentiezin.

Uit tabel 10 komt naar voren dat de NOS vaker een nieuwszin gebruikt bij hard dan zacht nieuws ($X^2=3.97$; $df=1$; $p=.046$). Hetzelfde geldt voor NOS Headlines waarbij de verschillen tussen hard en zacht nieuws nog groter zijn ($X^2=5.91$; $df=1$; $p=.02$). Bij 75% van de hard-nieuwsberichten gebruikt Headlines een nieuwszin, terwijl bij zacht nieuws dit maar 35,3% is.

Op basis van deze gegevens lijkt de invloed van NOS Headlines groot op het significante resultaat dat bij zacht-nieuwsberichten in de eerste zin het nieuws vaker op een grappige, feitelijke dan wel aandachttrekkende manier wordt geïntroduceerd dan bij berichten over harde nieuwsfeiten. NOS Headlines is namelijk verantwoordelijk voor 44% (11 van de 25) van de niet-nieuwszinnen bij zacht nieuws. Naar aanleiding hiervan is getoetst of dit significante resultaat verdwijnt als NOS Headlines buiten beschouwing wordt gelaten. Dit bleek niet het geval te zijn ($F=5.07$; $df=1$; $p=.03$) Al met al kan de conclusie dat bij zacht nieuws vaker met niet-nieuwszinnen wordt geopend, gehandhaafd blijven.

5.3.4 Verschil openingszin per doelgroep van de zender waarop het radionieuws wordt uitgezonden

Uit de interviews kwam naar voren dat nieuwsredacties hun taalgebruik niet specifiek op de doelgroep afstemmen van de radiozender waarop ze te horen zijn, met uitzondering van NOS Headlines en in mindere mate het ANP. Maar in hoeverre dit ook geldt voor de keuze voor een bepaalde openingszin is onbekend waardoor dit interessant is om na te gaan. Het is immers mogelijk dat nieuwsredacties een relatief jong luisterpubliek meer bij het nieuws willen betrekken door met een originele openingszin de aandacht te trekken, terwijl dit bij een ouder luisterpubliek niet nodig of gewenst is. Om dit na te gaan moeten de acht nieuwsredacties worden gehergroepeerd. Hiervoor is vooral gekeken op welke zender(s) de bulletins van de nieuwsredacties worden uitgezonden en wat daarvan de doelgroep is.

NOS Headlines is verbonden aan de publieke jongerenzender 3FM, die het goed doet bij een aantal jongere doelgroepen: 15-24 jaar, 25-39 jaar en 20-34 jaar ("Profiel 3FM", 2010). Headlines

past haar taalgebruik dan ook op deze doelgroepen aan. Ook het ANP probeert met een specifiek bulletin, namelijk het flashbulletin, jongeren/jong volwassenen aan te spreken. Dit flashbulletin wordt uitgezonden op onder andere commerciële muziekzenders als Radio 538 en Q-music, waarnaar vooral de doelgroep tussen de 20 en 40 luistert ("Profiel Radio 538 en Q-music", 2010). Daarentegen probeert het ANP met andere bulletins, waaronder het newsbulletin, een meer heterogene doelgroep aan te spreken. Of anders gezegd, het is zowel bestemd voor een jong als volwassen publiek. Ten slotte wordt een van de twee radionieuwsbulletins die Novum maakt, uitgezonden op de commerciële muziekzenders SLAM!FM en Decibel. Deze radiozenders worden bestempeld als zenders voor jong Nederland ("Profiel SLAM!FM en Decibel", 2010). De nieuwsbulletins van de overige vijf nieuwsredacties worden over het algemeen uitgezonden op zenders waar een meer volwassene, heterogene doelgroep naar luistert ("Continu Luisteronderzoek", 2010).

Op basis hiervan zijn de acht nieuwsredacties dan ook in de volgende twee groepen verdeeld: redacties waarvan het bulletin wordt uitgezonden op een zender die zich op jongeren richt en redacties waarvan het bulletin wordt uitgezonden op een zender voor een volwassene, heterogene doelgroep. Tot de eerst groep behoort NOS Headlines, Novum en de berichten van het ANP afkomstig uit het flashbulletin. De NOS, BNR, Wereldomroep, RTV Utrecht, Omroep Flevoland en de newsbulletin-berichten van het ANP zijn in de tweede groep ingedeeld. Dit levert het volgende resultaat op:

	Nieuwszin	Niet-nieuwszin	Totaal
Redacties waarvan het bulletin wordt uitgezonden op een zender die op een jongere doelgroep is gericht	75,6% (65)	24,4% (21)	100% (86)
Redacties waarvan het bulletin wordt uitgezonden op een zender die meer op een volwassene, heterogene doelgroep is gericht	93,3% (264)	6,7% (19)	100% (283)
Totaal	89,2% (329)	10,8% (40)	100% (369)

Tabel 11: Weergave in percentage (en absolute aantallen) hoe vaak een nieuwszin en niet-nieuwszin per redactie die zich meer op een jonge doelgroep richten of die zich meer op een heterogene doelgroep richten voorkomt.

Redacties gericht op een jongere doelgroep: NOS Headlines, Novum & de berichten van het ANP afkomstig uit het flashbulletin; Redacties gericht op een meer heterogene doelgroep: NOS, BNR, Wereldomroep, RTV Utrecht, Omroep Flevoland & de newsbulletin-berichten van het ANP.

Wanneer redacties meer gericht zijn op jongeren, of althans verbonden zijn aan een jongerenzender, dan gebruiken zij significant vaker een niet-nieuwszin om het bericht mee te openen dan nieuwsredacties waarvan het bulletin te horen is op een zender die een heterogene doelgroep bedient ($F=22.50$; $df=1$; $p<.001$)¹⁵. Daarbij lijkt er wederom te gelden dat er geen verschil is tussen beide soorten redacties in welke mate zij een bepaalde niet-nieuwszin gebruiken, maar opnieuw is het

¹⁵ Hoewel er sprake is van een afhankelijke variabele op nominaal niveau, mogen de gegevens worden geïnterpreteerd op intervalniveau. Er is namelijk sprake van een interpreteerbaar gemiddelde. Het gevolg hiervan is dat tabel 11 de nominale resultaten representeert met daarbij de waarden afkomstig uit de t-toets.

aantal nieuwsberichten te klein voor een statistische toets.¹⁶ Ook bij nieuwszinnen is er geen verschil tussen de twee gehergroepeerde redacties ($X^2=2.0$; $df=2$; $p=.37$). Minimaal 90% van de berichten van beide type redacties beginnen dus met een reguliere summary lead als zij met het belangrijkste nieuws openen.

Tot slot moet bij deze resultaten wel een kanttekening worden geplaatst. Het is immers de vraag of nieuwsredacties bij de keuze voor een bepaalde openingszin bewust bezig zijn met de doelgroep van de zender waarop het nieuwsbulletin te horen is. Daarbij is NOS Headlines wederom verantwoordelijk voor 76,2% (16 van de 21) van de openingszinnen waarin niet meteen het nieuws aan bod komt.

5.4 Slotbeschouwing

Doel van dit deelonderzoek was om datgene wat over de openingszin van een radionieuwsbericht gezegd en geschreven is, te specificeren door aan de hand van een feitelijke set radioberichten na te gaan wat er in de praktijk gebeurt. In het kader hiervan moet dan ook worden gesteld dat het in de praktijk genuanceerder ligt dan wordt voorgeschreven en de geïnterviewden weergeven.

Dit is allereerst van toepassing op wat voor soort openingszinnen waar te nemen zijn. Er blijken namelijk veel meer soorten openingszinnen te kunnen worden onderscheiden dan in de adviesliteratuur, stijlboeken en tijdens de interviews is aangegeven. Hiervoor diende in een aantal gevallen aansluiting te moeten worden gezocht bij adviesliteratuur over leads van krantenartikelen.

Om met het belangrijkste nieuws te beginnen werd het gebruik van een summary lead aangeraden. Deze summary lead bleek echter niet één maar meerdere verschijningsvormen te hebben: de reguliere summary lead, summary lead met invulelement en overkoepelende lead. Deze verschillende summary leads hebben als overeenkomst dat ze het belangrijkste nieuws in één zin behandelen, maar verschillen in de mate van duidelijkheid. In tegenstelling tot de reguliere summary lead, vereist een bericht dat opent met een summary lead met invulelement of overkoepelende lead een beantwoording van een vraag die door een ongevuld woord of overkoepelende term wordt opgeroepen. Een andere manier om met het nieuws te openen is het gebruik van een ankeiler waarmee het belangrijkste nieuws in een paar woorden wordt ingedikt. Hierdoor wordt de nieuwsgierigheid van de luisteraar geprikkeld. De ankeiler vertoont gelijkenissen met wat in de adviesliteratuur (Van Schaardenburg, 2005) onder teaser wordt verstaan.

Wat betreft de openingszinnen waarin niet het belangrijkste nieuws staat, wordt in de adviesliteratuur, stijlboeken en tijdens interviews minder aandacht besteed. Er werden nauwelijks alternatieven geboden voor de summary lead en daarbij voldeden de alternatieven die werden geboden, niet aan wat in de praktijk zichtbaar was. Dit gold bijvoorbeeld voor de aanloopzin en de algemeen inleidende zin. Aan de hand van literatuur over krantenberichten en/of op basis van intuïtie zijn voor deze twee openingszinnen nieuwe omschrijvingen opgesteld. Daarnaast moest ook een

¹⁶ Bij een aantal van 41 berichten levert de Chi-kwadraattoets de volgende gegevens op: ($X^2=2.9$; $df=2$; $p=.23$).

nieuw soort openingszin geformuleerd worden, namelijk de voorbereidende attentiezin. Tot slot bleek dat het advies om een bericht met een retorische vraag te openen terzijde moest worden geschoven, omdat geen enkel radionieuwsbericht hiermee opende. Is dit advies dan wel geschikt voor radionieuwsberichten? Daaraan kan zeer ernstig worden getwijfeld. Zeker gezien het feit dat de geïnterviewden aangaven dat een retorische vraag aan het begin meer passend is voor presentatieteksten omdat de luister/kijker dan wordt meegenomen in een langer verhaal.

Specificatie is niet alleen noodzakelijk voor wat voor openingszinnen gebruikt kunnen worden, maar ook voor *wanneer* bepaalde openingszinnen kunnen voorkomen. In tegenstelling tot de adviesliteratuur en stijlboeken gaven de geïnterviewde redacteurs aan dat zij bij zacht nieuws eerder met een zin zullen openen waarin niet het belangrijkste nieuws staat dan bij hard nieuws, omdat het minder urgent is. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn. Hoewel zacht- en hard-nieuwsberichten voornamelijk met het belangrijkste nieuws in de vorm van een reguliere summary lead openen, beginnen berichten over zachte nieuwsfeiten significant vaker met een niet-nieuwszin (namelijk 17,9%) dan berichten over hard nieuws (namelijk 6,6%).

Verder bleek in lijn met de interviews en stijlboeken dat per nieuwsredactie verschilt in welke mate een bepaalde openingszin wordt gebruikt. NOS Headlines gebruikt namelijk slechts bij ongeveer de helft van de berichten een openingszin waarbij het nieuws centraal staat, terwijl dit bij de overige zeven redacties bij ruim meer dan driekwart van de berichten voorkomt. Hierbij maakt Headlines ook nog onderscheid tussen de twee soorten nieuws. Met andere woorden, bij zacht nieuws komt vaker het gebruik van een niet-nieuwszin voor dan bij hard nieuws. Een verklaring voor het feit dat NOS Headlines significant vaker radionieuwsberichten op een luchtige, aandachttrekkende manier opent, is wellicht dat Headlines zich vooral op jongeren richt. Met een originele openingszin wil Headlines hen mogelijk meer bij het nieuws betrekken. Deze veronderstelling lijkt te worden gesteund door het resultaat dat berichten van redacties die op jongerenzenders te horen zijn vaker met een niet-nieuwszin beginnen dan berichten van redacties die op zenders te horen zijn waar een heterogene doelgroep wordt aangesproken.

Naar aanleiding van bovenstaande resultaten lijkt het wenselijk dat in de adviesliteratuur en stijlboeken voortaan onderscheid wordt gemaakt tussen hard en zacht nieuws wat betreft het gebruik van een openingszin. Niet al het nieuws vereist dezelfde beginzin. Daarbij moet ook aandacht worden besteed aan de doelgroep van het nieuws, omdat dit ook van invloed kan zijn op de keuze voor een openingszin.

Hoewel het corpusonderzoek naar de openingszin van een radionieuwsbericht veel inzicht heeft verschaft in hoe redacteurs hier in de praktijk mee omgaan, zijn enkele kritische kanttekeningen op zijn plaats. Aan de hand van de operationele definities is door één beoordelaar het corpus radionieuwsberichten geanalyseerd. Hierdoor kwam het bij de analyse soms aan op de persoonlijke mening van de onderzoeker. Op grond van de operationele definities en argumenten werd geprobeerd om beginzinnen te typeren, maar hierbij speelde *fingerspitzengefühl* ook een belangrijke rol. Het zou

dan ook beter zijn geweest als twee of meerdere beoordeelaars hadden meegewerkt aan dit deelonderzoek. Als meerdere personen namelijk het corpus coderen, kan door de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid te berekenen worden bepaald hoe subjectief de analyse was. Is de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid laag, dan kunnen de operationele definities via discussie worden aangescherpt waarna tot een verbeterde indeling kan worden gekomen. Overigens moet worden opgemerkt dat bij enkele twijfelgevallen wel is overlegd met twee onafhankelijke beoordeelaars. Door middel van overleg werd bepaald tot welke categorie openingszin en/of nieuws deze twijfelgevallen hoorden.

Desalniettemin dienen de onderscheiden openingszinnen en de bijbehorende definities kritisch tegen het licht te worden gehouden. Er waren zeven verschillende soorten openingszinnen onderscheiden: summary lead, summary lead met invulelement, overkoepelende lead, ankeiler (behorend tot nieuwszinnen), aanloopzin, algemeen inleidende zin en voorbereidende attentiezin (behorend tot niet-nieuwszinnen). Sommige van deze openingszinnen kwamen vaak tot zeer regelmatig voor, terwijl andere openingszinnen niet tot nauwelijks in het corpus werden waargenomen. Dit laatste leverde problemen op bij het uitvoeren van statistische toetsen. Door het kleine aantal niet-nieuwszinnen kon bijvoorbeeld geen uitspraken worden gedaan over of er een verschil was in welke mate een bepaalde niet-nieuwszin werd gebruikt bij bijvoorbeeld hard en zacht nieuws. Om deze problemen op te lossen is het wellicht noodzakelijk om in het vervolg een groter corpus te gebruiken (>372).

Bij dit onderzoek zijn de nieuwsberichten onderverdeeld in twee categorieën: hard en zacht nieuws. Met deze tweedeling werd aangetoond dat bij zacht nieuws vaker een niet-nieuws zin werd gebruikt dan bij hard nieuws. Echter, een aantal berichten lijken zich meer in het midden van dit continuüm bevinden dan aan de uitersten. Om een nog specifiek beeld te schetsen moet daarom worden overwogen om net als Lehman-Wilzig en Seletsky (2010) acht subcategorieën te onderscheiden waarbij 'erg zacht nieuws' en 'erg hard nieuws' aan de uiteinden van dit continuüm staan. Op deze manier kan een nog verfijnder beeld verkregen worden van wat er in de praktijk gebeurt. Een groot nadeel is echter wel de complexiteit in het analyseren van de data. De mogelijkheid bestaat dat, net als bij het huidige onderzoek, het aantal radionieuwsberichten per type nieuws te klein is om daar gegronde uitspraken over te doen.

Tijdens de interviews met radioredacteuren kwam naar voren dat de vormgeving van het bulletin een rol speelt bij de keuze voor de eerste zin van een bericht. Om eentonigheid te voorkomen probeert men, indien mogelijk, de beginzin af te wisselen, zowel qua soort als qua formulering. In hoeverre de vormgeving van het bulletin invloed heeft op de keuze van een eerste zin, kon met dit corpus slechts in zeer beperkte mate worden nagegaan. Het merendeel van dit corpus bestond namelijk uit afzonderlijke berichten. Oftewel, de berichten zijn afkomstig uit bulletins die op verschillende dagen of uren te horen waren. De berichten zijn geen onderdeel van een groter geheel. Hierdoor zeggen de resultaten van dit onderzoek niks over in hoeverre binnen het bulletin soorten beginzinnen worden afgewisseld. Er kon dus niet worden nagegaan of bulletins voornamelijk met een summary lead beginnen of dat er juist meerdere soorten openingszinnen voorkomen. In het vervolg

moet hier wel rekening mee worden gehouden.

Een ander punt waar bij volgend onderzoek aan gedacht moet worden is dat NOS Headlines een bulletin regelmatig met een ankeiler begint waarna na een jingle de nieuwslezer het bijbehorende bericht voorleest. Door het gebruik van zo'n ankeiler krijgt de luisteraar een voorproefje van wat in het bulletin aan bod komt. In het huidige corpus ontbreken ankeilers behorend bij de openingsberichten van een bulletin. Hierdoor kon niet worden nagegaan in hoeverre de ankeiler invloed heeft op de openingszin van het bericht dat volgt. Want volgt na zo'n ankeiler een summary lead of wordt meteen verder gegaan met de detailuitwerking van het bericht? Hiervoor zou een nieuw corpus moeten worden verzameld of het huidige corpus moeten worden aangevuld.

Naar aanleiding van de resultaten is er nog voldoende ruimte voor vervolgonderzoek naar de openingszin in een radionieuwsbericht. Hierbij is het verstandig om het pad der geleidelijkheid te bewandelen. Dit betekent dat eerst met een feitelijke set radionieuwsberichten verder geïnterviewd moet worden wat in de praktijk gebeurt alvorens experimenteel te toetsen. Hiervoor kan grotendeels het corpus gebruikt worden dat in dit deelonderzoek is gebruikt.

Voor dit corpusonderzoek was de geïnterviewde redacteurs verzocht de kopij horend bij het radionieuwsbericht toe te sturen zodat kon worden nagegaan op welke manier de kopij werd bewerkt. Om bepaalde redenen kon de helft van de acht nieuwsredacties hier niet aan voldoen. Hierdoor is besloten om in dit onderzoek geen aandacht aan eventuele bewerkingen aan de openingszin te besteden. Desondanks blijft het interessant om te onderzoeken welke transformaties radiojournalisten doorvoeren aan de kopij, zeker gezien het feit dat zij hebben aangegeven vrijwel nooit letterlijk zinnen uit de kopij overnemen. Persberichten bestaan namelijk uit schrijftaal en op de radio moet spreektaal gebruikt worden. Een vluchtige blik op de kopij laat inderdaad zien dat redacteurs geen complete beginzinnen uit de kopij kopiëren. Ze voeren minimale veranderingen door (66 en 67) of maken een compleet andere openingszin (68 en 69). Vergelijk onderstaande voorbeelden:

66. Het Utrechtse Uitefeest heeft gisteren 50.000 bezoekers getrokken [radionieuwsbericht 287, RTV Utrecht].
67. Het Uitefeest in Utrecht heeft zondag 50.000 bezoekers getrokken [bijbehorend persbericht].
68. Dierenasiel Almere heeft zich ontfermd over een kitten die onlangs in een ondergrondse vuilcontainer is gevonden [radionieuwsbericht 318, Omroep Flevoland].
69. Een oplettende Almeerse vuilnisman heeft de afgelopen week op de Langshof in Almere-Haven de gruwelijke dood van een kitten weten te voorkomen. Gewaarschuwd door jammerlijk gemiauw tijdens het legen van de ondergrondse vuilcontainer vond de medewerker van Stadsreiniging Almere een klein katje, bedolven onder het vuilnis. Hij bracht het zwaar gehavende diertje direct door naar Dierenasiel Almere waar de asiëldierenarts, die een gebroken dijbeen constateerde, het 9 weken oude poesje voor een spoedoperatie doorverwees naar de orthopedisch chirurg [...] [bijbehorend persbericht].

Voor het onderzoek hoe radiojournalisten persberichten en dergelijke bewerken tot radionieuwsberichten kan het huidige corpus gebruikt worden. Dit kan eventueel worden aangevuld met kopij en bijbehorende nieuwsberichten van NOS Headlines (één van de redacties die wegens omstandigheden geen kopij kon aanleveren). Zoals al eerder opgemerkt heeft deze redactie een

uitgesproken visie op het gebied van openingszinnen: het nieuws hoeft niet in de eerste zin. Interessant is dan ook om in het onderzoek mee te nemen in hoeverre Headlines de kopij bewerkt om tot een niet-nieuwszin te komen.

Als basis hiervoor kan het onderzoek van Van Tongeren (2007) worden genomen. Zij heeft namelijk gekeken hoe krantenjournalisten omgaan met gemeentelijke persberichten. Hierbij heeft ze onder andere gekeken hoe de koppen en de lead van persberichten worden bewerkt. Ze heeft daarbij onder andere nagegaan of het nieuws naar de burger wordt vertaald en op welke manier. In eerste instantie kan natuurlijk alleen worden gefocust op de openingszin, maar het is ook raadzaam om de rest van het bericht niet uit het oog te verliezen. Want hoe zorgt men ervoor dat een doorgaans lang persbericht tot een vijfregelig radionieuwsbericht wordt teruggebracht? Overigens is het bij dit onderzoek wel van belang rekening te houden met het feit dat journalisten verschillende kopij tot hun beschikking hebben. Ze kunnen persberichten bewerken, maar bijvoorbeeld ook krantenartikelen, internetberichten, nieuws afkomstig van een tv-uitzending of persberichten aangevuld met eigen verworven informatie.

In het verlengde hiervan kan ook gekeken worden hoe redacteurs veranderingen doorvoeren in een eigen of door een collega geschreven radionieuwsbericht. BNR wil bijvoorbeeld dat haar luisteraars niet twee keer in het uur hetzelfde nieuws horen. Daarom herschrijven redacteurs van BNR de berichten. Welke gevolgen heeft dit voor de openingszin? Worden daarin ook veranderingen doorgevoerd? Zo ja, welke? Door deze veranderingen in kaart te brengen, kan meer informatie worden verkregen over de achterliggende procedures bij het schrijven van radionieuwsberichten. Voor dit onderzoek moet het huidige corpus wel worden aangevuld. Slechts 21 van de 65 berichten van BNR zijn namelijk veranderd. Dit is te weinig om goede conclusies te kunnen trekken. Voor de generaliseerbaarheid van de resultaten is het ook beter als berichten van andere redacties worden meegenomen. Dit is echter lastig aangezien de overige redacties aangaven vrijwel geen berichten te herschrijven. In het huidige corpus zitten bijvoorbeeld maar drie herschreven berichten afkomstig van Novum.

In dit onderzoek is gefocust op wat voor soort openingszinnen worden gebruikt door redacteurs en of dit verschilt per type nieuws en redactie. Aan de stilistische keuzes die journalisten in de openingszin maken, is geen aandacht besteed. Hierbij is het vooral interessant om net als Haak (1987) met de huidige set radionieuwsberichten onderzoek te doen naar de woordvolgorde in summary leads. Worden summary leads opgebouwd volgens het zogeheten links-rechtprincipe of wordt gebruik gemaakt van vooropplaatsing? Daarbij is het aanbevelenswaardig om te kijken of de zinsvolgorde verschilt per nieuwsredactie. Het is namelijk aannemelijk dat bij RTV Utrecht en Omroep Flevoland vaker een voorzetselgroep in de vorm van een bijwoordelijk plaatsbepaling voorop wordt geplaatst, omdat zij expliciet een plaatsaanduiding in de eerste zin moeten opnemen.

In het kader hiervan moet worden opgemerkt dat op verschillende manieren kan worden weergegeven waar het nieuws zich afspeelt. Zoals gezegd kan een bijwoordelijke bepaling van plaats worden gebruikt zoals in onderstaand voorbeeld:

70. Het Van Wagtendonkpad in Almere is vanaf maandag gesloten [bericht 308, Omroep Flevoland].

Maar ook door middel van een bijwoordelijke bepaling van richting (vb. 71), een bijvoeglijk naamwoord (vb. 72) of plaatsnaam gekoppeld aan het onderwerp kan duidelijk worden gemaakt waar iets zich exact of ongeveer afspeelt (vb. 73):

71. Een zwaar transport is per schip onderweg van Amersfoort naar Utrecht [bericht 266, RTV Utrecht].
72. De Duitse politie heeft nog een kledingstuk gevonden van het vermiste jongetje Mirco. [bericht 215, Novum].
73. VVV Almere heeft een gids uitgebracht over de Stadsklok in het stadscentrum [bericht 332, Omroep Flevoland].

Vervolgonderzoek zou zich dan ook kunnen richten op welke manier van plaats aanduiden in de eerste zin het meest voorkomt en welke factoren van invloed zijn op deze keuze.

6. Algehele slotbeschouwing over de formulering van radionieuwsberichten

Op het terrein van geschreven teksten is men vooral toegespitst op teksten voor lezers zoals, schoolboeken, e-mails, nieuwsbrieven, slechtnieuwsbrieven et cetera. Hier is dan ook al veelvuldig onderzoek naar gedaan (o.a. Land, 2009) in tegenstelling tot teksten bestemd voor luisteraars. Zo is bijvoorbeeld weinig wetenschappelijk onderzoek bekend over het journalistieke tekstgenre radionieuwsberichten. Want hoe moeten radionieuwsberichten worden vormgegeven? En hoe gaan journalisten überhaupt te werk bij het schrijven van radionieuwsberichten? Welke formuleringkeuzes maken zij? Met dit scriptieonderzoek zijn de eerste stappen gezet met het in kaart brengen van hoe journalisten te werk gaan bij het schrijven van radionieuwsberichten.

Om dit op een gedegen manier te doen, zijn verschillende deelonderzoeken uitgevoerd. Allereerst is begonnen met een inventarisatie van welke tips op tekst-, zins- en woordniveau in verschillende adviesboeken worden gegeven. Enkele tips die in meerdere adviesboeken aan de orde komen, zijn: 'Begin met het belangrijkste nieuws', 'Vermijd tangconstructies' en 'Gebruik eenvoudige woorden'. De adviesboeken zijn unaniem in hun aanbevelingen. Met andere woorden, er worden niet tot nauwelijks tips gegeven die met elkaar conflicteren. Wat opvalt aan de aanbevelingen is dat ze tamelijk oppervlakkig en ongenueanceerd zijn. Daarbij ontbreekt doorgaans wetenschappelijke evidentie; slechts een enkele keer is een advies te koppelen aan de uitkomsten van het onderzoek van Petrič (1992) naar welke tekstuele factoren de luisterbaarheid van een tekst beïnvloeden.

De adviesboeken gaven een indicatie wat belangrijk is voor het schrijven van een radionieuwsbericht, maar vormen geen bewijs voor hoe het in de praktijk eraan toegaat. Om hier meer inzicht in te krijgen, zijn dan ook acht (radio)nieuwsredacties benaderd die nieuwsbulletins verzorgen op commerciële, publieke en/of regionale zenders. Het ging om de volgende redacties: ANP, Novum, NOS, NOS Headlines, BNR, Wereldomroep, RTV Utrecht en Omroep Flevoland. Alle acht nieuwsredacties verleenden hun medewerking door in te stemmen met een interview over het schrijven van radionieuwsberichten. Tijdens deze interviews werd gerefereerd aan de tips op tekst-, zins- en woordniveau die in verschillende adviesboeken werden gegeven. Daarnaast werd datgene wat de geïnterviewde redacteuren vertelden over het schrijven van radionieuwsberichten vergeleken met wat wordt voorgeschreven. De uitkomsten van de interviews en de vergelijking met literatuur leverde de volgende belangrijke bevindingen op:

1. Het schrijven van radionieuwsberichten kan voornamelijk worden gezien als een intuïtief proces. Redacteuren houden zich niet bezig met wat de literatuur hen voorschrijft. Ook een stijlboek, dat de helft van de redacties hanteert, vormt geen richtsnoer. Op basis van gevoel en ervaring maken zij formuleringkeuzes. Theoretische overwegingen om een bepaalde formulering te kiezen zijn er eigenlijk niet. Wel wordt in het achterhoofd gehouden dat de

luisteraar in één keer moet begrijpen wat er wordt bedoeld. Hij heeft namelijk niet de mogelijkheid tot back-tracking. Dat wil zeggen: hij heeft geen kans een zin nogmaals te beluisteren en te verwerken.

2. Hoewel het schrijven van radionieuwsberichten een intuïtief proces is, hebben journalisten van verschillende redacties wel bepaalde algemene voorkeuren. Dit heeft betrekking op de werkwijze van de redacteuren, maar ook op de talige keuzes die gemaakt worden. Allereerst de werkwijze van redacteuren. Over het algemeen gebruiken redacteuren hetzelfde foefje om vanuit de kopij tot een radionieuwsbericht te komen. De inhoud van de kopij wordt namelijk naar de burger vertaald door een fictief of bestaand persoon in gedachte te nemen aan wie zij het nieuws vertellen. Hiermee proberen redacteuren meteen op hetzelfde niveau van taalgebruik als de luisteraar te komen en te zorgen dat het begrijpelijk is. Dit leidt er dan ook toe dat redacteuren in de regel een voorkeur hebben voor eenvoudig, alledaags woordgebruik, actieve formuleringen, en voornamelijk zinnen ontdaan van complexiteit (bijvoorbeeld bijzinnen, tangconstructies) die voor het ritme kunnen variëren in lengte.
3. De algemene voorkeuren van journalisten over het schrijven van radionieuwsberichten stemmen in hoge mate overeen met wat wordt aanbevolen. Maar er bestaat ook een kleine kloof tussen wat wordt voorgeschreven en wat volgens journalisten in de praktijk gebeurt. Op sommige punten zijn de adviesboeken incompleet. Zo blijkt dat wat betreft openingszinnen nog meer soorten onderscheiden kunnen worden, hoewel een sterke voorkeur voor de summary lead bestaat. Ook ontbreekt in de adviesliteratuur informatie over hoe een gesproken quote moet worden ingebed. De algemene tendens is dat ernaar toe moet worden geschreven door op zijn minst de spreker te introduceren. Daarbij ontbreekt in de adviesboeken de gewenste nuance. Er wordt een te zwart-wit beeld gecreëerd, die in de praktijk niet lijkt te bestaan. Dit heeft bijvoorbeeld betrekking op wanneer een bepaalde beginzin kan worden gebruikt, hoe de bron moet worden genoemd, en de adviezen vermijd synoniemgebruik, de lijdende vorm en (dubbele) ontkenningen.

Tijdens de interviews bleek dat het merendeel van de nieuwsredacties beschikt over een stijlboek waarin richtlijnen zijn opgenomen voor het schrijven van radionieuwsberichten. Het ging om de NOS, NOS Headlines, BNR, de Wereldomroep en het ANP. Van die laatste kon het stijlboek alleen niet worden bestudeerd omdat het uitsluitend voor interne doeleinden bedoeld is. De stijlboeken schetsen een helder beeld van wat redacties belangrijk vinden bij het schrijven van radionieuwsberichten. Hierbij valt op dat bijvoorbeeld in het stijlboek van BNR adviezen absoluut geformuleerd zijn dan de adviezen van de NOS of Wereldomroep. Over het algemeen weerspiegelen de stijlboeken wat ook al uit de interviews en adviesliteratuur naar voren kwam. Al moet worden opgemerkt dat de stijlboeken beter in staat lijken te zijn om te beschrijven hoe radionieuwsberichten moeten worden geschreven dan de adviesliteratuur. In de stijlboeken is de informatie namelijk uitgebreider en specifieker.

Daarnaast is het opvallend dat de werkwijze van de betreffende redacteurs grotendeels bij de richtlijnen aansluit, hoewel zij het stijlboek niet als leidraad gebruiken.

Na de inventarisatie van hoe een radionieuwsbericht volgens de advies- en stijlboeken geschreven moet worden, en radionieuwsberichtschrjvers zeggen hoe zij het doen, was de laatste stap in het proces om door middel van een corpusonderzoek na te gaan wat er daadwerkelijk gebeurt. Hiervoor is gefocust op de openingszin van het radionieuwsbericht vanwege onder meer de lacunes op dit vlak in de adviesliteratuur. Geïnterviewden lieten namelijk doorschemeren dat het nieuwstype (hard of zacht) van invloed kan zijn om met het nieuws te beginnen of niet, terwijl dit niet in de adviesboeken staat. Met een feitelijke set radionieuwsberichten (N=372) afkomstig van de acht nieuwsredacties is dan ook geprobeerd om meer duidelijkheid te scheppen over wat voor soort openingszinnen gebruikt worden en wanneer. De resultaten van het onderzoek leveren de volgende belangrijke conclusies op:

4. Wat in de advies- en stijlboeken en tijdens de interviews is aangegeven, is onvoldoende om te beschrijven wat er in de praktijk gebeurt. Er kunnen namelijk meer openingszinnen worden onderscheiden dan is aangegeven. Daarbij moet om bepaalde openingszinnen te karakteriseren aansluiting worden gezocht bij adviesliteratuur over leads in kranten. Hieruit kan impliciet worden opgemaakt dat het schrijven voor verschillende media op dit vlak dichterbij elkaar staat dan werd vermoed.
5. De verwachting dat een summary lead, een zin waarin het belangrijkste nieuws aan de hand van w-vragen wordt samengevat, een belangrijke rol speelt bij de opening van een radionieuwsbericht wordt bevestigd zowel door de resultaten van het onderzoek naar de radionieuwsberichten als door de interviews met redacteurs. Uit de interviews kwam naar voren dat in het algemeen een summary lead beschouwd kan worden als de dominante manier om een bericht te beginnen. Dat oordeel wordt bevestigd door de resultaten van de analyse van de radionieuwsberichten: meer dan driekwart van de berichten opent met een summary lead. In het kader hiervan is het begrijpelijk dat deze manier van openen de boventoon voert in de advies- en stijlboeken.
6. Wat betreft *wanneer* bepaalde openingszinnen gebruikt kunnen worden, is een belangrijke lacune aangetroffen in de adviesliteratuur. Tijdens de interviews werd al aangegeven dat er gedifferentieerd moest worden tussen soorten nieuws (hard versus zacht). Bij een hard-nieuwsbericht is vanwege de urgentie en ernst meteen in de eerste zin het belangrijkste nieuws vereist, terwijl bij zacht nieuws dit niet noodzakelijk is. De resultaten uit het corpusonderzoek bevestigen dit beeld: hard nieuws begint vaker met een nieuwszin dan zacht nieuws, terwijl zacht nieuws juist vaker met een niet-nieuwszin opent dan hard nieuws. Naar aanleiding van dit resultaat lijkt een wijziging in de prescriptieve literatuur op zijn plaats.

Concluderend kan worden gesteld dat de adviesliteratuur tekort schiet in de tips die worden gegeven aan radiotekstschrijvers. Dit komt voornamelijk door het algemene, onspecifieke karakter van de adviezen. Er wordt een te zwart-wit beeld geschetst waar nuance meer op zijn plaats lijkt te zijn. Wat betreft de openingszinnen is dit al bewezen, maar hoe het bij andere adviezen exact zit moet vervolgonderzoek uitwijzen.

7. Agendapunten voor toekomstig onderzoek

Naar aanleiding van de inventarisatie hoe journalisten zeggen te werken te gaan bij het schrijven van radionieuwsberichten én wat wordt voorgeschreven, is gekozen om de openingszin onder de loep te nemen. Uit het corpusonderzoek hiernaar werd duidelijk dat er nog veel ruimte is voor vervolgonderzoek. Hierbij moet onder andere gedacht worden aan onderzoek waarbij in kaart wordt gebracht welke transformaties de openingszin heeft ondergaan ten opzichte van de openingszin in de kopij en hoe een summary lead is vormgegeven. Is dit volgens het links-rechtsprincipe of wordt een voorzetselgroep voorop geplaatst? (zie paragraaf 5.4).

Maar de openingszin van een radionieuwsbericht is niet het enige dat nader onderzocht dient te worden. Naar aanleiding van de interviews en advies- en stijlboeken blijken nog meer onderwerpen geschikt voor nader onderzoek. Hierbij moeten worden gedacht aan inbedding van een gesproken quote, gebruik lijdend voorwerp, onder- en nevenschikking, werkwoordstijden, synoniemgebruik, het gebruik van ontkenningen en het noemen van de bron. Bij de eerste zeven onderwerpen is het beter om te starten met corpusonderzoek vanwege het algemene, globale karakter van de adviezen die hierover worden gegeven. Door corpusonderzoek kan dan inzicht worden verkregen in hoe het in de praktijk werkt, zodat de adviezen hierover kunnen worden gespecificeerd. Daarentegen lenen de laatste drie onderwerpen zich (ook) goed voor experimenteel onderzoek. Er kan dan worden getoetst of de achterliggende redenen voor de adviezen hierover kloppen. Met andere woorden, in hoeverre werken bepaalde adviezen begrips- en aandachtverhogend. Begrip en aandacht zijn dan ook de twee afhankelijke variabelen waar het onderzoek zich vooral op moet richten. Daarnaast zou ook herinnering als afhankelijke variabele kunnen worden (mee)genomen. Volgens Petrič (1992) is herinnering namelijk een belangrijke indicator van beluisterbaarheid. Hoe meer herinnerd kan worden, hoe beter het bericht te beluisteren is.

Hieronder zullen per onderwerp kort de belangrijkste voorstellen voor vervolgonderzoek worden besproken.

Allereerst zou volgend onderzoek zich kunnen richten op het synoniemgebruik in radionieuwsberichten. Er bestaat namelijk enige discrepantie tussen wat de geïnterviewden vinden en wat wordt voorgeschreven. Een groot aantal geïnterviewden meent dat synoniemgebruik kan, omdat het een bericht verlevendigt. Al stellen zij wel voorwaarden aan het gebruik hiervan. De adviesliteratuur raadt juist het tegenovergestelde aan: gebruik geen synoniemen. Dit komt namelijk het begrip van het bericht ten goede.

Met een corpusonderzoek kan duidelijk worden gemaakt wat daadwerkelijk in praktijk gebeurt. Hiervoor kan een deel van de set of de gehele set radionieuwsberichten uit dit onderzoek worden gebruikt. Het corpusonderzoek naar synoniemgebruik in radionieuwsberichten kan in een breder kader worden getrokken door de referentiële samenhang in radionieuwsberichten in kaart te brengen. Met behulp van referentiële ketens kan dan worden nagegaan hoe naar een referent wordt terugverwezen. Worden herhalingen gebruikt of neemt men terugverwijzende woorden in een

radionieuwsbericht op? Wordt met een substantiefgroep of synoniem aan een referent gerefereerd et cetera? Van belang hierbij is dat duidelijk wordt gedefinieerd wat onder deze termen wordt verstaan.

Daarnaast zou met experimenteel onderzoek kunnen worden nagegaan wat het meeste begrip (eventueel: aandacht en herinnering) van een radionieuwsbericht oplevert: een bericht met, zonder of een x aantal synoniemen. Als uitgangspunt kan hierbij het onderzoek van Oversteegen & van Wijk (2003) worden genomen. Zij keken naar het effect van synoniemgebruik op begrip en aantrekkelijkheid van geschreven teksten en hielden hierbij lezerskenmerken in ogenschouw. Tevens is het raadzaam om Van Berkel (2008) te raadplegen voor het bepalen van een juiste onderzoeksmethode.

Steeds vaker worden quotes in een radionieuwsbericht opgenomen om onder meer het bulletin te verlevendigen. Uit de interviews kwam naar voren dat op verschillende manieren naar een quote kan worden toegeschreven. In de adviesboeken worden op dit punt geen aanbevelingen gedaan. Dit is wellicht te wijten aan het feit dat de adviesboeken enigszins verouderd zijn (> vijf jaar). Ter aanvulling op de adviesliteratuur zou daarom een corpusonderzoek kunnen worden gedaan waarbij de focus ligt op hoe naar de quote wordt toegeschreven. Aangezien redacteurs aangaven regelmatig een half-citaat (bijvoorbeeld: 'Het was een moeilijk avondje', zegt Van Wolfswinkel) te gebruiken moet het corpus niet alleen bestaan uit de geschreven radionieuwsberichten, maar moeten ook de audiofragmenten worden verzameld. Er kan dan worden nagegaan in hoeverre de quote correspondeert met de inleidende zin op de quote. Daarnaast is het ook goed om na te gaan of de persoon die in de quote te horen is van invloed is op hoe een quote wordt ingeleid. Oftewel, wordt bij een correspondent of iets dergelijks (intern persoon) een andere inleidende zin gebruikt dan bij bijvoorbeeld een burgemeester of politiewoordvoerder (extern persoon) die aan het woord is. Wie in de quote te horen is kan dan ook worden meegenomen als onafhankelijke variabele in het onderzoek. Bij dit corpusonderzoek moet wel rekening worden gehouden met dat redacteurs binnen een bulletin proberen te variëren in hoe zij naar een quote toeschrijven. Hierdoor is het raadzaam om gehele bulletins in het corpus op te nemen in plaats van afzonderlijke berichten, zoals het huidige corpus.

Net als bij het synoniemgebruik, bestaat over het gebruik van de lijdende vorm discrepantie tussen de voorschriften en wat radiojournalisten vinden. Hoewel de literatuur aangeeft dat de lijdende vorm taboe is, stellen journalisten voorwaarden aan wanneer een passieve constructie gebruikt kan worden: als de handelende instantie onbekend is, om de spanning vast te houden en om de nadruk op het object in plaats van het subject te leggen. Dit kan als aanknopingspunt worden gebruikt voor corpusonderzoek waarbij wordt nagegaan hoe vaak de lijdende vorm voorkomt, op welke punt in de tekst (beginzin of bodytekst) en welk motief hierop van toepassing lijkt te zijn. Daarbij kan worden gekeken hoe de lijdende vorm wordt gevormd: met 'zijn' of 'worden'. Volgens Onrust, Verhagen en Doeve (1993) levert de lijdende vorm met 'zijn' namelijk minder begripsproblemen op dan die met 'worden'. Dit komt doordat worden-passieven het sterkst het effect oproepen van een uitvoerende instantie die opzettelijk naar de achtergrond gedrongen is.

Ook over hoe de bron moet worden genoemd bestond discussie tussen de geïnterviewde redacteuren. Deze discussie spitste zich toe op de vraag: Moet een tussenzin als 'Dat zegt het CBS' gebruikt worden of moet de bron juist benut worden om meer informatie over te brengen? De algemene tendens lijkt dat een tussenzin de voorkeur heeft. Als reden voor het gebruik hiervan werd gegeven dat het de luisteraar de kans biedt om de informatie uit de eerste zin goed te verwerken waardoor het begrip van het bericht wordt verhoogd. Interessant is om na te gaan in hoeverre deze redenering klopt. Hiervoor moeten radionieuwsberichten worden gemanipuleerd. Dat wil zeggen, van een radiob bericht moeten twee versies worden gemaakt: één waarbij de bron in een tussenzin staat en één waarbij de bron terloops aan bod komt. Voor dit onderzoek kan het onderzoeksdesign van Van Berkel (2008) als uitgangspunt worden genomen. Dit houdt in dat om zowel tussen als binnen proefpersonen te kunnen meten elke respondent beide varianten van de nieuwsberichten te horen krijgen in een nagebootst nieuwsbulletin terwijl ze een neventaak uitvoeren. Belangrijk bij dit onderzoek is dat de afhankelijke variabele begrip op situatiemodel wordt gemeten. Immers, wanneer een tekst op dit niveau is begrepen, is de cognitieve representatie het sterkst. Verder moet rekening worden gehouden met luisteraarskenmerken als voorkennis, interesse en dergelijke.

Een deelonderwerp waarover veel onduidelijkheid bestaat is het gebruik van bijzinnen. Zowel in de adviesliteratuur als tijdens de interviews luidde het advies om ze zo min mogelijk te gebruiken. Maar wat is nu eigenlijk zo min mogelijk? En wanneer worden ze wel gebruikt? Zinvol is het dan ook om eerst door middel van een corpusonderzoek na te gaan hoe vaak bijzinnen in een bericht worden gebruikt en welke functie deze bijzinnen hebben. Zijn het vooral lijdend voorwerp bijzinnen of komen hoofdzakelijk bijwoordelijke of bijvoeglijke bijzinnen voor? En wat voor type informatie wordt hiermee overgedragen? Daarbij kan eventueel ook nog worden gekeken naar de positie van de bijzin: vooraan, in het midden of achteraan.

Aanvullend hierop zou ook naar het gebruik van nevenschikkingen gekeken kunnen worden. Postma (2010) meent dat nevenschikte zinnen zorgen voor spreektaal. Maar hoe vaak komen nevenschikte zinnen voor in een radionieuwsbericht? Bestaan er ketens van nevenschikte zinnen? En welke betekenisverhoudingen worden tussen de twee nevenschikte hoofdzinnen uitgedrukt: aaneenschakelend, tegenstellend, redengevend of gevolgaanduidend? Samen met een onderzoek naar ondergeschikte bijzinnen en synoniemen levert dit een mooi beeld op van de referentiële en coherentiële samenhang in een radionieuwsbericht.

Daarnaast verdient het gebruik van werkwoordstijden in een radionieuwsbericht aandacht. Ook hier bestaan verschillende opvattingen over wat zich vooral toespitst op welke werkwoordstijden in een radionieuwsbericht zijn toegestaan: alleen tegenwoordige tijd of ook de voltooid tegenwoordige tijd en verleden tijd. Een vluchtige blik op het corpus laat zien dat meerdere werkwoordstijden in één bericht zeer regelmatig voorkomen:

74. VVV Almere heeft een gids uitgebracht over de Stadsklok in het stadscentrum. Die Stadsklok is een kunstwerk en vormt samen met vier banken een kleurrijke ontmoetingsplek. Kunstenaar Emeke Buitelaar heeft vooral veel symbolen uit de Mayacultuur gebruikt. Omdat veel toeristen vragen hadden over het kunstwerk, heeft het VVV-kantoor besloten een gids te maken waarin van alles wordt uitgelegd over de Maya's, hun symbolen en de Stadsklok [bericht 332, Omroep Flevoland].

Een corpusonderzoek zou inzicht kunnen brengen in welke werkwoordstijden in een radionieuwsbericht gebruikt worden en waarvan dit afhankelijk is. Hierbij moet onder meer worden gedacht aan recentheid van het nieuws en de informatie die in het bericht gegeven wordt: informatie over het heden, verleden of de toekomst. Verstandig is om dit als onafhankelijke variabelen in het onderzoek mee te nemen. Daarnaast is het raadzaam om speciale aandacht aan de openingszin te schenken. Tijdens de interviews werd namelijk opgemerkt dat de beginzin meestal in de voltooid tegenwoordige tijd staat. Een onvoltooid verleden tijd in de eerste zin wordt als taboe beschouwd. In hoeverre is dit waar?

Tot slot zou het goed zijn om het gebruik van ontkenningen nader te onderzoeken zowel door middel van corpus- als experimenteel onderzoek. Het is verstandig om eerst corpusonderzoek te doen omdat dit aanknopingspunten kan bieden voor de manipulatie van experimenteel materiaal.

Met een corpusonderzoek kan worden aangetoond hoe in de praktijk met ontkenningen wordt omgegaan. Hierbij moet wel onderscheid worden aangebracht op welk niveau negatie plaatsvindt. Tot de syntactische middelen om een ontkenning uit te drukken, behoren het negatief bijwoord 'niet', het negatief lidwoord 'geen' en negatieve onbepaalde voornaamwoorden 'nergens', 'niks', 'niemand' enzovoorts. Op morfologisch niveau kan de ontkenning worden uitgedrukt door het gebruik van ontkenkende voor- en achtervoegsels zoals on-, dis-, tegen-, -loos, -arm (onvriendelijk, diskwalificeren, tegennatuurlijk, slapeloos, nicotinearm). Met een uitdrukking als 'er de ballen verstand van hebben' wordt ten slotte negatie op semantisch niveau uitgedrukt. Intuïtief zal een ontkenning op semantisch niveau niet tot nauwelijks voorkomen. Daarbij moet worden gekeken of de ontkenning had kunnen worden vermeden en in welke context de ontkenning staat: is het bijvoorbeeld een ontkrachting van een gerucht of een weergave van een mening? Daarnaast kan ook nog worden gekeken of er dubbele ontkenningen in berichten voorkomen, wat daarvan de functie is en hoe zo'n dubbele ontkenning tot stand komt: worden twee syntactische middelen gebruikt voor negatie of is het een combinatie van een ontkenning op morfologisch en syntactisch niveau?

De adviesliteratuur geeft aan dat het beter is om ontkenningen te vermijden omdat het begripsproblemen oplevert. Een ontkenning beklijft namelijk niet bij de luisteraar. Geïnterviewden geven aan dat een ontkenning blijft hangen, mits de nieuwslezer het beklemtoont. Met een experimenteel onderzoek is het dan ook boeiend om na te gaan in hoeverre het advies om ontkennen te vermijden gehandhaafd moet blijven. Hiervoor zou van een aantal radionieuwsberichten drie verschillende versies kunnen worden gemaakt waarmee wordt gekeken wat het meeste begrip oplevert. Versie 1 is een nieuwsbericht zonder ontkenning, terwijl versie 2 wel een ontkenning bevat. Versie 3 bevat ook een ontkenning, alleen wordt daar geen nadruk opgelegd. Van belang bij dit

onderzoek is het niet toe te spitsen op één type ontkenning in verband met mono-operationalisatie. Ook dient aan de hand van de uitkomsten van het corpusonderzoek te worden bepaald hoeveel ontkenningen de gemanipuleerde berichten mogen bevatten, wat voor soort berichten moeten worden gebruikt (ontkenning gerucht versus mededeling gebeurtenis) en waar de ontkenning moet staan: alleen in de eerste zin, alleen de bodytekst of beide. Verder is het raadzaam om het onderzoek van Van Berkel (2008) te raadplegen om te kijken hoe zij het onderzoek heeft opgezet en wat eventuele valkuilen zijn.

8. Bibliografie

Auteur onbekend (2010) 85 jaar radionieuws. In: *Onze Taal vol. 79/1*, p. 21

Ahluwalia, R. & Burnkrant, R.E. (2004) Answering questions about questions: a persuasion knowledge perspective for understanding the effect of rhetorical questions. In: *Journal of Consumer Research vol. 31*, p. 26-42

Asbreuk, H. & Moor, A. de (2007) *Basisboek journalistiek schrijven voor krant, tijdschrift en web*. Groningen: Wolters-Noordhoff

Baum, M.A. (2004) Circling the Wagons: Soft News and Isolationism in American Public Opinion. In: *International studies quarterly vol. 48/2*, p. 313-339

Beekhuis, M & Rense, L. (2008) De ultrakorte BNR schrijfcursus. BNR: intern document

Berg, van den H., Mehcz, M., Houtkoop-Steenstra, H. & Holleman, B. (2002). *Opinie-maken of opinie-meten. De rol van stellingvragen in markt- en opinieonderzoek*. Amsterdam: Stichting voor Culturele Studies

Berkel, E. (2008) *Aandacht voor het nieuws. Een experimenteel onderzoek naar de vooropplaatsing van een zelfstandig naamwoordgroep of een teaser bij de eerste zin van een radionieuwsbericht*. Scriptie: Universiteit Utrecht

Bilteyst, E. & Peeren, Y. (2003) *Nieuws, democratie en burgerschap: onderzoek over hedendaagse nieuwsmedia*. Gent: Academia Press

Bonebakker, C. (2005) Stijlboek NOS Headlines. NOS Headlines: intern document

Coopmans, J. (1988). Een onderzoek naar tekstuele verschillen tussen Nieuws voor Doven en Slechthorenden en het ANP-nieuws. Scriptie: Universiteit van Tilburg

Coppens, T., d'Haenen, L. & Saeys, F. (1997) Radionieuws onderzocht. De begrijpelijkheid van het nieuwsbulletin op de BRTN-radio. Kwantitatief en kwalitatief onderzocht. In: *Tijdschrift voor communicatiewetenschappen 25/3*, p. 202 -222

Dijk, van E. (2010) *Stuwend schrijven: Een corpusonderzoek naar aanleiding van de adviezen van de schrijfadviseur Rudolph Flesch*.

Geerts, G., Haeseryn, W., Rooij, de J. & Toorn, van den M.C. (1984) *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen: Wolters-Noordhoff

Gibson, E. (2000) The Dependency Locality Theory: a distance based theory of linguistic complexity. In: Y. Miyashita, A.P. Marantz & W. O'Neil (eds.). In: *Image Language, Brain*. Cambridge: MIT Press, p. 95-126

Gunter, B. (1987) *Poor reception. Misunderstanding and forgetting broadcast news*. Lawrence Erlbaum Ass., Hillsdale: New Jersey

- Hilliard, R.L. (1976) *Writing for television and radio*. New York: Hastings House
- Hochgemuth, M., Leemput, A. van & Smidt, C. (2007) Redactie ABC. Wereldomroep: intern document
- Huysmans, F. (2005) *Radio en geluidsdragers*. Bezocht op 29 september 2010 op: <http://scp.nl/content.jsp?objectid=24427>
- Kaashoek, P. & Simons, M. (1991) *Tekstschrijven voor luisteraars en kijkers*. Bussum: Coutinho
- Kiekebosch, H. (2005) *Nieuws voor RTV*. Bussum: Countinho
- Kintsch, W. & Kozminsky, E. (1977) Summarizing Stories after reading and listening. In: *Journal of educational psychology vol. 69*, p. 491-499
- Kussendrager, N. & Lugt, van der D. (2007). *Basisboek journalistiek. Achtergronden, genres, vaardigheden*. Groningen: Wolters-Noordhoff
- Land, J. (2009). Zwakke lezers, sterke teksten? Effecten van tekst- en lezerskenmerken op het tekstbegrip en de tekstwaardering van vmbo-leerlingen. Delft: Eburon
- Lehman-Wilzig, S.M. & Seletzky, M. (2010). Hard news, soft news, 'general' news: the necessity and utility of an intermediate classification. In: *Journalism vol. 11/1*, p. 37-56
- Miller, G.A. (1956) The magical number seven, plus or minus two: some limits on our capacity for processing information. In: *Psychological review vol. 63/2*, p. 81-97
- Mozes, Y. (2010) *De positionering van radio 1*. Scriptie: Erasmus Universiteit
- Noordhoek, J. & Wal, van der I. (1990) *Radio- en televisie journalistiek. Inleiding op theorie en praktijk*. Groningen: Wolters-Noordhoff
- Onrust, M., A. Verhagen & R. Doeve (1993). *Formuleren*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Oversteegen, L. & Wijk, van C. (2003) Lexical alternation versus word repetition: the effects of synonyms on reading time, text appreciation, and persuasiveness. In: *Document Design vol. 4/2*, p. 150-167
- Pander Maat, H. (2002) *Tekstanalyse. Wat teksten tot teksten maakt*. Bussum: Coutinho
- Peeters, A., Bokma, A. & Merwijk, van C. (1997). Nieuws op Radio 3. Effecten van aanpassing van de vormgeving. In: *Tijdschrift voor communicatiewetenschappen vol. 25/3*, p. 224 - 242
- Pelgrims, P. (2005) *Journalistieke radio- en tv-teksten schrijven*. Leuven: Lannoo Campus
- Petrič, I. (1992) *Here is the news. Predicting listening performance for news texts*. Enschede: FEBO-druk
- Postma, R. (2010) Schrijf zoals we spreken. Een nieuw recept voor nieuwsberichten op de radio. In: *Onze Taal vol. 79/1*, p.19-20

Roovers, C. & Roovers, F. (2005) *Digitale nieuwsbrieven: Wat kun je ermee en hoe pak je het aan?* Alphen aan de Rijn: Kluwer

Schaardenburg, van L. (2005) *Radiojournalistiek*. Bussum: Coutinho

Schoonenberg, K. (1993) *Sprekende journalistiek*. Veenendaal: Gaade uitgevers

Simons, S. (2004) *Radio- en televisiejournalistiek*. Amsterdam: Boom

Taal, P. (2000) Hoe schrijf ik radionieuwsberichten? NOS: intern document

Taal, P. (2010) De taal van het radiojournaal. In: *Onze Taal vol. 79/9, p. 253*

Tongeren, van C. (2007) *De vertaling van persbericht naar nieuwsbericht. Een onderzoek naar de transformaties van persberichten van de gemeente Utrecht naar nieuwsberichten in de lokale media AD / UN, Ons Utrecht en het Stadsblad*. Scriptie: Universiteit Utrecht

Uce, V., Schuereman, S. & Swert, K. de (2006) Dat was Het Nieuws: Een onderzoek naar de invloed van de vernieuwingsoperatie van 2004 op de nieuwshoud. Bezocht op 24 november 2010 op: webhost.ua.ac.be/psw/pswpapers/PSWpaper%202006-05%20volkan%20uce.pdf,

Wouden, van der T. (2007) Meer over dubbele ontkenningen. Bezocht op 17 september 2010: www.Neerlandistiek.nl/07.02

Betekenis teaser op Van Dale Online Basiswoordenboek (n.d.) Bezocht op 8 december 2010 op digitaal Van Dale Online Basiswoordenboek abonnement af te sluiten op <http://www.vandale.nl>

Continu luisteronderzoek (n.d.) Bezocht op 2 december 2010 op http://www.gfk.com/PHP_Includes/intomart/rrparse.php

Profiel ANP (n.d.) Bezocht op 30 september 2010 op http://www.anp.nl/over_anp_profiel.html

Profiel Decibel (n.d.) Bezocht op 2 december 2010 op <http://www.radiodecibel.nl/index.php?page=pers>

Profiel NOS (n.d.) Bezocht op 30 september 2010 op <http://www.nos.nl/over-de-nos>

Profiel Q-music (n.d.) Bezocht op 2 december 2010 op <http://www.rab.fm/Radiostations/profielen/q-music/>

Profiel Radio 2 (n.d.) Bezocht op 4 oktober 2010 op http://www.ster.nl/zakelijk/algemeen/radio_2.html

Profiel Radio 538 (n.d.) Bezocht op 2 december 2010 op <http://www.rab.fm/Radiostations/profielen/radio-538/>

Profiel Slam! FM (n.d.) Bezocht op 2 december 2010 op <http://www.rab.fm/Radiostations/profielen/slam-fm/>

Profiel 3FM (n.d.) Bezocht op 29 oktober 2010 op <http://www.ster.nl/zakelijk/algemeen/3fm.html>

Wereldomroep krijgt nieuwsbulletin NOS (29 maart 2010). Bezocht op 29 september 2010 op <http://www.rnw.nl/nederlands/article/nieuwslijn-begint-voortaan-met-nieuwsbulletin-nos>

Bijlagen

Op de cd-rom vindt u de bijlagen van dit onderzoek.